

2024-2025

LIPOOTI FAKATA'U

POTUNGAUE KIHE
NGAAHI NGAUE
FAKALOTOFONUA

**Potungāue ki he Ngaahi
Ngāue Fakalotofonua,
NUKU'ALOFA, TONGA**

3 Tīsema, 2025

**Fale Alea 'o Tonga,
NUKU'ALOFA**

'Eiki Sea,

Fakatatau ki he Kupu 51 (5) 'o e Konisitūtone 'o Tonga, 'oku ou faka'apa'apa ke fakahoko atu 'a e Līpooti Fakata'u 'o e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua ki he Ta'u Fakapa'anga 2024 - 2025.

Faka'apa'apa atu,

Hon. Sinaitakala Tu'itahi

Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua

Fakahokohoko

NGAAHI LEA FAKANOUNOU	1
TALAMU'AKI MEI HE MINISITĀ	2
FAKAMATALA PUIPUITU'A MEI HE TALĒKITA PULE.....	3
VAKAI FAKALŪKUFUA	4
1. PUIPUITU'A 'O E POTUNGĀUE	6
1.1. TALATEU	6
Visone mo e Misiona 'a e Potungāue	7
1.2. NGAARI LAO, 'ELIA FAKAHOKO NGĀUE, MO E NGAARI VĀ FENGĀUE'AKI	8
1.2.1. NGAARI LAO mo e TU'UTU'UNI NGĀUE	8
1.2.2. Ngaari 'Elia Fakahoko Fatongia 'a e Potungāue	9
1.2.3. Ngaari Vā Fengāue'aki	9
1.3. FA'UNGA 'OE POTUNGĀUE	10
1.4. FOUNGA FAKAHOKO NGĀUE 'A E POTUNGĀUE	16
2. FAKAMATALA NGĀUE 'AE POTUNGĀUE	19
2.1. TOKANGAEKINA 'O E NGAARI ME'A FAKAKAU-NGĀUE.....	19
2.1.1. Tokolahi Fakakātoa 'o e Kau Ngāue	23
2.1.2. Lahi 'o e kau ngāue hū mai mo e kau ngāue mavahe atu mei he Potungāue	24
2.1.3. Fakalalakaka 'a e Kau Ngāue.....	25
2.2. OLA NGĀUE (NGAARI OLA NGĀUE vs TU'UNGA FAKAHOKO NGĀUE)	26
Polokalama 1: Tataki, Faitu'utu'uni, & Fakahoko Ngāue.....	26
Polokalama Ngāue 1(Polokalama Si'i 03): Va'a Fakahoko Ngāue	26
Tesi 'o e Kau Taki Lotu (Polokalama si'i 05).....	34
Polokalama 2: Sipoti	35
Polokalama 3: Va'a Ma'u Ngāue ki Muli	39
Polokalama 4: Va'a Tokangaekina 'o e Kakai Fefine mo e Vahevahe taau mo tatau 'a Tangata mo Fefine.....	42
Polokalama 5: Malu Fakasōsiale pea mo e Kakai Faingata'a'ia	47
Polokalama 6: Va'a ki he Fakalalakaka 'a e To'utupu	51
2.3. NGAARI ME'A FAKAPA'ANGA 'A E POTUNGĀUE	53
2.3.1. Ngaari Fakamatala Pa'anga.....	53
2.3.1.1. Fakahoa 'o e Patiseti 'Esitimetri mo e Ngaari Fakamole Totonu	53

2.3.1.2.	Fakamatala Pa’anga Hū Mai mo e Ngaahi Fakamole	54
2.3.1.3.	Mafai ki hono tuku atu ‘o e Fakamatala Pa’anga	57
2.3.1.4.	Nouti ki he Ngaahi Fakamatala Pa’anga	58
2.4.	TU’UNGA ‘O E HŪ KOLOA FAKAPULE’ANGA ‘A E POTUNGĀUE	61
2.5.	NGAAHI NAUNAU & KOLOA ‘ESETI ‘A E POTUNGĀUE.....	66
2.5.1.	Ngaahi ‘Eseti ‘a e Potungāue	67
2.5.2.	Mahu’inga ‘o e ngaahi ‘eseti.....	69
2.5.3.	Palani ki hono tokangaekina ‘o e ngaahi ‘eseti.....	69
2.5.4.	Ngaahi ‘eseti kuo fetongi.....	69
3.	NGAAHI POLE LALAHĪ	69
3.1.	NGAAHI POLE.....	69
3.2.	Tokangaekina ha ngaahi fakatamaki ‘e hoko	70
4.	TALITALI KAKAI	71
5.	‘ATA KI TU’A mo e TALIUI KI HE LAO	71
5.1.	FAKAMATALA ‘ATITA.....	71
5.1.1.	‘Atita fakaloto’i-potungaue.....	71
5.1.2.	‘Atita mei tu’a.....	71
5.2.	Tohi fakamatala ‘o e ngaahi me’afua ngaue.....	73
5.3.	Ngaahi Fokotu’utu’u Fakaminisita	73
5.4.	Ngaahi fakamatala tuku ki tu’a ‘a e Potungaue	73
5.5.	Ngaahi fiema’u tu’utu’uni ngaue ‘a e Pule’anga.....	73
5.6.	Ngaahi vahenga pē monu’ia ‘o e kau Poate, Komisoni, pē Komiti Ngāue.....	73
6.	TEKINOLOSIA, ICT, mo e ‘ILO FO’OU.....	74
7.	NGAAHI PALANI FAKALAKALAKA FAKAVAHENGA FILI	74
8.	FAKAMĀ’OPO’OPO	74

NGAAHI LEA FAKANOUNOU

AMP	Annual Management Plan
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women
CLD	Church Leaders Desk
CPU	Central Procurement Unit
CRC	Convention for the Rights of the Child
CRPD	Convention for the Rights of People with Disabilities
CSD	Corporate Services Division
DFAT	Department of Foreign Affairs and Trade
DRR	Disaster Risk Reduction
DWS	Disability Welfare Scheme
EVAW	End Violence Against Women
FFOV	Families Free of Violence
FPAC	Family Protection Advisory Council
GMH	Gender Mainstream Handbook
GBV	Gender Base Violence
GPA	Government Priority Agenda
ICT	Information Communication Technology
IWD	International Women's Day
JNAP 2	Joint National Action Plan 2
KPI	Key Performance Indicators
M&E	Monitor & Evaluation
MDAs	Ministries, Departments and Agencies
MIS	Management Information System
NACGAD	National Advisory Committee on Gender and Development
NSDP	National Service Delivery Protocol
OED	Overseas Employment Division
Oo	Organizational Outcome
PDP	Performance Development Plan
PMS	Performance Management System
PWD	People with Disability
PYEEEP	Pacific Youth Engagement, Empowerment, and Economic Pathways
RSE	Recognized Seasonal Employer
SPD	Social Protection and Disability
SPC	Secretariat of the Pacific Community
SWP	Seasonal Workers Program
SDG	Sustainable Development Goals
TNYP	Tonga National Youth Policy
TSDF	Tonga Strategic Development Framework
TSM	Temporary Special Measure
WEGET	Women Empowerment and Gender Equality Tonga

TALAMU'AKI MEI HE MINISITĀ

‘Oku ou loto hounga’ia ke fakahoko atu heni ‘a e ngaahi ola ‘o e ngāue ‘a e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua ‘oku fokotu’u ki he ngaahi tefito’i fatongia lalahi ‘e nima ‘a ia ‘oku fakamalumu ‘i he Potungāue ni. Sipoti; Ma’u Ngāue ki Muli; Kakai Fefine mo e Vahevahe Tatau ‘a Tangata mo Fefine; Malu Fakasōsiale mo e Kau Faingata’a’ia pea pēhē ki he Fakalalaka ‘a e To’utupu.

‘Oku fakahoko ‘a e ngaahi tefito’i fatongia ko ‘eni ‘o fakafou ‘i he ngaahi tu’utu’uni ngāue, palani ngāue, mo e patiseti ngāue.

Ko e ngaahi sevesi fakasōsiale ‘a e fonua ‘oku fakahoko ia ‘i he malumu ‘o e ngaahi Lao mo e tu’utu’uni ngāue kuo fokotu’u ‘e he Potungāue ni, ke ne malu’i mo tokangaekina ‘a e ngaahi totonu ‘a e kakai pea mo e ngaahi fiema’u ‘a e ngaahi hoa ngāue kehekehe ‘i he sipoti, ‘i he ma’u ngāue ki muli, fakalalaka ‘a e kakai fefine mo e vahevahe tatau ‘a tangata mo fefine, malu fakasōsiale ‘a e kakai tu’u lavea ngofua mo e kau faingata’a’ia, pea pēhē foki ki he fakalalaka ‘a e to’utupu.

Ke tākaki atu kiai, ‘oku fakahoko atu ‘i he lipooti ko ‘eni ‘a e fakamatala ngāue mei he ngaahi tefito’i fatongia lalahi ‘e nima ‘o e potungāue. ‘Oku kau ki heni ‘a e ngaahi fakamatala fekau’aki mo e ngaahi fokotu’utu’u ngāue ma’ae kau ngāue, ngaahi ola ngāue (fakatatau ki he Palani Ngāue Fakata’u), pea mo e Fakamatala Fakapa’anga (Patiseti).

‘I he vakai fakalūkufua, ko e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua ‘oku fe’unga ia mo e kau ngāue fakakātoa ‘e toko 130. ‘A ia ko e toko 120 ‘oku nau lolotonga fakahoko fatongia pea ko e ngaahi lakanga ‘atā ai ‘e 10, mo e patiseti vāhenga ‘oku ofi ‘i he pa’anga ‘e \$2.07 miliona. Ko e ‘avalisi ‘o e tu’unga fakahoko fatongia ‘a e kau ngāue ‘oku kei ma’ulalo pea ‘e fiema’u ke to e fakalalaka ange. Ko e ola hono fakahoko ‘o e palani ngāue fakata’u, ko e pēseti ‘e 70%. ‘A ia ‘e fiema’u ke to e fakalalaka ange ‘a hono fakahoko ‘o e palani ngāue fakata’u ki he pēseti ‘e 90%. Ko e fakamatala pa’anga ne ngāue’aki ai ‘e he Potungāue ‘a e pēseti ‘e 98% ‘o e patiseti ne vahe’i mai. Ka ‘i he taimi tatau ‘oku kei vaivai pē ‘ae muimui ki he Lao ki he Hū Koloa Fakapule’anga.

Na’e lava lelei ai pē ‘a hono to e vakai’i mo fakafo’ou ‘a e ngaahi tu’utu’uni ngāue ki he Ma’u Ngāue ki Muli, Fakalalaka ‘a e Kakai Faingata’a’ia, Fakalalaka ‘a e To’utupu, pea mo e Fakalalaka ‘a e Kakai Fefine.

‘Oku teuteu ke hoko atu e ngāue ki he palani fakalalaka ‘o e sipoti he ta’u fakapa’anga ka hoko mai. Kaekehe, ‘oku faka’amu ‘a e Potungāue ke malava ‘a e ngaahi sevesi fakasōsiale ‘o fakahoko fatongia ‘i ha ‘ātakai ‘oku tataki ‘aki ‘a e ngaahi Lao mo e tu’utu’uni ngāue fe’unga. Pea pēhē foki ki hono tokangaekina ‘a e ngaahi fiema’u mo malu ‘a e kakai koia ‘oku fakahoko ki ai ‘a e ngaahi sēvesi. Koia ‘oku ‘iai ‘a e ‘amanaki lelei ki he Potungāue ke ne fakahoko ‘ene ngaahi taumu’a ngāue he kaha’u pea pēhē foki ‘a hono fakamālō’ia ‘a e ngaahi ngāue kuo lava ‘i he Ta’u Fakapa’anga 2024-2025.

Hon. Sinaitakala Tu’itahi

Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua

FAKAMATALA PUIPUITU'A MEI HE TALĒKITA PULE

'I he vaha'a taimi 'o e palani ngāue fakata'u tolu 'o e 2022 ki he 2025, ne fokotu'u ai 'e he Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua 'a e kaveinga ngāue ko e **'Fetakinima ki he Fakalalakaka'**, ke fakama'unga kiai 'a e fakahoko fatongia 'a e ngaahi va'a ngāue kotoa 'o e Potungāue. 'Oku fakamamafa'i 'e he Potungāue 'a e fengāue'aki vāofi mo e ngaahi kautaha 'ikai fakapule'anga, ngaahi sōsaieti sivile, mo e ngaahi kautaha fakapa'anga fakatu'apule'anga, ke fakapapau'i 'oku 'inasi tatau mo taau 'a e kakai Tonga he ngaahi monū'ia kotoa 'o e langa fakalalakaka.

Ko ia na'e ngāue vāofi ai 'a e ngaahi va'a ngāue lalahi 'o e potungāue fakataha mo e ngaahi hoa ngāue kehekehe 'o fakafou he ngaahi poloseki mo e ngaahi polokalama ngāue, 'oku fakataumu'a ki hono hakeaki'i 'a e fakalalakaka fakasōsiale mo faka'ekonōmika 'a e kakai Tonga.

'I he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025 ne vahe'i mai ki he Potungāue 'a e patiseti ko e \$15.6 miliona, pa'anga levi 'a e sipoti fe'unga mo e \$12.78 miliona, pea mo e pa'anga fakalalakaka fe'unga mo e \$5.27 miliona. 'A ia ko e patiseti fakakātoa ia fe'unga mo e \$33.65 miliona ne fakahoko 'aki ia 'a e ngaahi ngāue fakata'u 'a e Potungāue, pea mo e ngaahi fiema'u fakakaungāue mo e fakame'angāue 'a e Potungāue. Ka 'i he vaha'a taimi lipooti ko 'eni ne 'iai pē mo e ngaahi tōnounou fakapa'anga 'i he Potungāue 'o makatu'unga he ngaahi fakamole makehe ki he talitali 'o e Fakataha'anga 'o e Kau Taki 'o e Pasifiki 'i 'Akosi 2024. Koia ne 'iai 'ene uesia ki he tu'unga fakahoko ngāue 'a e Potungāue ki he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025.

Ka neongo ange ia, ne malava pē ke a'usia 'e he Potungāue 'a e ngaahi ngāue lahi 'o fakatatau ki he palani ngāue fakata'u 'a e Potungāue. Koia ko e ngaahi ngāue ne fakahoko 'i he palani ngāue 'o e Ta'u Fakapa'anga 2024-2025, ko e to'o ia mei palani ngāue fakata'u tolu 2022-2025 'a e Potungāue. Ko e palani ngāue fakata'u tolu koia 'oku kaunga leva ia ki hono fakahoko 'o e Palani Fakalalakaka Fakafonua 'a Tonga. Ko ia 'oku hulu'i atu 'e he lipooti ko 'eni 'a e ola 'o e tu'unga ngāue 'a e ngaahi va'a ngāue takitaha. 'Oku fakahā atu foki heni mo e ngaahi fakafe'atungia na'a nau a'usia takitaha, pea pēhē ki he ngaahi palani ngāue ke hoko atu kiai 'a e ngāue 'a e Potungāue.

Ko hono fakalūkufua, 'oku fakamatala kakato 'e he lipooti ko 'eni 'a e tu'unga fakahoko ngāue fakalūkufua 'a e Potungāue ki he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025. 'O kau kiai 'a e fakamatala ki he ngaahi ola ngāue pea mo e fakamatala pa'anga. Koia 'oku ou lau ko e koloa kiate au keu fakahoko atu 'a e Lipooti Fakata'u 'a e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua ki he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025.

Polotu Paunga (Talēkita Pule)

VAKAI FAKALŪKUFUA

‘I he Palani Fakalalakaka Fakafonua hono ua ‘a Tonga ‘oku kaunga tonu ‘a e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua ki he ngaahi taumu’a ngāue lalahi ‘e hiva (9). ‘O kau kiai ‘a e ngaahi taumu’a ngāue ko ‘eni: Taumu’a Ngāue 1.5. Fakafaingamālie hono ma’u mo ngāue’aki ‘a e fefakatau’aki fakavaha’apule’anga mo e ma’u ngāue ki muli, pea mo e ‘inivesimeni mei tu’a pule’anga. Taumu’a Ngāue 2.1. Fakalalakaka ‘a e fengāue’aki mo hono tokoni’i ‘o e ngaahi sōsaieti sivile. Taumu’a Ngāue 2.2. Fengāue’aki vāofi ‘a e Pule’anga mo e ngaahi siasi ki he langa fakalalakaka fakakolo. Taumu’a Ngāue 2.5. Fakalalakaka’i ‘a e ngaahi sēvesi fakafonua ki he mo’ui ‘a e kakai. Taumu’a Ngāue 2.6. Ke to e malohiange ‘a e ngāue fakalūkufua ki hono tokangaekina ‘a e ngaahi mahaki pipihi mo e ngaahi mahaki ‘ikai ke pipihi. Taumu’a Ngāue 2.7. Ke to e lelei ange hono tauhi mo tokangaekina ‘a e kakai ‘oku tu’u laveangofua mo e kakai faingata’a’ia. Taumu’a Ngāue 2.8. Ohi ‘a e vā fengāue’aki mo e kainga Tonga mei muli. Pea ko e faka’osi, ko e Taumu’a Ngāue 5.4. Ke to e fakalalakaka ange ‘a e tu’unga ki hono matatali ‘a e nunu’a tamaki ‘o e ngaahi ha’aha’a fakaenatula mo e feliuliuaki ‘o e ‘ea.

‘Oku fakahoko ‘a e ngaahi Taumu’a Ngāue Fakafonua ko ‘eni ‘i he ngaahi ola ngāue ‘e 51, ‘a ia ‘oku vahevahe ki he ngaahi va’a ngāue lalahi ‘e ono ‘o e Potungāue. Kaekehe, fakatatau ki he ngaahi fakamatala ‘oku lava ‘o tākaki ‘e he Potungāue mei he lipooti ngāue fakakuata lolotonga ‘o e vaha’a taimi lipooti ko ‘eni, na’e lava ai ‘e he Potungāue ‘o fakahoko ‘a e pēseti ‘e 70% ‘o e palani ngāue. Ko ia ‘oku ‘iai pē ‘a e faingamālie ke to e lelei ange ‘a e tulifua ‘a e Potungāue ki he ngaahi taumu’a kuo fokotu’u ‘i he palani ngāue.

Ko e patiseti ‘a e Potungāue ki he Ta’u Fakapa’anga 2024-2025 na’e TOP\$33.6 miliona, pea mo e faikehekehe ko e TOP\$29.1 miliona, pea ko e ngaahi fakamole totonu ko e TOP\$27.2 miliona.

Ko e ngaahi fakafe’ātungia ne a’usia ‘e he Potungāue lolotonga ‘o e Ta’u Fakapa’anga 2024-2025 ‘oku fakamā’opo’opo ia ki he ngaahi fakafe’ātungia lalahi ‘e fā. ‘Oku kau kiai ‘a e: 1) Matavaivai hono tokanga’i ‘a e patiseti ngāue makatu’unga ‘i he vaivai hono palani’i lelei ‘a e ngaahi fakamole fakapa’anga ‘o fakatatau ki he ngaahi ngāue mo e ola ngāue kuo fokotu’u ‘i he palani ngāue fakata’u. 2) ‘Ikai ke malava ‘e he tu’unga fakakaungāue lolotonga kene feau ‘a e lahi ‘o e ngaahi fiema’u kehekehe ‘i he sekitoa fakasōsiale. 3) Hoko ‘a e ngaahi fakamole makehe ne ‘ikai ke kau ‘i he palani ngāue kene toloi ai hono fakahoko ‘a e ngaahi ngāue ‘e ni’ihi ne teuteu ke fakahoko. 4) Matavaivai lahi ‘a e muimui tonu ki he ngaahi tu’utu’uni ngāue ki he Hū Koloa Fakapule’anga, tupu mei he vaivai hono palani’i lelei mo muimui’i ‘a e ngaahi fakamole mo e ngaahi aleapau ngāue.

Koe Ta’u Fakapa’anga 2024-2025 na’e malava ai ‘a e Potungāue ke ne to e vakai’i mo fakafo’ou ‘a e ngaahi tu’utu’uni ngāue fakafonua ‘oku fakamalumu ‘i he Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua. ‘I Siulai 2024, ne kau fakataha atu ai ‘a e Minisitā Le’ole’o ‘o e Potungāue pea mo e Talafekau Lahi ‘a ‘Aositelēlia ki Tonga HE. Brek Batley ki hono faka’ilonga’i ‘a e kamata’anga ‘o e polokalama tālanga fakafonua fekau’aki mo e tu’utu’uni ngāue fakafonua ki he fakalalakaka ‘a e kakai faingata’a’ia. Ne fakahoko ‘a e ngaahi talanga ko ‘eni ‘o fengāue’aki kiai ‘a e va’a ngāue ki he Malu Fakasōsiale mo e Kakai Faingata’a’ia pea mo e va’a ngāue tokoni

‘a ‘Aositelēlia ‘oku ‘iloa ko e Tonga Australia Support Platform. Ko e taumu‘a ‘o e polokalama tālanga fakafonua ni ke to e fai ai hano vakai‘i ‘o e tu‘utu‘uni ngāue ki he kakai faingata‘a‘ia makatu‘unga ‘i he ngaahi pole fakasōsiale mo faka‘ekonōmika ‘oku nau fekuki mo ia. ‘Oku fakatefito ‘a e tu‘utu‘uni ngāue fo‘ou ki hono fakalalakaka‘i ‘a e ngaahi fa‘unga fakalao fekau‘aki mo e fakalalakaka fakasōsiale mo faka‘ekonōmika ‘a e kakai faingata‘a‘ia. Ke tātaki kiai, ‘oku faka‘ai‘ai ‘e he tu‘utu‘uni ngāue fo‘ou ‘a hono fakakau atu ‘a e ngaahi ‘isiu ‘a e kakai faingata‘a‘ia ki he ngaahi tu‘utu‘uni ngāue, palani ngāue, mo e ngaahi polokalama ngāue felālāve‘i kotoa.

‘I ‘Akosi 2024, na‘e faka‘ilonga‘i ai ‘a hono fuofua fakahoko ‘o e polokalama tokoni fakapa‘anga ki he fanau tu‘u laveangofua ‘i Tongani. Ko e polokalama tokoni fakapa‘anga ko ‘eni ko e tokoni ia ‘a e Lepapulika ‘o e Kakai ‘o Siaina. ‘Oku fakataumu‘a ‘a e polokalama tokoni fakapa‘anga ko ‘eni ki he fakalalakaka ‘a e mo‘ui ‘a e longā‘i fanau ‘oku faingata‘a‘ia fakasino kae tau tefito ki he ‘enau ngaahi sēvesi ki he mo‘ui mo ‘enau ako.

Ke tātaki kiai, ko e Ta‘u Fakapa‘anga 2024-2025 na‘e aofangatuku ai ‘a e polokalama ngāue ‘a e Potungāue pea mo e Poloseki Tokoni Fakatekinikale ‘a Siaina ki he Sipoti Fakatu‘apule‘anga. Ko e polokalama ko ‘eni ‘oku fakapa‘anga kakato pē ia ‘e he Pule‘anga Siaina ki hono filifili ‘o e kau sipoti fakapolōfesinale ‘a Tonga ke fakafolau kinautolu ki Siaina ke teuteu‘i ai kinautolu ‘i he ngaahi mala‘e sipoti kehekehe. Ko e 2018 ne filifili atu ai ‘e he Potungāue ha kau sipoti ‘e toko 192 pea mo e toko 125 ‘i he 2019 ki he polokalama sipoti ko ‘eni. Ka ne tō ‘a e COVID 19 ‘o toloi ai ‘a e polokalama ko ‘eni mei he 2020 ‘o toki faingamālie ‘i Nōvema 2024 ke ‘oatu ai ‘a e kau sipoti ‘e toko 89 ki Siaina he polokalama ngāue ko ‘eni.

‘I he ngaahi polokalama ngāue ki he ma‘u ngāue ki muli na‘e fakahoko ai ‘e he Potungāue ‘i he tokoni ‘a e Pule‘anga ‘Aositelēlia ke fakahoko ‘a e savea fakatotolo fekau‘aki mo e ngaahi pole fakasōsiale makatu‘unga ‘i he polokalama ma‘u ngāue fakataimi ki muli. Pea fokotu‘u ai mo e polokalama ki hono pailate‘i ‘o e Visa Ngāue Fakafāmili. Ko e savea fakatotolo ko ‘eni ko hono fuofua fakahoko ia ha fakatotolo pē heni ‘i he polokalama ma‘u ngāue ki muli. Ko e fakatotolo mahu‘inga ‘eni ki he Potungāue mo e Pule‘anga ke ‘ilo lahi ange ai ki he ngaahi pole fakasōsiale ‘oku fekuki mo e ngaahi famili ‘oku fakakaungatāmaki ‘i he polokalama ma‘u ngāue ki muli. ‘Oku pēhē foki mo e mahu‘inga ke kumi ha solova‘anga ki he ngaahi pole fakasōsiale koia. Ko e taha ‘o e ngaahi solova‘anga ‘oku kau atu kiai ‘a hono pailate‘i ‘o e Visa Ngāue Fakafāmili ki ‘Aositelēlia. ‘A ia ‘oku fakataumu‘a ia ki he kakai ‘oku nau ma‘u ngāue taimi lōloa ki ‘Aositelēlia.

Na‘e fokotu‘u foki mo ha polokalama ngāue fo‘ou ‘i he Potungāue ‘aia ‘oku ‘iloa ko e Polokalama Foki ki ‘Api. Ko e polokalama ngāue ko‘eni ne faka‘ilonga‘i faka‘ofisiale ia ‘i Ma‘asi 2025 ‘o fakamalumu ‘i he Potungāue ni kae fakapa‘anga ‘e he Pule‘anga Nu‘usila. ‘Oku fakataumu‘a ‘a e polokalama ngāue ni ki hono fokotu‘utu‘u mo faitokonia ‘a e ngaahi polokalama ngāue ma‘ae kakai Tonga kuo fakafoki fakalao mai mei he ngaahi fonua muli. ‘Oku fakamamafa ‘a e polokalama ni ki hono fokotu‘utu‘u ha founa ngāue taau mo fe‘unga ke fakakau mai ai ‘a e kakai kuo fakafoki fakalao mai ki he sosaieti. Koia ‘oku fakahoko ai ‘a e polokalama tokoni fakapa‘anga ma‘ae ngaahi kautaha ‘oku nau fakahoko ‘a e ngaahi sēvesi

ma'ae kakai kuo fakafoki fakalao mai ke tokoni ki he 'enau kumi ngāue, tokoni fakaeongo mo faka'atamai, pea pēhē ki he 'enau kau atu ki he ngaahi polokalama ngāue fakakolo.

'I 'Epeleli 'aho 15, 2-25 na'e kamata'i ai mo e polokalama ngāue ki hono fakaivia fakapa'anga 'a e kau tauhi vaivai 'o fakafou 'i he poloseki 'a e Pangikē ADB 'oku 'iloa ko e Integrated Aged-Care Project 'a ia 'oku fakamalumu 'i he Potungāue ni. Ko e polokalama ngāue ni ko e tākaki atu pē ia ki he ngaahi ngāue lolotonga 'a e Pule'anga ma'ae kau tauhi vaivai. Ko ia 'oku malava ai ke langalanga hake tu'unga fakahoko fatongia 'o e kau tauhi vaivai pea ke hoko 'enau ngāue ko ha'anau ma'u'anga mo'ui. 'Oku fakamahu'inga'i 'e he polokalama ngāue ni 'a e kau tauhi vaivai makatu'unga he ko e konga mahu'inga ia 'o e fakalalakaka faka'ekonōmika 'a e fonua.

Ko e faka'osi, koe'uhi ko e ngaahi pole fakasōsiale 'oku fekuki mo kinautolu 'oku fakakaungatamaki 'i he polokalama ma'u ngāue fakataimi ki muli. Kuo tokoni'i ai 'e he Pule'anga 'Aositelēlia 'a e Potungāue ke fokotu'u 'a e ngaahi sēvesi fo'ou ke tokangaekina 'a e ngaahi fāmili 'a ia 'oku nau kau ki he polokalama ma'u ngāue fakataimi ki muli. Ko e fuofua taimi foki 'eni ke fokotu'u ai ha polokalama ngāue makehe ma'ae ngaahi fāmili 'oku kau ki he polokalama ma'u ngāue fakataimi ki muli. 'A ia ne kamata'i 'a e ngāue ko ia mo e ngaahi fāmili kehekehe 'e 15.

Fakakātoa, ko e Ta'u Fakapa'anga 2024-2025 'oku kei hokohoko lelei ai pē 'a e ngāue vāofi 'a e Potungāue mo hono ngaahi hoa ngāue kehekehe, ke fokotu'u mo fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue, ngaahi polokalama ngāue, mo e ngaahi fetokoni'aki kehekehe pē. 'O nau ngāue fetakinima ai 'i he tafa'aki ki he fakalalakaka 'a e tu'unga fakasōsiale mo faka'ekonōmika 'a e kakai ta'ema'u ngāue, kakai fefine mo e fanau, pēhē ki hono fakalalakaka'i 'a e sipoti mo e to'utupu, mo hono hakeaki'i 'a e mo'ui 'a e kakai faingata'a'ia. Ke a'usia ai 'e he kakai Tonga ha kaha'u 'oku to e lelei ange.

1. PUIPUITU'A 'O E POTUNGĀUE

1.1. TALATEU

Ko e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua 'oku fakafatongia 'aki hono fokotu'utu'u mo fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue mo e ngaahi polokalama ngāue 'oku ne tokangaekina 'a e tu'unga mo'ui fakasōsiale mo faka'ekonōmika 'a e kakai 'o e fonua. 'Oku ngāue 'a e Potungāue ke fakapapau'i ko e kakai he ngaahi kupu kotoa 'o e sosaieti, tautau tefito ki he kakai 'oku tu'u lavea ngofua kenau a'usia 'a e ngaahi sevesi kotoa 'a e fonua. 'Oku to e fakahoko foki 'e he Potungāue 'a hono tokangaekina 'o e ngaahi sevesi fakasōsiale 'i he langa fakalalakaka fakasōsiale, fakasi'isis'i e nofo masviesiva, pea ke 'inasi tatau mo taau 'a e taha kotoa 'i he langa fakalalakaka. 'Oku fakafenāpasi 'a e ngaahi ngāue lahi 'a e Potungāue ni ki he ngaahi potungāue kehekehe mo e kautaha kehekehe ke vahevahe taau mo tatau 'a e ngaahi koloa 'a e fonua ke 'inasi ai 'a e taha kotoa. Ko e ngaahi 'elia lalahi 'oku fakahoko fatongia ai 'a e Potungāue 'oku kau kiai 'a e:

- Ma’u Ngāue Fakataimi ki Muli
- Fakalalakaka ‘a e Kakai Fefine mo e Vahevahe Taau mo Tatau ‘a Tangata mo Fefine
- Malu ‘a e Fāmili mo e Kau Faingata’a’ia
- Fakalalakaka ‘a e Sipoti mo e Faka’ai’ai ‘a e mo’ui lelei
- Fakalalakaka ‘a e To’utupu

Ko e taha ‘a e ngaahi me’a ‘oku tokanga makehe kiai ‘a e Potungāue, ko hono faka’ai’ai e to’onga mo’ui ‘oku to e lelei ange ma’ae kakai, ngaahi fāmili, mo e ngaahi tukui kolo. ‘Oku lava ‘a e ngaahi ngāue koia ko e makatu’unga ‘i he tataki lelei ‘o e Potungāue, pea fakahoko ai ‘a e ngaahi tu’utu’uni ngāue mo e palani ngāue ke hoko ko e ngaahi polokalama ngāue ‘o fakafou atu ia ‘i he va’a ngāue ki he To’utupu mo e Sipoti, va’a ma’u ngāue ki muli, va’a ki he fakalalakaka ‘a e kakai fefine, va’a ngāue malu ‘a e fāmili mo e kau faingata’a’ia, pea pēhē tokangaekina ‘o e kau toulekeleka.

Ko e lipooti ko ‘eni ‘oku vahevahe ia ki he ngaahi kongā lalahi ‘e tolu. Ko e kongā ‘uluaki, ‘oku ‘oatu ai ‘a e fakamatala fekau’aki mo e Potungāue, ‘o hange ko e, ngaahi ‘elia ‘oku fakahoko ngāue ai ‘a e Potungāue, ngaahi vā fengāue’aki mo e ngaahi hoa ngāue, ngaahi tu’utu’uni ngāue, pea mo e fa’unga ‘o e Potungāue. Ko e kongā hono ua leva ‘oku ‘oatu ai ‘a e fakamatala ngāue ‘a e Potungāue ki he Ta’u Fakapa’anaga 2024-2025. Ko e fakamatala ngāue ko ‘eni ‘oku to e vahevahe ia ki he ngaahi kupu ‘e tolu ‘o kau ki ai ‘a e, fakamatala ngāue ‘a e kau ngāue, fakamatala ki he ngaahi ola ‘o e ngāue, pea mo e fakamatala pa’anga ‘a e Potungāue. Ko e kongā hono tolu leva ‘oku ‘oatu ai ‘a e ngaahi fakamatala fekau’aki mo e ngaahi pole mo e fakafe’atungia ne a’usia ‘e he Potungāue, lolotonga ‘a e Ta’u Fakapa’anga 2024-2025. Ko e kongā hono fā ka ko e kongā faka’osi ‘oku ‘oatu ai ‘a e fakamā’opo’opo ‘o e lipooti ko ‘eni.

Kaekehe, neongo ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi fakamatala ne fiema’u mai ke ‘oatu ‘i he lipooti ko ‘eni ‘o hangē ko e kongā koia ki he talitali kakai pea mo e ola ngāue fakakomipiuta mo e tekinolosia. Ka ‘i he vaha’a taimi ‘o e lipooti ko ‘eni ne ‘ikai ma’u ‘e he Potungāue ha fokotu’utu’u ke tănaki fakamatala pea ‘oku ‘ikai ma’u ‘e he Potungāue ‘a e ivi malava ke tănaki fakamatala fekau’aki mo e talitali kakai pea pēhē ki he ngaahi ola ngāue faka-komipiuta mo e tekinolosia. Koia ko e fakamatala kotoa ‘oku hā atu ‘i he lipooti ko ‘eni, ‘oku makatu’unga pē ia ‘i he ma’u’anga fakamatala ‘oku lolotonga ma’u ‘e he Potungāue mo e ngaahi fakamatala ‘oku malava ‘e he Potungāue ke ne tănaki.

Vīsone mo e Misiona ‘a e Potungāue

Vīsone:

“Ke hoko ‘a e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua ‘i he Ta’u 2025 ko e taaimu’a ‘i hono fakalalakaka’i ‘a e ngaahi tukui kolo mo e ngaahi fāmili kotoa ‘i Tonga ni, kenau a’usia ha mo’ui ‘oku mālohi ange mo tu’uloa, kene ohi ai ha sosaieti ‘oku fakalalakaka ‘i he tu’unga mo’ui lelei, vahevahe taau mo tatau he ngaahi faingamālie kotoa, pea fakatupulaki ai ‘a e nofo melino.”

Misiona:

“Ke fokotu’u pea mo fakahoko ngāue ‘a e Potungāue ni ‘i he tu’unga fakapalōfesinale mā’olunga taha kene fai fatongia’aki ma’ae kakai kotoa, ngaahi tukui kolo, pea mo e pule’anga, ke lalanga ai ha fonua ‘oku malu, fakatu’umālie, pea mo mo’ui faka’apa’apa.”

1.2. NGAahi LAO, ‘ELIA FAKAHOKO NGĀUE, MO E NGAahi VĀ FENGĀUE’AKI

1.2.1. NGAahi LAO mo e TU’UTU’UNI NGĀUE

VA’A NGĀUE	LAO mo e TU’UTU’UNI NGĀUE	NGAahi ALEAPAU FAKAVAHA’A PULE’ANGA
<p>Ngaahi va’a ngāue kotoa ‘o fakafou ‘i he Safety & Protection Cluster</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Lao ki hono Pule’i ‘a e Ala hoko ha Fakatamaki • Lao ki he Fetukutuku 2020 • Lao ki he sino’i pa’anga ki he me’a fakafokifā • Tu’utu’uni Ngāue ki hono Tokangaekina ‘o e Ngaahi Fakatamaki Fakaenatula 2023-2030 	<ul style="list-style-type: none"> • Fa’unga Ngāue ‘o Sendai ki hono Fakasi’isi’i ‘a e hoko ‘a e ngaahi Fakatamaki Fakaenatula 2015-2030 • Aleapau ‘o Palesi 2015 • Fa’unga Ngāue ‘a e Pasifiki ki hono Fakahoko ‘a e Langa Fakalalaka he founa tene Matu’uaki ha ngaahi Fakatamaki 2017-2030 • Palani Ngāue Blue Pacific 2050
<p>Va’a Ngāue ki he Sipoti</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Lao ‘o e Kosilio Sipoti 	
<p>Va’a Ngāue ki he Ma’u Ngāue ki Muli</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tu’utu’uni Ngāue Fakafonua ki he Ma’u Ngāue ki Muli 	<ul style="list-style-type: none"> • Polokalama Ma’u Ngāue ‘a e Pasifiki (PLS) • Aleapau Ngāue mo e Pule’anga Nu’usila • Aleapau Ngāue mo e Pule’anga ‘Aositelēlia
<p>Va’a Ngāue ki he Kakai Fefine mo e Vahevahe Taau mo Tatau ‘a Tangata mo Fafine</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Lao ki he Malu’i ‘o e Fāmili • Tu’utu’uni Ngāue Fakafonua ki he Fakalalaka ‘a e Kakai Fefine mo e Vahevahe Taau mo Tatau ‘a e Tangata mo Fafine 	<ul style="list-style-type: none"> • Konivesio ki he Totonu ‘a e Fanau • ‘Asenita Ngāue ki he Beijing+30 • Fokotu’u Ngāue ‘a Beijing • Fokotu’u Ngāue Kau Taki Kakai Fefine • Fa’unga Ngāue ‘a e Pasifiki ki he Vahevahe Tatau ‘a Tangata mo Fefine pea mo e Ngaahi Totonu ‘a e Kakai Fefine 2028-2030
<p>Va’a Ngāue ki he Malu Fakasōsiale ‘a e Fāmili mo e Kau Faingata’a’ia</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tu’utu’uni Ngāue Fakafonua ki he Malu Fakasōsiale 2023-2033 	<ul style="list-style-type: none"> • Konivēsio ki he Totonu ‘a e Fanau
<p>Va’a Ngāue ki he Fakalalaka ‘a e To’utupu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tu’utu’uni Ngāue Fakafonua ‘a e To’utupu mo e Palani Ngāue ‘a e To’utupu 	<ul style="list-style-type: none"> • Konivēsio ki he Totonu ‘a e Fanau

1.2.2. Ngaahi 'Elia Fakahoko Fatongia 'a e Potungāue

Ko e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua 'oku ne tataki 'a hono fokotu'utu' 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue, ngaahi Lao, mo e ngaahi polokalama ngāue kene tokangaekina 'a e tu'unga mo'ui fakasōsiale 'a e kakai Tonga. Ko e ngaahi ngāue koia 'oku fakahoko atu ia 'i he ngaahi 'elia lalahi 'e nima 'a ia 'oku fakahoko fatongia ai 'a e va'a ngāue 'e nima 'o e Potungāue:

- 1) Sipoti mo e Va'inga
- 2) Ma'u Ngāue ki Muli
- 3) Fakalalakaka 'a e Kakai Fefine mo e vahevahe taau mo tatau 'a tangata mo fafine
- 4) Malu Fakasōsiale mo e Kau Faingata'a'ia
- 5) Fakalalakaka 'a e To'utupu

Koe ngaahi va'a ngāue leva 'e nima ko 'eni 'oku tokanga'i ia 'e he va'a fakahoko ngāue kae malava kenau fakahoko lelei honau fatongia ma'ae kakai 'o e fonua.

Koia 'oku fokotu'utu' ai 'a e ngaahi taumu'a ngāue 'a e Potungāue kenau ngaue'i ke a'usia ai ha tu'unga mo'ui 'oku mā'olunga, 'a ia 'oku ha sino mai hono ngaahi ola 'i he kupu kotoa 'o e sosaieti.

1.2.3. Ngaahi Vā Fengāue'aki

Ko e ngāue vāofi mo e ngaahi hoa ngāue kehekehe 'oku mahu'inga ia ki he Potungāue ni. He 'oku tupu mei hono mahino'i 'a e fiema'u mo e taumu'a ngāue kehekehe 'a e ngaahi hoa ngāue kehekehe, ko ia 'oku ne fakafōtunga 'a e founa fakahoko fatongia 'a e Potungāue ni. 'A ia 'oku fakahoko ai vā fengāue'aki kehekehe 'o makatu'unga 'i he:

- Ngaahi hoa ngāue 'oku nau ngāue'aki 'a e ngaahi sevesi 'a e Potungāue ni,
- Ngaahi hoa ngāue 'oku fakatau koloa pē ma'u sevesi mei ai 'a e Potungāue ni,
- Ngaahi hoa ngāue 'oku nau ngāue fakataha mo e Potungāue ni hono fakahoko ha ngaahi polokalama ngāue ma'ae kakai. Pea pēhē foki ki he ngaahi hoa ngāue 'oku nau sivilivivi'i 'a e founa fakahoko fatongia 'a e Potungāue. Kae'uma'a foki 'a e ngaahi hoa ngāue 'oku nau ngāue'aki 'a e ngaahi polokalama ngāue 'a e Potungāue ni.

Ko e tēpile ko 'eni 'oku ne fakahā atu 'a e vā fengāue'aki 'a e Potungāue mo e ngaahi hoa ngaue kehekehe:

Ngaahi hoa ngāue	'Oku nau ngāue'aki 'a e ngaahi sevesi 'a e MIA	Oku ngāue'aki 'e he MIA 'enau ngaahi sevesi	'Oku nau fengāue'aki mo e MIA	Oku nau sivilivivi'i 'a e faka-fatongia 'a e MIA
Kapineti	X	x	x	x
Fale Alea	X	x		x
Ngaahi Potungāue	X	x	x	x
Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga		x	x	
Ngaahi Pisinisi Taautaha	X	x	x	x
Ngaahi kautaha 'ikai	X	x	x	
Ngaahi Siasi	X	x	x	
Kakai 'o e fonua	X	x	x	

Ngaahi hoa ngāue fakatu'apule'anga	X	x	x	x
Ngaahi Kautaha Sipoti	X	x	x	x

1.3. FA'UNGA 'OE POTUNGĀUE

Ko e fa'unga 'o e Potungāue 'oku fokotu'utu'u ia ki he polokalama ngāue lalahi 'e 6, mo e polokalama iiki 'e 3, pea mo e 'iuniti kehekehe 'e 26. Ko e ngaahi polokalama ngāue lalahi 'oku fokotu'u ki ai 'a e kau 'ofisa faitu'utu'uni 'e toko 8, kau 'ofisa faka-palofesinale 'e toko 30, kau 'ofisa mā'olunga 'e toko 24, pea mo e kau ngāue lau 'aho leva 'e toko 20. 'Oku kau mai foki mo e kau ngāue poloseki 'e toko 30, kau konituleki faka-palofesinale 'e 3, pea mo e kau 'ofisa ngāue 'i muli 'e toko 5. Ko e ngaahi polokalama ngāue lalahi 'oku kau kiai 'a e: a) Polokalama 1: Tataki, Faitu'utu'uni, mo e Fakahoko Ngāue, b) Polokalama 2: Sipoti, c) Polokalama 3: Ma'u Ngāue ki Muli, d) Polokalama 4: Tokangaekina 'o e Kakai Fefine pea mo e Vahevahe Taau mo Tatau 'a Tangata mo Fafine, e) Polokalama 5: Malu Fakasōsiale mo e Kau Faingata'a'ia, f) Polokalama 6: Fakalakalaka 'a e To'utupu. Ko e Polokalama Ngāue 'uluaki 'oku kau ki ai 'a e 'Ofisi 'o e 'Eiki Minisitā, 'Ofisi 'o e CEO, pea mo e va'a fakahoko ngāue. Ko ia 'oku fakahā atu 'e he fa'unga 'o e Potungāue mo e ngaahi 'iuniti 'oku nau fakalele 'a e ngāue 'i he ngaahi va'a takitaha he potungāue.

Ko e Polokalama 'uluaki 'oku to e vahevahe ia ki he ngaahi kupu kehekehe 'e tolu 'o kau ki ai 'a e: 1) 'Ofisi 'o e Minisitā, 2) 'Ofisi 'o e Talēkita Pule, pea mo e 3) Va'a Fakahoko Ngāue. Ko e Va'a Fakahoko Ngāue leva 'oku to e vahevahe ia ki he ngaahi 'iuniti lalahi 'e nima 'o kau kiai 'a e, Va'a Pa'anga, Va'a Palani mo e Tu'utu'uni Ngāue, Va'a Tokangaekina 'o e kau ngāue, Va'a Tokangaekina 'o e ngaahi ngāue 'a e potungāue, Va'a mitia mo e ICT. Pea 'oku to e tēnaki mai kiai mo e ngaahi 'ofisi ki he ngaahi 'otu motu.

Ko e Polokalama 2 ko e Va'a Sipoti ia 'oku ne fakalele pea 'oku 'iai 'a e 'iuniti ngāue 'e fā 'o kau kiai 'a e, Va'a fakahoko tu'utu'uni ngāue mo tokangaekina 'o e pa'anga ki he fakalakalaka 'o e sipoti, Va'a sipoti ki he mo'ui lelei, Va'a tokangaekina 'o e ngaahi mala'e sipoti fakafonua, Va'a ki he sipoti fakapalōfesinale. Ko e Polokalama 3 'oku fakalele ia 'e he Va'a ki he ma'u ngāue ki muli 'a ia 'oku fakahoko ngāue ai 'a e 'iuniti ngāue 'e nima. 'Oku kau ki heni 'a e, va'a lesisita ngāue mo e tukuhaui ngāue, Va'a fakafonu visa ngāue, Va'a ki he ako ngāue mo e teuteu'i 'o e kau ngāue, Va'a tokangaekina 'o e kau ma'u ngāue ki muli, Va'a fetu'utaki. Ko e Polokalama 4 'oku fakahoko ia 'e he Va'a Tokangaekina 'o e Kakai Fefine pea mo e Vahevahe Taau mo Tatau 'a Tangata mo Fafine. Ko e polokalama ko 'eni 'oku fakahoko ngāue ai 'a e 'iuniti ngāue 'e tolu 'o kau kiai 'a e: Va'a fakahoko ngāue mo e tu'utu'uni ngāue, Va'a ki he malu 'a e fāmili, pea mo e Va'a ki he fakalakalaka faka'ekonōmika 'a e kakai fefine. Ko e Polokalama 5 'oku fakalele ia 'e he Va'a ki he Malu Fakasōsiale mo e Kau Faingata'a'ia. 'Oku fakahoko ngāue heni 'a e 'iuniti ngāue 'e nima 'o kau ki ai 'a e: Va'a fakahoko ngāue mo e tu'utu'uni ngāue, Va'a tokangaekina 'o e kakai masivesiva, Va'a tokangaekina 'o e ngaahi monū'ia, Va'a tokangaekina 'o e kau toulekeleka, Va'a tokangaekina 'o e kakai faingata'a'ia. Ko e Polokalama faka'osi ko e

Polokalama 6, ‘a ia ‘oku fakalele ia ‘e he Va’a ki he Fakalalakaka ‘o e To’utupu. Ko e Va’a ngāue ko ‘eni ‘oku fakahoko ngāue ai ‘a e ‘iuniti ngāue ‘e fā, ‘o kau kiai ‘a e, Va’a fakahoko ngāue, Va’a ki he tu’utu’uni ngāue, Va’a ki he ‘ilo fo’ou mo e fakalalakaka, pea mo e Va’a ki hono fakaivia ‘a e to’utupu.

Ko e tēpile ko ‘eni ‘oku ne fakaikiiki atu ai ‘a e fa’unga ‘o e Potungāue ‘o fakatatau ki he ngaahi polokalama, Va’a ngāue, lakanga ngāue, mo e hingoa ‘o e kau ngāue.

Polokalama 1: Tataki, Faitu’utu’uni, mo e Fakahoko Ngāue		
‘Ofisi ‘o e Minisitā	Lakanga	Hingoa
	Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua	Hon. Sinaitakala Tu’itahi
	Faka’uli VIP	Lakanga ‘ataa
	Tokoni Fakaengāue ma’ae Minisitā	‘Ana Kava
‘Ofisi ‘o e Talēkita Pule	Lakanga	Hingoa
	Talēkita Pule	‘Akanesi Polotu Paunga
	Tokoni Sekelitali Ma’olunga	Siniteke Fotu
	Kalake Kalasi II	Mele Hungalu
Ngaahi Polokalama si’i ‘oku fakamalumu ki he ‘Ofisi ‘o e Talēkita Pule		
Tesi ‘o e Kau Taki Lotu	Lakanga	Hingoa
	Sekelitali	Rev. ‘Alifeleti Mafi
	Kalake Lau’aho	Mele Falepapalangi
	‘Ofisa Fakafetu’utaki ki he Malu ‘a e Fanau (UNICEF)	Mafi Hoa
Polokalama Foki ki ‘Api	‘Ofisa Fakafetu’utaki	Meleane Tonga
Safety and Protection Cluster	‘Ofisa Fakafetu’utaki ki he Ngaahi Kalasitua (DFAT funded)	Tenielle Sinipata
Polokalama Si’i o3: Fakahoko Ngāue		
Va’a Fakahoko Ngāue	Lakanga	Hingoa
	Tokoni Talēkita Pule	Nancy Finau
Tu’utu’uni Ngāue mo e Palani	Tokoni Sekelitali Pule	Samiuela Pohiva
	‘Ofisa M&E	Sulieti ‘Ofa
Va’a Pa’anga	Tauhitohi Pule	‘Ana Moa
	Tauhitohi	Taumafa Tapaa
	Tauhitohi	Lute Vailanu
	Kalake Kalasi II	Tevita Hafoka
	Kalake Kalasi II	Sela Siulangapo
Va’a ki he Hū Koloa Fakapule’anga	‘Ofisa Tohi Koloa Ma’olunga	Silioti Tonga
	Kalake Kalasi II	Enisila Fusikata
Va’a Tokangaekina ‘o e kau ngāue	‘Ofisa Ma’olunga Tokangaekina e Kau Ngāue & Ngāue Faka’ofisi	‘Amelia Halapua
	Kalake Kalasi II	Halahingano Veikoso
Fakahoko ngāue mo e Fefononga’aki	Tokoni Sekelitali	Lorraine Folau
	Kalake Kalasi II	Sia’atalau ‘Aloua
	Tauhi Fale Lau’aho	Naomi Taufu

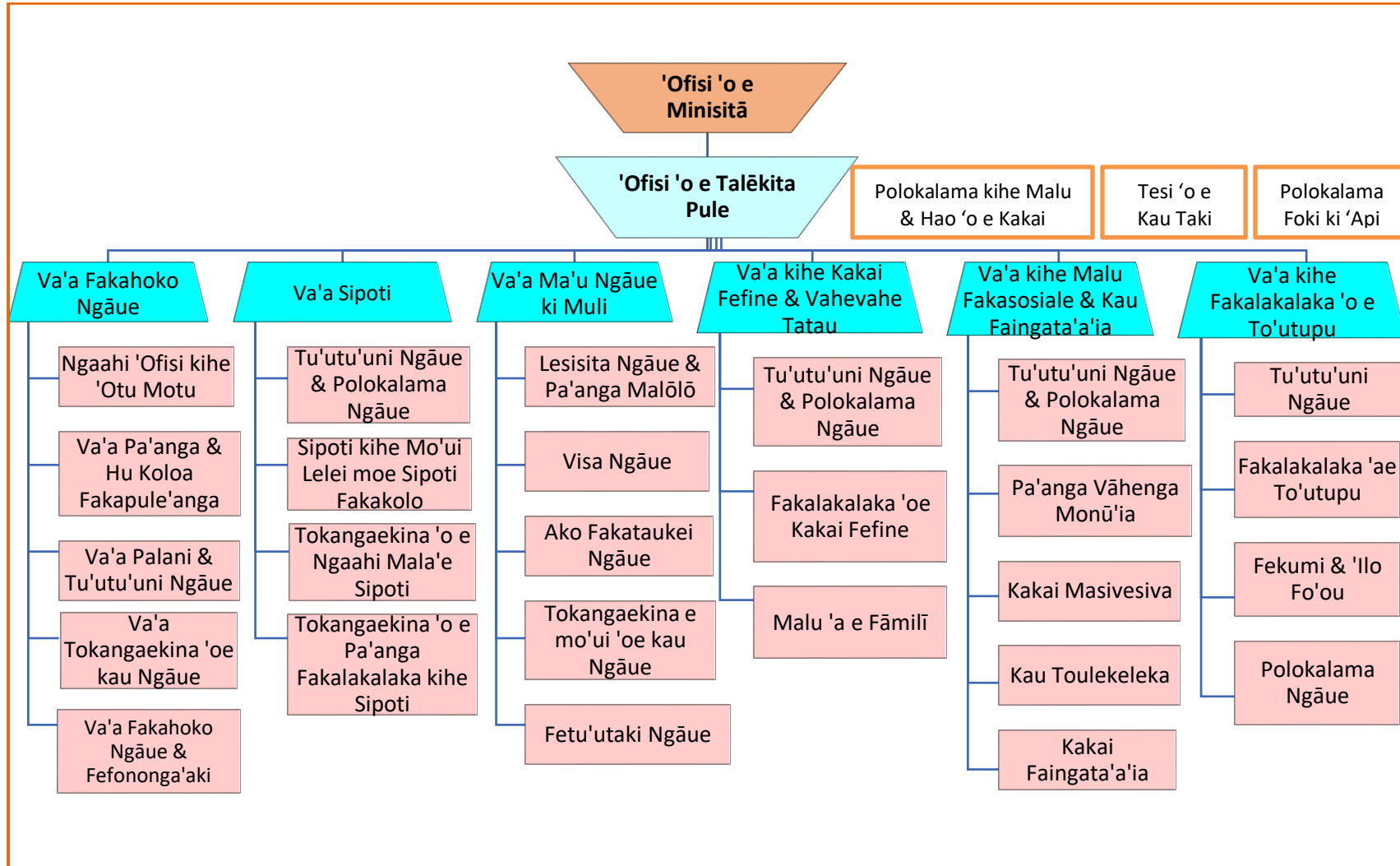
	Tangata Le’o Po’uli	Christopher Fungalei
	Tangata Le’o Po’uli Lau’aho	Sililo Fau
	Tangata Le’o Po’uli Lau’aho	‘Oumana ‘Epenisa
	Tangata Le’o Po’uli Lau’aho	Tonunga Limoni
	Pule Fefononga’aki	Lavinia Halafuka
	Faka’uli VIP	Petelo Lui
	Faka’uli VIP	Mosese Makasini
	Faka’uli	‘Aholoka Sunia
	Faka’uli	Penisimani Faletau
	Faka’uli Lau’aho	Maikolo Falatau
Mitia mo e ICT	‘Ofisa Mitia/ Faiongoongo	Talita Sili
	Ngāue Fa’u Polokalama Komipiuta	Fale ‘Akau
	Tokoni Sekelitali Ma’olunga	Talita Fau’onuku
Polokalama Si’i 04: Ngaahi ‘Ofisi ki he Ngaahi ‘Otu Motu		
MIA Vava’u	‘Ofisa Ngāue ‘Ofisi Ma’olunga	Penisimani Vainikolo
	‘Ofisa Fakahoko Ngāue Ma’olunga	Malianive Finau
	‘Ofisa Fakahoko Ngāue	‘Otinili Sau
	Kalake Kalasi II	Keleni Tone
MIA Ha’apai	‘Ofisa Ngāue ‘Ofisi Ma’olunga	Sione Telefoni
	‘Ofisa Fakahoko Ngāue Ma’olunga	Taeao Kaipo’uli
	Kalake Lau’aho	‘Etivise Mafile’o
MIA ‘Eua	‘Ofisa Ngāue ‘Ofisi Ma’olunga	Mauī Tafea
	‘Ofisa Fakahoko Ngāue	Sitiveni Vaise
	Kalake Lau’aho	Ane Fifita Havea
MIA Niuatoputapu	Kalake Lau’aho	Loleta Fe’ao
MIA Niuafou’ou	Kalake Lau’aho	Tupou Pe’ei
Polokalama 2: Sipoti		
Va’a ki he Sipoti	Lakanga	Hingoa
	Tokoni Talēkita Pule	‘Onetoto ‘Anisi
Fakahoko Ngāue mo e Tu’utu’uni Ngāue Sipoti	‘Ofisa Sipoti Pule	Tu’ivaita Ueleni
	‘Ofisa Tokoni Sipoti Fakalakalaka	Pitisi Veatupu
Va’a Sipoti ki he Mo’ui Lelei	‘Ofisa Sipoti Pule	‘Eva Mafi
	‘Ofisa Tokoni Sipoti Fakalakalaka	Lauti Na’aniumotu
	‘Ofisa Komiuniti Lau’aho	Paea Ueleni
Va’a Tokangaekina ‘o e ngaahi mala’e sipoti fakafonua	‘Ofisa Sipoti Fakalakalaka	Mosese Fonohema
	Ngāue Palōfesinale Fakakonituleki (Teufaiva)	Siope Kaitu’u
	Ngāue Palōfesinale Fakakonituleki (Teufaiva)	Sione Fatai
	Tauhi ‘Api (Teufaiva)	Tekina Fanua
	Tauhi ‘Api (Teufaiva)	Salesi Kouvaka
	Tauhi ‘Api (‘Atele Indoor Stadium)	Fe’ao Sopiliano

	Tauhi 'Api ('Atele Indoor Stadium)	'Ahota'e'iloa Kata
	Tauhi 'Api ('Atele Indoor Stadium)	Lolesio Siasau
Va'a tokangaekina 'o e pa'anga ki he fakalalakaka 'o e sipoti	'Ofisa Sipoti Fakalalakaka	Maamaloa Kuluka
Polokalama 3: Ma'u Ngāue ki Muli		
Va'a Ma'u Ngāue ki Muli	Lakanga	Hingoa
	Tokoni Talēkita Pule	'Akosita Polota
Va'a lesisita ngāue mo e tukuhau ngāue	'Ofisa Ma'u Ngāue ki muli	(Lakanga 'ataa)
	'Ofisa Tokoni Ma'u Ngāue ki muli	Felisita Kalu
	Kalake Kalasi II	(Lakanga 'ataa)
	Kalake Lau'aho	Madeline Kapeli
Va'a fakahū visa ngāue	'Ofisa Ma'olunga Ma'u Ngāue ki muli RSE	Fe'ao Hui
	'Ofisa Ma'olunga Ma'u Ngāue ki muli PALM	(Lakanga 'ataa)
	'Ofisa Tokoni Ma'u Ngāue ki muli	Sela Halaleva
	'Ofisa Tokoni Faipolokalama Ma'u Ngāue ki Muli	Kulaea Tau
Va'a ki he ako ngāue mo e teuteu'i 'oe kau ngāue ki muli	'Ofisa Pule Ma'u Ngāue ki muli	Leinolo Lakai
	'Ofisa Tokoni Ma'u Ngāue ki muli	(Lakanga 'ataa)
Va'a tokangaekina 'o e kau ngāue ki muli	'Ofisa Ako mo Ma'u Ngāue ki muli	Winniegate Vailea
Va'a fetu'utaki	'Ofisa Ma'olunga Ma'u Ngāue ki muli	Tevita Tu'ineau
	'Ofisa Tokoni Tanaki Fakamatala ki he Ma'u Ngāue ki Muli	Uikelotu Fakakovikaetau
Polokalama 4: Tokangaekina 'o e Kakai Fefine mo e Vahevahe Taau mo Tatau 'a Tangata mo Fafine		
Tokangaekina 'o e Kakai Fefine mo e Vahevahe Taau mo Tatau 'a Tangata mo Fafine	Lakanga	Hingoa
	Tokoni Talēkita Pule	'Ilaisaane Tu'itupou
Va'a Fakahoko Ngāue mo e Tu'utu'uni Ngāue	'Ofisa Fakahoko Polokalama Pule	Makelesi Kioa
	'Ofisa Tokangaekina Tu'utu'uni Ngāue kakai fefine (DFAT funded)	'Ana Jane Langi
	'Ofisa M&E ki he Tu'utu'uni Ngāue kakai fefine (DFAT funded)	Paula Fifita
	Ngaue Komipiuta Kalasi 1	Tala'api Pakofe
	'Ofisa Faipolokalama Ma'olunga	Lineti Makaafi

Va'a ki he Fakalalakaka Faka'ekonōmika 'a e Kakai Fefine	Tokoni Sekelitali	Pauline Havea
Va'a ki he Malu 'o e Fāmili	'Ofisa Fakafetu'utaki ki he Lao Malu'i 'oe Famili (DFAT funded)	Moliane Sau
Polokalama 5: Malu Fakasōsiale mo e Kau Faingata'a'ia		
Malu Fakasōsiale mo e kau Faingata'a'ia	Lakanga	Hingoa
	Tokoni Talēkita Pule	Lu'isa Manuofetoa
Va'a Fakahoko Ngāue mo e Tu'utu'uni Ngāue	'Ofisa Sosiale Tu'utu'uni Ma'olunga	Mele'ofa Manoa
	Kalake Lau'aho	Taatimoa Tolu
Va'a ki he Malu Fakasōsiale	'Ofisa Poloseki Ma'olunga	Vika Fale
Va'a Tokangaekina 'o e Kakai Faingata'a'ia	'Ofisa Fakahoko Ngāue Ma'olunga	Fatima Pelu'afa
	'Ofisa Ngaue 'Ofisi Tokoni	'Ilisapesi Toli
Va'a Tokangaekina 'o e Kau Toulekeleka	'Ofisa Tokangaekina Kau Toulekeleka	Sipola Fifita Manuopangai
Va'a Tokangaekina 'o e Kakai Masivesiva	'Ofisa Fakafetu'utaki ki he Tokoni Fakapa'anga ma'ae kakai masivesiva (World Bank Funded)	Sisilia 'Ahio
	'Ofisa Ngāue ki he Tokoni Fakapa'anga ma'ae kakai masivesiva (World Bank)	Sione Luseni Ma'u
	'Ofisa Ngāue ki he Tokoni Fakapa'anga ma'ae kakai masivesiva (World Bank)	Suliana Tu'ivai
	'Ofisa Ngāue ki he Tokoni Fakapa'anga ma'ae kakai masivesiva (World Bank)	Salote Tukumoe'atu
	'Ofisa Ngāue ki he Tokoni Fakapa'anga ma'ae kakai masivesiva (World Bank)	Tavake Peaua
	Faka'uli (World Bank)	Mauī Manu
Polokalama 6: Fakalalakaka 'o e To'utupu		
Va'a ki he fakalalakaka 'a e To'utupu	Lakanga	Hingoa
	Tokoni Talēkita Pule	Sinama Fuao
Fakahoko Tu'utu'uni Ngāue mo e Pa'anga Fakalalakaka 'a e To'utupu	Tokoni Sekelitali Pule	'Akanesi 'Otunuku
Fakalalakaka 'a e To'utupu, 'Ilo fo'ou mo e fakalalakaka	'Ofisa Tokoni To'utupu	(Lakanga 'ataa)
Va'a Fakahoko Ngāue	Kalake Kalasi II	(Lakanga 'ataa)

Ko e saati 'oku hā atu 'i lalo ko e fa'unga ia 'o e Potungāue 'i hono vahevahe ki he polokalama ngāue 'e ono mo e 'iuniti ngāue kehekehe 'e 26 'o e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalofonua.

SAATI 'O E FA'UNGA 'O E POTUNGĀUE KI HE NGAahi NGĀUE FAKALOTOFONUA

1.4. FOUNGA FAKAHOKO NGĀUE 'A E POTUNGĀUE

Ko e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua 'oku fokotu'utu'u ia ki he Polokalama ngaue lalahi 'e ono 'o kau kiai 'a e: 1) Tataki, Faitu'utu'uni, mo e Fakahoko Ngāue, 2) Sipoti, 3) Ma'u Ngāue ki Muli, 4) Tokangaekina 'o e Kakai Fefine pea mo e Vahevahe Taau mo Tatau 'a Tangata mo Fafine, 5) Malu Fakasōsiale mo e Kau Faingata'a'ia, 6) Fakalalakaka 'a e To'utupu. 'Oku tataki 'a e Potungāue ni 'aki 'a e Vīsone mo e Misiona Ngāue 'a ia 'oku 'iai 'a e faka'amu ke ne a'usia 'i

Koia, 'oku fakaikiiki atu 'i he kongā ko 'eni 'a e ngaahi founga ngāue 'a e Potungāue mei he Polokalama ngāue 'uluaki 'o a'u ki he Polokalama ono.

POLOKALAMA 1:

Ko e Polokalama 'uludaki 'oku fokotu'utu'u ia ki he Kupu iiki 'e tolu: i) 'Ofisi 'o e Minisitā (Polokalama Si'i 01), ii) 'Ofisi 'o e Talēkita Pule (Polokalama Si'i 02), pea mo e iii) Va'a Fakahoko Ngāue (Polokalama Si'i 03).

- Polokalama Si'i 01: Ko e 'Ofisi 'o e Minisitā 'oku fakafatongia 'aki hono tataki fakaengāue mo e tu'utu'uni ngāue fakalūkufua 'o e Potungāue. 'Oku fakatefito hono fatongia ki hono tokanga'i fakalūkufua 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue 'a e pule'anga 'oku fakamalumu 'i he Potungāue, pea mo fakapapau'i 'oku fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni koia 'aki 'a e patiseti lelei taha ke a'usia 'a e ngaahi taumu'a ngāue fakafonua 'a e pule'anga. Koia, 'oku 'iai leva 'a e ngafa fakakonisitūtone 'o e Minisitā kene lipooti ki he Fale Alea mo e kakai 'o e fonua 'a e ngaahi ngāue kotoa 'a e Potungāue mo e pa'anga kuo ngāue'aki 'e he Potungāue.
- Polokalama Si'i 02: Ko e 'Ofisi 'o e Talēkita Pule 'oku fakafatongia'aki hono fakalele faka'aho 'a e ngaahi ngāue 'a e Potungāue. 'Oku fakatefito 'a e fatongia ko 'eni ki hono fokotu'utu'u 'o e palani ngāue 'a e Potungāue, tokanga'i 'a hono ngāue'aki 'o e patiseti ngāue, sivilivi'i 'a e founga fakahoko ngāue 'a e ngaahi va'a ngāue, pea lipooti 'a e ngaahi ngāue kotoa ki he Minisitā. Koia 'oku taliui hangatonu leva 'a e kau Tokoni Talēkita 'oku nau fakalele 'a e ngāue 'o e ngaahi va'a ngāue takitaha ki he Talēkita Pule. Ke tākaki kiai, 'oku 'I ai mo e ngaahi polokalama ngāue makehe 'oku tokanga'i 'e he 'Ofisi 'o e Talēkita Pule. Ko e ngaahi polokalama ngāue makehe ko 'eni 'oku kau kiai 'a e: a) Tesi 'o e Kau Taki Lotu, b) Kalasitoa ki he Malu mo e Hao, pea mo e c) Polokalama Foki ki 'Api. Ko e ngaahi polokalama ngaue makehe ko 'eni 'oku fakapa'anga ia 'e he Pule'anga Tonga fakataha mo e ngaahi fakapa'anga kehekehe fakatu'apule'anga. Ko e Tesi 'o e Kau Taki Lotu pea mo e Polokalama Foki ki 'Api ko e ngaahi sevesi tokoni makehe ia ki he ngaahi pole fakasōsiale, pea ko e Kalasitoa ki he Malu mo e Hao 'oku ne tokangaekina 'a e ngaahi ngāue makehe 'a e potungāue mo hono ngaahi hoa ngāue ki he taimi 'oku hoko ai ha ngaahi fakatamaki fakaenatula. Ko 'enau ngaahi sevesi 'oku fakatefito ia ki he ngaahi Kautaha 'ikai Fakapule'anga, Ngaahi Kautaha Faka-siasi,

ngaahi Potungāue ‘a e Pule’anga, pea mo e Ngaahi Kautaha Fakapa’anga Fakatu’apule’anga.

Polokalama Si’i 03:

Koe polokalama ngaue ni ‘oku fakafatongia’aki ia ‘a e Va’a Fakahoko Ngāue ki hono fakalele ‘a e ngaahi ngāue faka’aho ‘a e Potungāue. ‘Oku fakatefito ‘enau ngaahi sevesi ki he ngaahi va’a ngāue kotoa ‘a e Potungāue. Ko e Va’a ngāue ni ‘oku makatu’unga ai ‘a hono fakalele ‘a e ngaahi ngāue ‘a e Potungāue. ‘A ia ‘oku fakahoko fatongia ai ‘a e ngaahi ‘iuniti kehekehe hangē ko e, va’a fakapa’anga, hū koloa fakapule’anga, tu’utu’uni ngāue mo e palani, tokangaekina ‘o e kau ngāue, tokangaekina ‘a e fakahoko ngāue mo e fefononga’aki, pea mo e mitia mo e ICT.

- a) Ko e Va’a Fakapa’anga ‘oku ne tokanga’i ‘a e ngaahi fakamole fakapa’anga ‘a e Potungāue ‘i he patiseti fakata’u (kau kiai ‘a e pa’anga mei he tukuhau mo e pa’anga tokoni fakapa’anga mei muli), tānaki ‘a e pa’anga hū mai, pea pēhē ki he totongi mo e tauhi ‘o e ngaahi koloa mo e naunau ‘a e Potungāue. ‘Oku to e fakafatongia’aki foki ‘a e Va’a ngāue ni ‘a hono muimui’i ‘a hono ngāue’aki ‘o e patiseti ‘a e Potungāue pea pēhē ki hono lipooti ‘o e fakamatala pa’anga ki Fale Pa’anga pea mo e ‘Ātita.
- b) Ko e Va’a ki he hū koloa fakapule’anga ‘oku ne tokanga’i ‘a e ngaahi hū koloa lalahi mo e ngaahi konituleki ngāue lalahi ‘oku totongi ‘e he Potungāue ‘o fakatatau ki he Lao ki he Hū Koloa Fakapule’anga.
- c) Ko e Va’a ki he tu’utu’uni ngāue mo e palani ‘oku fakafatongia’aki ‘a hono fokotu’u ‘a e palani fakata’u tolu mo e palani fakata’u ‘a e Potungāue, pea pēhē ki hono fa’u mo fokotu’u ‘a e ngaahi tu’utu’uni ngāue ‘a e Potungāue. ‘Oku to e fakafatongia’aki ‘aki foki ‘a e Va’a ngāue ni ‘a hono muimui’i ‘a e ngaahi palani ngāue ke fakapapau’i ‘oku fakahoko ‘a e ngaahi ngāue ‘a e Potungāue ‘o fakatatau ki he palani ngāue pea pēhē ki hono lipooti ‘o e ngaahi ola ngāue koia ki he Kapineti mo e Fale Alea.
- d) Ko e Va’a ki hono tokangaekina ‘o e kau ngāue ‘oku fakafatongia’aki ia ‘a hono sivisivi’i ‘a e tu’unga fai fatongia ‘o e kau ngāue, fakapapau’i ‘oku muimui ‘a e kau ngāue ki he Lao mo e ngaahi Tu’utu’uni, pea mo tokanga’i ‘a e ngaahi fiema’u fakakaungāue ‘a e Potungāue.
- e) Ko e Va’a tokangaekina ‘o e fakahoko ngāue mo e fefononga’aki ‘oku fakafatongia’aki ia ‘a hono tokanga’i mo tauhi ‘a e ngaahi ‘ofisi, naunau faka’ofisi, ngaahi fetu’utaki faka’ofisiale ‘a e Potungāue, pea mo e ngaahi me’alele ki he fefononga’aki fakangāue.
- f) Ko e Va’a ngāue mitia mo e ICT ‘oku fakafatongia’aki ‘a hono tokanga’i ‘a e ngaahi ngāue fakakomipiuta kotoa ‘a e Potungāue, fetu’utaki, pea mo e ngaahi ngāue fakamitia mo e ongoongo ‘a e Potungāue.

POLOKALAMA 2: SIPOTI

Koe Va'a Sipoti 'oku ne fokotu'utu'u mo fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue mo e palani ngāue ki he fakalalakaka 'o e sipoti 'i Tonga. 'Oku to e tokanga'i foki 'e he va'a ngāue ni 'a e pa'anga ki he fakalalakaka 'o e sipoti 'a ia 'oku tokoni'i 'aki 'a e ngaahi polokalama sipoti 'a e ngaahi Kautaha Sipoti 'a Tonga pea mo e ngaahi kalapu sipoti fakakolo. Koia 'oku fakahoko fatongia fakapatonu 'a e Va'a ngāue ni ki he ngaahi Kautaha Sipoti 'e 15 'a Tonga. Ko e ngaahi kautaha sipoti leva 'oku nau teuteu'i 'a e kau sipoti henau ngaahi sipoti takitaha pea mo fakalele 'enau ngaahi polokalama sipoti takitaha. 'Oku to e tokanga'i foki 'e he Va'a ngāue ni 'a e ngaahi mala'e sipoti fakafonua 'a Tonga. Pea pēhē foki ki he ngaahi polokalama sipoti ki he mo'ui lelei.

POLOKALAMA 3: MA'U NGĀUE KI MULI

Ko e kau atu 'a Tonga ki he ongo Polokalama ma'u ngāue ki muli 'a ia ko e RSE 'a Nu'usila pea mo e PALM 'a 'Aositelēlia 'oku hoko ia ke to e fakalalakaka ange ai 'a e ma'u ngāue ki muli 'a e kakai Tonga. Ko ia 'oku mahu'inga ai ke 'iai ha tu'utu'uni ngāue pau kene tataki 'a e polokalama ma'u ngāue ki muli ke ngāue'aki ia 'e Tonga ni pea pēhē ki Nu'usila mo 'Aositelēlia. 'Oku hoko leva 'a hono fokotu'u mo e fakahoko 'o e Tu'utu'uni Ngāue ki he Ma'u Ngāue ki Muli ko e me'a ngāue lelei ia ki he fakahoko fatongia 'a e Va'a Ma'u Ngaue ki Muli. 'Oku fakafatongia'aki leva 'a e Va'a ngāue ni ki hono fokotu'u mo fakahoko 'a e tu'utu'uni ngāue koia ke malava pē 'a e kakai Tonga 'o ma'u ngāue, ka 'i he taimi tatau ke fakasi'isi'i mo 'ene uesia 'a e ngaahi fiema'u fakakaungāue fakalotofonua 'a Tonga. Koia 'oku fakahoko fatongia ai 'a e Va'a ngāue ni 'oku fakafou 'i he ngaahi 'iuniti ko'eni: a) Lesisita ngāue & tukuha ngāue, b) fakafonu visa ngāue, c) ako ngāue, d) tokangaekina 'o e kau ma'u ngāue ki muli, pea mo e c) fetu'utaki.

POLOKALAMA 4: TOKANGAEKINA 'O E KAKAI FEFINE & VAHEVAHE TAAU MO TATAU 'A TANGATA MO FEFINE

'Oku fakamahu'inga'i 'e he Potungāue ni 'a e ngaahi ngafa fatongia kehekehe 'o e kakai fefine 'i he sōsaieti. Ko e Va'a ngāue leva ko 'eni 'oku ne fokotu'u, fakahoko, mo fakafehokotaki 'a e ngaahi ngāue felave'i mo e Tu'utu'uni Ngāue ki hono Fakalalakaka'i 'o e Kakai Fefine pea mo e vahevahe taau mo tatau 'a tangata mo fefine. 'Oku fakataumu'a 'a e tu'utu'uni ngāue ni ki hono fakaivia 'o e kakai fefine, ke 'inasi tatau mo e taau 'a e tangata mo e fefine 'i he ngaahi faingamālie faka'ekonōmika mo e fakapolitikale. Koia 'oku tokanga'i ai 'e he Va'a ngāue ni 'a e fakahoko 'a e ngaahi ngāue 'a e Kosilio Fakafonua ki he Fakalalakaka 'a e Kakai Fefine. 'Oku to e fakahoko foki 'e he Va'a ngāue ni 'a e ngāue ki hono fakahoko 'o e Lao ki he Malu 'a e Famili 'a ia 'oku fakamalumu kiai 'a e ngaahi sevesi kotoa fekau'aki mo e fakamamahi'i 'o e kakai fefine, mo e fakamamahi 'i 'api. Koe faka'osi leva 'oku to e tokanga'i 'e he Va'a ngāue ni 'a e ngaahi pa'anga tokoni ki he ngaahi kulupu kakai fefine 'i langa fakalalakaka fakakolo.

POLOKALAMA 5: MALU FAKASŌSIALE MO E KAKAI FAINGATA’A’IA

Ko e Va’a ngāue ni ‘oku ne fokotu’u mo fakahoko ‘a e ngaahi polokalama ngāue, tu’utu’uni ngāue, mo e ngaahi poloseki ‘oku fakataumu’a ki he malu fakasōsiale ‘a e kakai Tonga pea pēhē ki hono tokangaekina ‘o e kakai faingata’a’ia. Ko e taumu’a ngāue ia ‘a e Va’a ngāue ni ke fakasi’isi’i ‘a e ngaahi fakafe’atungia ‘oku fekuki mo e kakai ‘oku tu’u laveangofua ‘i he sosaieti. ‘Oku fakafou ‘eni ‘i he ngaahi tu’utu’uni ngāue fakafonua, ngaahi polokalama monū’ia fakapa’anga, mo e fa’unga ngāue kene malu’i fakasōsiale ‘a e kakai tu’u laveangofua. ‘Oku fengāue’aki vāofi ‘a e Va’a ngāue ni mo e ngaahi hoa ngāue kehekehe ke fakalalakaka’i ‘a e ngaahi fa’unga malu fakasōsiale ‘a e fonua pea pēhē ki hono fakakau atu ‘a e kakai faingata’a’ia fakasino ki he langa fakalalakaka. ‘A ia ‘oku kau ki heni ‘a e ongo polokalama ma’u vāhenga monū’ia ‘a e kau toulekeleka pea mo e kau faingata’a’ia. ‘Oku to e fokotu’u foki mo fakahoko ‘e he Va’a ngāue ni ‘a e ongo tu’utu’uni fakafonua ‘e ua hangē ko e Tu’utu’uni Ngāue Fakafonua ki he Malu Fakasōsiale, pea mo e Tu’utu’uni Ngāue Fakafonua ki hono Fakakau ‘a e kakai Faingata’a’ia ki he Langa Fakalalakaka. ‘Oku to e muimui’i foki ‘e he Va’a ngāue ni ‘a e ngaahi sēvesi ma’ae kau toulekeleka pea mo tokanga’i ‘a e Lesisita Fakafonua ‘o e Kakai Tu’u Lavea Ngofua. Ko e faka’osi leva ‘oku fakafatongia’aki ‘a e Va’a ngāue ni ‘a hono tokangaekina ‘o e kakai nofo masivesiva.

POLOKALAMA 6: FAKALAKALAKA ‘A E TO’UTUPU

Ko e tefito’i fatongia ‘o e Va’a ngāue ki he fakalalakaka ‘a e to’utupu ‘oku fakatefito ia ki he kakai ‘o e fonua ‘oku nau ‘i he vaha’a ta’u 18 ki he 35. ‘A ia ‘oku fe’unga ‘eni mo e tokolahi ko e toko 32,000 ia ‘o e kakai ‘o e fonua. Ko e taumu’a ngāue ‘a e Va’a ngāue ni ke fa’u ha ‘ātakai ‘oku uongataha mo tu’uloa ma’ae to’utupu kenau lalanga ai ‘enau mo’ui fakasōsiale mo e fakalalakaka faka’ekonōmika, pea pēhē ki he ‘enau mo’ui faka’atamai mo e fakalaumālie. ‘I he vaha’a taimi ‘o e lipooti ko ‘eni ne malava ai ‘a e Va’a ngāue ni kene fakahoko ‘a e ngaahi ngāue ki hono; fa’u mo fakahoko ‘a e tu’utu’uni ngāue mo e palani ngāue fakafonua ‘a e to’utupu, fakahoko ‘a e ngaahi polokalama ngāue ki he fakalalakaka ‘a e to’utupu, fokotu’utu’u mo fakahoko ‘a e ngaahi katoanga fakafonua ‘a e to’utupu, pea pēhē ki hono tokanga’i ‘a e pa’anga tokoni ki he fakalalakaka ‘a e to’utupu.

2. FAKAMATALA NGĀUE ‘AE POTUNGĀUE

2.1. TOKANGAEKINA ‘O E NGAahi ME’A FAKAKAU-NGĀUE

Ko hono tokanga’i ‘o e ngaahi me’a fakakau-ngāue ko e kongā mahu’inga ia hono fakalele ‘o e ngāue ‘a e Potungāue ki he lelei taha. Ko e ngaahi ‘elia ‘oku fakahoko fatongia ai ‘a e Potungāue, ‘oku malava ai ‘a e kau ngāue ke a’u tonu atu ai ‘enau ngaahi sevesi ki he ngaahi lotofale kotoa pea pēhē ki hono a’usia ‘a e ngaahi taumu’a ngāue kotoa. Koia, ‘oku fakahā atu

‘i he tēpile ko ‘eni ‘a e anga hono fokotu’utu’u ‘o e kau ngāue ‘a e potungāue fakatatau ki honau ngaahi lakanga mo honau ngaahi fatongia takitaha.

NGAAHI LAKANGA, SIKEILI VĀHENGĀ mo e FATONGIA	
Minisitā [B]	Faitu’utu’uni Fakalūkufua
CEO [D]	Fakalele ‘o e Potungāue
Tokoni CEO [G]	Fakalele ‘o e ngaahi va’a ngāue
‘Ofisa Pule [K]	Fakalele ‘o e ngaahi ‘Ofisi mei he ngaahi ‘otu motu
‘Ofisa Pilinisipolo [J]	‘Ofisa ma’u mafai ki hono tuku atu ha ngaahi fakamatala mo fokotu’u ha ngaahi ngāue ke fakapa’anga pē ngāue ke fakahoko
‘Ofisa Ma’olunga [L—M]	‘Ofisa ‘oku ma’u mafai ki hono tākaki mo ‘analaiso ha ngaahi fakamatala
‘Ofisa Ngāue [N-O]	Fakahoko ‘a e ngaahi ngāue faka’aho ‘oku fokotu’u atu
Kalake/Kau faka’uli /Kau le’o [P-S]	

Ko e patiseti ‘a e Potungāue ki he Ta’u 2024-2025 na’e vahe’i atu ai ‘a e TOP\$1.9 million ki hono fakapa’anga ‘a e vahe ‘o e kau ngāue tu’u pau. Ke tākaki ki ai, ko e \$168,700 na’e vahe’i ia ke fakapa’anga ‘aki ‘a e vahe ‘a e kau ngāue konituleki mo e kau ngāue lau ‘aho.

Kalasi ‘o e fakamole fakapatiseti	Fakapa’anga mei fe	Patiseti ‘esitimeti 24/25
Vahe kau ngāue tu’upau (10xx)		-
	Patiseti mei he tukuhau	\$1,907,100
Vahe ‘o e kau ngāue konituleki mo e lau ‘aho (11xx)		-
	Patiseti mei he tukuhau	\$168,700
	TOTAL: 2,075,800	

Ko hono fakalalakaka’i ‘o e tu’unga fakahoko fatongia ‘a e Potungāue ‘oku ‘osi fokotu’u ia ki he palani ki he fakalalakaka fakakaungāue ‘a e Potungāue. ‘Oku makatu’unga ‘a e palani koia ‘i he sivi ‘o e tu’unga ‘o e kau ngāue takitaha pea mo e ngaahi ‘elia ‘oku matavaivai ‘a ia kuo fokotu’u ‘e he kau taki ngāue takitaha ke fai hano fakalalakaka’i. Ko e tēpile ko ‘eni ‘oku ne fakahā atu ‘a e fakaikiiki ‘o e palani ki he fakalalakaka fakakaungāue ‘a e Potungāue ki he Ta’u Fakapa’anga 2025-2026.

1. Ngaahi ‘elia ‘oku fiema’u ke fakalalakaka’i
 ‘Oku fokotu’u ‘e he kau tokoni talēkita ‘o e ngaahi va’a takitaha, ‘a e ngaahi ‘elia lalahi ‘o e fakahoko fatongia ‘oku nau fiema’u ke fakalalakaka’i e.g. Ko hono fefakahokotaki ha ngaahi ngāue, fokotu’utu’u ha ngaahi ngāue, fetu’utaki, ngaahi ‘ilo faka-komipiuta,

faka'ulungaanga, talitali kakai pē ko e fakahoko sevesi. Ko e hā 'oku mahu'inga ai 'a e ngaahi 'elia ko 'eni ki he fakahoko ngāue 'a ho'o va'a ngāue.	
Ngaahi 'elia	Hingoa 'o e 'Ofisa
Tauhitohi- fakalele poloseki, 'atita'i mo hono lipooti	- Taumafa Tapaa - 'Enisila Fusikata
Tānaki'anga fakamatala mo hono tokangaekina 'o e ngaahi fakamatala	- Talita Fauonuku - Fale 'Akau
Tānaki fakamatala M&E	- Sulieti 'Ofa
Talitali kakai lelei	- Felisita Kalu - Madelline Kapeli - Winniegate Vailea
<p>2. Makatu'unga hono fili 'o e Ngaahi 'elia ko 'eni Fokotu'u mai 'e he kau Tokoni Talēkita takitaha 'a e 'uhinga ne fili ai e ngaahi 'elia ko 'eni e.g. Makatu'unga he tohi tala fatongia, PMS, pē ko e makatu'unga 'i he ngaahi taumu'a ngāue 'a e Va'a Ngāue. Etc</p> <p>a) Ko e Va'a Fakapa'anga 'oku mātu'aki fiema'u ke hiki tō 'a e tu'unga 'enau ngāue koe'uhi ko e 'alu ke to e lahi ange 'a e ngaahi poloseki fo'ou 'oku hū mai ki he Potungāue. Ko ia 'oku 'iai 'a e fakamamafa ki he ngāue fakatauhi tohi ki he ngaahi poloseki, ko hono 'ātita'i, pea pēhē ki hono lipooti fakapa'anga.</p> <p>b) 'Oku 'I ai 'a e fiema'u lahi ke hiki hake 'a e 'ilo mo e taukei ngāue 'a e Va'a ICT kenau malava 'o fokotu'u mo fakalele ha tānaki'anga fakamatala 'a e Potungāue. 'Oku makatu'unga 'eni 'i he 'alu ke to e lahi ange ngaahi sevesi fakakomipiuta mo e 'initaneti mo e faka'amu ke tauhi fakakomipiuta 'a e ngaahi fakamatala mo e lekooti fakangāue kotoa 'a e Potungāue.</p> <p>c) Kuo fokotu'u foki 'a e M&E ko e konga tu'upau ia ki hono fokotu'u mo muimui'i 'a e ngaahi palani ngāue 'a e Potungāue. Koia 'oku 'iai 'a e faka'amu ke to e fakalahi 'a e 'ilo ki he ngaahi 'ilo fo'ou mo e me'a ngāue fo'ou 'oku kaunga lelei ki he tānaki fakamatala 'a e Potungāue.</p> <p>d) Koe'uhi ko e to e tokolahi kakai Tonga 'oku kumi ngāue he polokalama ma'u ngāue fakataimi ki Nu'usila mo 'Aositelēlia. 'Oku fiema'u ke to e lelei ange 'a e talitali kakai 'a e kau ngāue mo 'ave 'a e fakamatala totonu 'i he taimi totonu ki he kakai.</p>	
<p>3. Ko e ngaahi ako fakataukei ngāue 'oku fokotu'u Ko e hā 'a e ngaahi ako fakataukei 'e fiema'u ke tokoni ke fakalahi 'a e 'ilo mo e taukei ngāue 'a e kau ngāue. Ko e ngaahi ngāue 'oku fokotu'u 'oku fiema'u ke malava 'o fakahoko. Malava pē ke fakahoko 'a e ngaahi ako fakataukei fakalotofale, pē fakahoko mei tu'a he potungāue, pē ko e ngaahi polokalama ako taimi nounou fakalotofonua pē ki muli.</p>	

Hingoa 'o e Tokotaha Ngāue	Ngāue ke Fakahoko
<ul style="list-style-type: none"> - Taumafa Tapaa (Accountant) - 'Enisila Fusikata (Clerk Class II Procurement) 	<ul style="list-style-type: none"> - Kau ki ha ako fakataukei fekau'aki mo hono tokangaekina 'o e ngaahi poloseki lalahi 'oku fakapa'anga mei tu'apule'anga 'o kau kiai 'a e ngāue faka'ātita pea mo e lipooti fakapa'anga
<ul style="list-style-type: none"> - Talita Fau'onuku (IT officer) - Fale 'Akau (IT officer) 	<ul style="list-style-type: none"> - Kau ki ha polokalama ako fakataukei taimi nounou fekau'aki mo e tånaki fakamatala mo tokanga'i 'o e ngaahi tånaki'anga fakamatala
<ul style="list-style-type: none"> - Sulieti 'Ofa (M&E officer) 	<ul style="list-style-type: none"> - Kau ki ha ako fakataukei taimi nounou 'o fekau'aki mo e M&E mo e tanaki fakamatala
<ul style="list-style-type: none"> - Felisita Kalu - Madelline Kapeli - Winniegate Vailea 	<ul style="list-style-type: none"> - Kau ki ha ngaahi ako fakataukei fekau'aki mo e talitali kakai lelei
<p>4. Vaha'a taimi 'oku fokotu'u ki he ngaahi ako fakataukei ko 'eni Fokotu'u 'e he kau Tokoni Talēkita takitaha 'a e vaha'a taimi 'e kau atu ai 'ene kau 'ofisa ki he ngaahi polokalama ako ngāue. Koe'uhi ke palani'i lelei 'a e ngāue ke 'oua na'a uesia ai 'a e fakahoko fatongia 'a e va'a ngāue.</p>	
a) Taumafa Tapaa	
'Aho kamata: Fepueli 2026	'Aho ke 'osi kiai: 'Epeleli 2026
b) 'Enisila Fusikata	
'Aho kamata: Mē 2026	'Aho ke 'osi kiai: Sune 2026
c) Talita Fauonuku	
'Aho kamata: Nōvema2025	'Aho ke 'osi kiai: Tisema 2025
d) Fale 'Akau	
'Aho kamata: Sanuali 2026	'Aho ke 'osi kiai: Fepueli 2026
e) Sulieti 'Ofa	
'Aho kamata: Sanuali 2026	'Aho ke 'osi kiai: Fepueli 2026
f) Felisita Kalu	
g) Madelline Kapeli	
h) Winniegate Vailea	
'Aho kamata: Mē 2026	'Aho ke 'osi kiai: Mē 2026

'Oku to e fakatokanga'i foki 'e he Potungāue 'a e mahu'inga 'a hono fakalakalaka'i 'a e fakahoko fatongia 'a e kau ngāue 'o fakafou 'i he ngaahi ako mata'itohi mo e fakatotolo fakaako. Ko ia ne fokotu'u ai 'a e ngaahi fiema'u sikolasipi ako 'a e Potungāue 'o fakahū atu ki he Komisoni 'a e Kau Ngāue Fakapule'anga pea mo e Potungāue Ako. Ko e tēpile ko 'eni 'oku ne fakaiiki atu 'a e ngaahi 'elia lalahi 'oku fiema'u sikolasipi ako kiai 'a e Potungāue.

Hokohoko	'Elia 'oku fiema'u Sikolasipi	Lêvolo Fakaako				Mala'e Fakaako	Tokolahi 'o e kau fiema'u Sikolasipi
		Bachelor	Post graduate Diploma	Masters	PhD		
1	Sports & Active Recreation	X				Sports Science	2
2	Project Management		X			Project Management	1
3	Public Administration		X			Public Administration	1
4	Gender and Development	X				Gender and Development studies	1
5	Women and gender			X		Gender and Development studies	1
6	Women and gender				x	Gender and Development Studies	1

Ke tãnaki ki ai 'oku to e fakatokanga'i 'e he Potungãue 'a e mahu'inga 'o e ngãue ke malu mo mo'ui lelei 'a e kau ngãue. Ko ia 'oku uki ma'u pã kau ngãue kenau kau ki he fe'auhi sipoti fiefia pea pãhã ki he fakamalohisino Zumba he uike kotoa. 'Oku kau foki kiai pea mo hono fokotu'u 'o e palani ngãue 'a e Potungãue ki he taimi 'oku hoko mai ai ha ngaahi fakatamaki.

Ko e ngaahi founa ngãue ki hono solova 'a e ngaahi 'ulungaanga faka-ngãue 'a e kau ngãue 'oku fakafou pã ia ki he kau supavaisa ngãue takitaha mo e tokoni talekita 'o e va'a ngãue koia pea toki 'ohake mei ai ki he Talekita Pule.

Ko e tu'unga fakamolale 'a e kau ngãue mo 'enau fakahoko ngãue 'oku vahevahe lelei pe ia 'o makatu'unga 'i hono palani'i lelei 'enau ngaahi taimi mãlõlõ mo e livi pea pãhã ki he 'enau tauhi taimi ki he ngãue'anga.

2.1.1. Tokolahi Fakakãtoa 'o e Kau Ngãue

Ko e Ta'u Fakapa'anga 2024-2025 na'e fe'unga mo e kau ngãue fakakãtoa 'e toko 130.

- [71] 61% ko e ngaahi lakanga tu'upau 'o kau kiai mo e ngaahi lakanga 'atã
- [30] 15% ko e ngaahi lakanga poloseki
- [20] 17% ko e ngaahi lakanga ngãue lau'aho
- [9] 8% Ngaahi lakanga konituleki fakataimi.

Ko ia ko e fakalūkufua ‘o e kau ngāue ‘o e Potungāue ‘oku vahevahe kinautolu ki he ngaahi kulupu lalahi ‘e nima;

1. **Ngaahi lakanga ngāue lau’aho**, ‘oku ‘uhinga ia ki he ngaahi lakanga ‘oku fakahoko fatongia ai ‘a e kau tauhi fale, kau le’o, kau faka’uli, mo e kau ngāue fufulu ‘ofisi.
2. **Ngaahi lakanga poloseki** ‘oku ‘uhinga ia ki he ngaahi lakanga ‘oku fakapa’anga mei ngaahi tokoni fakapa’anga fakatu’apule’anga
3. **Ngaahi lakanga tu’upau** ko e ngaahi lakanga tu’upau ia ‘a e pule’anga
4. **Ngaahi lakanga konituleki fakataimi** ko e ngaahi lakanga ia ‘oku konituleki fakataimi ki he ta’u ‘e 2 pē ta’u ‘e 4. ‘Oku kau kiai ‘a e lakanga Minisitā, lakanga Talēkita Pule, lakanga ‘o e Sekelitali ki he Tepile ‘o e Kau Taki Lotu, mo e lakanga ‘e 2 ‘oku na tauhi mo tokanga’i ‘a e Teufaiva.
5. **Ngaahi lakanga konisaluteni** ko e ngaahi lakanga ia ‘oku toki haea fakataimi pē ‘e he Potungāue kae tautautefito ki he kau ‘Ofisa Fakafofonga ki he ongo polokalama ma’u ngāue ki Nu’usila mo ‘Aositelēlia.

Ka ‘i he’ene a’u ki he ‘aho 30 ‘o Sune 2025 na’e ‘i ai ‘a e lakanga ‘ataa ‘e 16, ‘a ia ko e 13 ai ko e lakanga tu’upau. ‘Oku kau kiai mo e lakanga poloseki ‘e 2 pea mo e lakanga lau ‘aho ‘e taha.

Ko e vahevahe ‘o e kau ngāue ki he tangata pē fefine (‘ikai kau ki heni ‘a e ngaahi lakanga ‘ataa)

- Kakai fefine: 69
- Kakai tangata: 51

2.1.2. Lahi ‘o e kau ngāue hū mai mo e kau ngāue mavahe atu mei he Potungāue

Ko e Ta’u Fakapa’anga 2024-2025 na’e fe’unga mo e kau ngāue fo’ou ‘e toko 5 ne hū fo’ou ki he Potungāue, ko e toko 2 na’e hiki hake ki he lakanga ma’olunga ange, toko 6 ko e mavahe atu, toko 1 ne mālōlō penisoni, pea toko 3 na’e pekia lolotonga ‘a e ngāue. ‘I hono fakahoa ki he Ta’u Fakapa’anga 2023-2024 ‘oku ki’i tokolahi ange ‘akinautolu na’e mavahe atu meiate kinautolu ne hū fo’ou mai. Ko e tepile ko ‘eni ‘oku ne fakahā atu ‘a e tokolahi fakalūkufua ‘o e kau ngāue na’e hū mai mo e kau ngāue na’e mavahe atu he Ta’u Fakapa’anga 2024 - 2025.

Hingoa	Lakanga	Māhina	Tu’unga
‘Ilaisaane Tu’itupou	Tokoni Talekita Pule	Sepitema 2024	Hu mai
Moliane Sau	‘Ofisa Fakafetu’utaki kihe Lao Malu ‘o e Famili	‘Epeleli 2025	Hu mai
Penisimani Faletau	Faka’uli	Sanuali 2025	Hu mai
Taumafa Tapaa	Tauhi tohi	‘Akosi 2024	Hu mai
Keleni Tone	Kalake Kalasi II	‘Epeleli 2025	Hu mai

Leinolo Lakai	‘Ofisa Pule Ma’u Ngaue ki Muli	Sepitema 2024	Hiki hake kihe lakanga fo’ou
Lorraine Folau	Tokoni Sekelitali	Me 2025	Hiki hake kihe lakanga fo’ou
Siniteke Fotu	Tokoni Sekelitali Ma’olunga	Sepitema 2024	Mavahe atu
Amelia Halapua	Tokoni Sekelitali Ma’olunga	‘Akosi 2024	Mavahe atu
Lute Vailanu	Tauhitohi	Sepitema 2024	Mavahe atu
‘Ana Moa	Tauhitohi Pule	Fepueli 2025	Mavahe atu
Sipola Manu’opangai	‘Ofisa Tokangaekina ‘o e kau Toulekeleka	Sanuali 2025	Mavahe atu
Kulaea Tau	‘Ofisa Tokoni Faipolokalama	Sepitema 2024	Mavahe atu
Sela Siulangapo	Kalake Kalasi II	Tisema 2024	Pekia he ngaue’anga
‘Emeline Tongotea	Tokoni Sekelitali	Sanuali 2025	Pekia he ngaue’anga
‘Ana Kava	‘Ofisa Ngaue ki he Minisitā	Ma’asi 2025	Pekia he ngaue’anga
Tu’ivaita Ueleni	‘Ofisa Sipoti Pule	Ma’asi 2025	Malolō penisoni

2.1.3. Fakalalakaka ‘a e Kau Ngāue

Makehe ange mei he ngaahi ako fakataukei ngāue fakalotofale ‘a e Potungāue, na’e ‘iai pē mo e kau ngāue na’e lava ‘o kau atu ki he ngaahi ako fakataukei ngāue ki Siaina, pea mo e kau ngāue na’e toe hoko atu ‘a e ako mata’itohi mo e fekumi fakaako.

Māhina	Tokolahi ‘o e Kau Ngāue	Fakaikiiki	Loloa ‘o e Polokalama Ako
Me 2025	1	Ako Faka-taki (ki Siaina)	Uike ‘e 2
Sune 2025	5	Seminā ki he Polokalama Belt and Road mo e Langa Fakalalakaka Fakafonua	Uike ‘e 2

Kau Ngāue ne to e hoko atu ‘a e Ako Mata’itohi

Hingoa	Mata’itohi Fakaako	Loloa ‘o e Sikolasipi
1. Samuela Pohiva	Master’s Degree	Sepitema 2022--Sepitema 2024 (Kakato)
2. Siu Ha’unga	Bcom Accounting & Economics	Fepueli 2023--Tisema 2025

3. Lineti Makaafi	PGDip/Masters Management	Fepueli 2023--Tisema 2025
4. Nancy Finau	PGDip/Masters Management	
5. Uikelotu Fakakovikaetau		Fepueli 2024- Siulai 2025

2.2. OLA NGĀUE (NGAAHI OLA NGĀUE vs TU'UNGA FAKAHOKO NGĀUE)

Ko e kongā ko 'eni 'oku ne fakamatala'i 'a e ngaahi tu'unga ne 'i ai 'a e ola ngāue 'a e Potungāue ki he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025. Ko e tu'unga 'o e ngaahi ola ngāue ko 'eni 'oku makatu'unga ia hono fakahoko 'o e ngaahi ngāue ne fokotu'u 'i he Palani Ngāue Fakata'u 2024-2025. Koia 'oku 'oatu pē 'a e ola ngāue 'a e ngaahi va'a ngāue takitaha 'o kamata mei polokalama ngāue 1. Polokalama Si'i 03 'o a'u ai ki he Polokalama Ngāue Fika 6.

Polokalama 1: Tataki, Faitu'utu'uni, & Fakahoko Ngāue

Ko e va'a ngāue 'oku fakamalumu ki he polokalama ngāue 'uluaki ko e Va'a Fakahoko Ngāue 'a ia 'oku fakafika ko e Polokalama Si'i 03. 'Oku kau atu ki ai mo e Tesi 'o e Kau Taki Lotu 'a ia ko e Polokalama Si'i 04.

Polokalama Ngāue 1 (Polokalama Si'i 03): Va'a Fakahoko Ngāue

Koe va'a ngāue ni 'oku fakatefito ki ai 'a hono fakalele 'a e ngaahi ngāue faka'aho 'a e Potungāue. 'I he palani ngāue 'o e Ta'u Fakapa'anga 2024-2025 na'e fokotu'u ai 'a e ngaahi ola ngāue 'e 10 ke fakahoko 'e he va'a ngāue ni 'o vahevahe ia ki he ngaahi 'iuniti ngāue 'e 6 'o kau kiai 'a e: a) Va'a Fakapa'anga, b) Va'a ki he Hū Koloa Fakapule'anga, c) Va'a ki hono Tokangaekina 'o e Kau Ngāue, d) Palani mo e Tu'utu'uni Ngāue, e) Fakahoko Ngāue & Fefononga'aki, pea mo e f) Mitia mo e ICT. Ko 'enau ngaahi ola ngāue 'oku hā atu ia he ngaahi tēpile ka hoko mai.

a) VA'A FAKAPA'ANGA

Ko e ola ngāue mo e tu'unga fakahoko ngāue 'a e va'a ngāue ni 'oku hā atu ia he tēpile ko 'eni:

Ola Ngāue 17.1.03.1: Ke fakahoko lelei 'a e ngaahi ngāue fakapa'anga, palani fakapa'anga, mo e lipooti fakapa'anga

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 1.1: Fakahoko hono fa'u 'o e patiseti ngāue 'a e Potungāue	Kakato 'a e fokotu'u patiseti ki Sanuali pea fakahū 'i he 'aho faka'osi Fepueli	Ne 'osi kakato pē 'ae fokotu'u patiseti ka ne tomui hono fakahū 'o e patiseti

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
	Teuteu’i pea fakahū atu ‘a e ngaahi fokotu’u patiseti fo’ou ‘e 10	Fokotu’u patiseti fo’ou ‘e 9 na’e tali
	Fakahoko ‘a e talanga patiseti ‘e taha ki Fepueli 2025	Ne toki fakahoko hono talanga’i ‘o e patiseti ki he konga loto ‘Epeleli 2025
Ngāue 1.2: Fakahoko ‘a e sevesi fakapa’anga ki he tali totongi mo e tanaki tukuhau	Tauhi ‘o e fakamole ‘i loto he 100% ‘o e patiseti	‘I loto ‘I he 98% ‘o e patiseti 2024-2025 ne ngāue’aki
	Ke a’u ‘o \$70,000 ‘a e tukuhau ‘oku tanaki	Ko e tukuhau fakakātoa ne tanaki ko e \$68,850
Ngaue 1.3: Tokangaekina ‘oe ngaahi poloseki fakapa’anga mei tu’apule’anga	Fakakakato ‘a e fakamatala pa’anga ki he ongo konga faka’osi ‘o e poloseki SET pea mo e Pangikē ‘a Mamani	Konga 1: Va’a Ma’u Ngāue ki Muli kuo kakato hono fakamatala ki Tisema 2024. Konga 2. Conditional Cash Transfer kuo kakato ki Sune 2025
	Tokangaekina ‘a e ngaahi me’a fakapa’anga ‘o e ngaahi poloseki ‘e 10	Kakato hono fakahoko ‘a e ngaahi ngāue fakapa’anga ki he ngaahi poloseki’e 9: <ul style="list-style-type: none"> - World Bank SET Project component 1 and 2 - UNICEF - DFAT - PALM - ADB AGED-CARE - UNWOMEN - SPC - MFAT Returnees Program

Ola Ngāue 17.1.03.2: Ke tonu pea taimi totonu hono fakahoko ‘o e ngaahi lipooti fakapa’anga

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Taketi	Ngaahi Ola
Ngāue 2.1: Vakai’i mo fakafo’ou ‘a e ngaahi founga ngāue fakapa’anga	Vakai’i mo fakafo’ou ‘a e founga ngāue ‘e 2 kimu’a he ‘osi ‘a e Ta’u 2024	Kakato hono fakafo’ou e founga ngāue ‘e 2
	Ke 100% ‘a e muimui ‘a e va’a fakapa’anga ki he founga ngāue	‘I he kakato ‘o e Ta’u Fakapa’anga 24-25 ne 100% ‘a e muimui pau ‘a e va’a fakapa’anga ki he founga ngāue
Ngāue 2.2: Fakahoko lelei ‘a e ngaahi lipooti fakapa’anga	Teuteu’i mo fakahū atu ‘a e fakamatala pa’anga kimu’a pea ‘osi e mähina kotoa	Kakato taimi totonu hono fakahū atu ‘a e lipooti fakamatala pa’anga ‘e 12

	Tufaki ‘a e fakamatala pa’anga fakamāhina ki he kau taki ngāue takitaha	Kakato e mähina ‘e 12 hono tufaki ‘o e fakamatala pa’anga ki he kau taki ngāue
	Teuteu’i mo fakahū atu ‘a e lipooti fakapa’anga fakakuata ki Fale Pa’anga	Kakato hono fakahū atu ‘o e lipooti fakapa’anga ki he kuata takitaha
	Teuteu’i mo fakahū atu ‘a e lipooti fakamatala pa’anga fakata’u ‘a e Potungāue ki Fale Pa’anga ‘i Sune 2025	Lava kakato hono fakahū atu ‘o e lipooti fakamatala fakata’u ‘a e Potungāue ‘i Sune 2025

Ola Ngaue 17.1.03.3: Tokangaekina ‘a e Ngaahi Koloa ‘a e Potungāue, Ngaahi Mo’ua mo e Totongi Tukuhau

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Taketi	Ngaahi Ola
Ngāue 3.1: Fakahoko ‘a e ngaahi totongi tukuhau ‘a e Potungāue mo hono lipooti	Tanaki mo faille ‘a e foomu tukuhau ‘e 12 ‘a e Potungāue ki he kuata takitaha	Kakato taimi totonu ‘a e faille tukuhau ‘a e Potungāue ki he 24-25
	Fokotu’u pea tufaki ha tohi tali totongi tukuhau ‘a e kau ngāue kotoa ‘a e Potungāue	‘Ikai lava fakahoko ‘ae ngāue ni
Ngāue 3.2: Tauhi mo lekooti ‘a e ngaahi koloa tu’upau ‘a e Potungāue	Tanaki pea lipooti ‘a e lesisita koloa tu’upau ‘a e Potungāue	Kakato ‘a e lipooti lesisita koloa tu’upau ‘a e Potungāue (Sune-Tisema 2024) pea mo (Sanuali-Siune)
	Fakahoko e lipooti ‘atita fakata’u ‘o e ngaahi koloa tu’upau ‘a e Potungāue	Kakato ‘a e lipooti ‘ātita fakata’u ‘o e ngaahi koloa tu’upau ‘a e Potungāue ‘o fakahū atu ki Fale Pa’anga ‘i Siulai 2025

b) VA’A KI HONO TOKANGAEKINA ‘O E KAU NGĀUE
Ko e ola ngāue mo e tu’unga fakahoko ngāue ‘a e va’a ngāue ni ‘oku hā atu ia he tēpile ko ‘eni:

Ola Ngāue 17.1.03.4: Ke fakahoko lelei ‘a e ngaahi sevesi ki hono tokangaekina ‘o e kau ngāue ‘a e Potungāue

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Taketi	Ngaahi Ola
Ngāue 4.1: Fakahoko ‘a e Polokalama ako fakataukei ma’ae kau ngāue	Fakalele ako fakataukei ‘e 4 ma’ae kau ngāue hū fo’ou	Polokalama ako pē ‘e 1 ne lava fakahoko ‘i Me 2025
	Fokotu’u ha sikolasipi ako ‘e 3 ma’ae kau ngāue	Ne ‘ikai ma’u ha sikolasipi ‘a e MIA he Ta’u Fakapa’anga 24-25
	Fakahoko ‘a e ako fakataukei ‘e 8 ma’ae kau ngāue	Ako fakataukei pē ‘e 4 ne lava fakakakato

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Taketi	Ngaahi Ola
Ngaue 4.2: Fakahoko ‘a e ngaahi ngāue ke fakafonu ‘a e ngaahi lakanga ‘ataa ‘o e Potungāue	Fokotu’u ‘a e lakanga fo’ou ‘e 1	Na’e ‘ikai ke tali ke fokotu’u ha lakanga fo’ou he ta’u Fakapa’anga 24-25
	Fakafonu e lakanga ‘ataa ‘e 15 he ta’u	Lakanga ‘e 10 pē na’e lava fakafonu
	Vakai’i fo’ou ‘a e ngaahi tohi tala fatongia ‘e 97	Na’e ‘ikai lava fakahoko ‘a e ngāue ko ‘eni pea ke toki fakahoko ia ki ‘Okatopa 2025
Ngāue 4.3: Ke sivilivivi’i lelei ‘a e fakahoko fatongia ‘a e kau ngāue	Ke tonu pea mo kakato ‘a e founa sivilivivi’i ‘o e kau ngāue (Green Light) ki he PSC	Tu’unga lelei (Green Light) hono fakahoko e founa sivilivivi’i ‘o e kau ngāue fakatatau ki he lipooti ‘a e PSC
	Kakato ‘a e lipooti PMS ‘e 2 he ta’u	Kakato pea taimi totonu hono fakahū atu ‘a e lipooti PMS ‘e 2 ‘a e MIA
	Pēseti ‘e 90% ‘o e kau ngāue ‘oku ma’u ‘a e hiki hake vāhenga fakata’u (annual increment)	Pēseti pē ‘e 70% na’e ma’u ‘a e hiki vāhenga fakata’u (annual increment)
	Holoki ‘a e ngaahi lipooti lāunga’i ‘o e kau ngāue ki he o	Na’e ‘ikai ha lipooti lāunga ki ha taha ngāue he Ta’u Fakapa’anga 24-25
	Holoki ‘a e kau ngāue kuo tautea’i he PSC ki he o	Ne ‘ikai ha taha ngāue ne tautea’i he Ta’u Fakapa’anga 24-25

- c) VA’A KI HE HŪ KOLOA FAKAPULE’ANGA
 Ko e ola ngāue mo e tu’unga fakahoko ngāue ‘a e va’a ngāue ni ‘oku hā atu ia he tēpile ko ‘eni:

Ola Ngāue 17.1.03.5: Ke ngāue lelei founa hū koloa fakapule’anga ‘a e Potungāue

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 5.1: Fakapapau’i ‘oku muimui tonu ‘a e Potungāue ki he ngaahi Lao mo e Tu’utu’uni ki he Hū Koloa Fakapule’anga	Ke a’usia ‘a e pēseti ‘e 80% ‘o e tu’unga muimui kihe Lao	Pēseti pē ‘e 15% ‘a e tu’unga muimui kihe Lao ‘a e Potungāue
Ngāue 5.2: Fakahoko ‘a e piti mo e aleapau ngāue mo e ngaahi kautaha	Kakato ‘a e piti mo e alea pau konituleki ‘i loto ‘i he uike ‘e 3	‘Ikai ke a’usia ‘a e tāketi makatu’unga ‘i he ta’ekakato ‘a e ngaahi me’a fakapepa mo e ngaahi me’a fakapa’anga
Ngāue 5.3: Fakahoko ‘a e ako fakataukei ‘a e kau ngāue ki he hū koloa fakapule’anga	Ke pēseti ‘e 90% ‘o e kau ngāue kuo nau ‘ilo pea muimui tonu ki he Lao mo e	Na’e ‘ikai lava ha ako fakataukei fekau’aki mo e hū

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
	Tu'utu'uni Hū Koloa Fakapule'anga	koloa fakapule'anga he Ta'u Fakapa'anga 24-25
Ngāue 5.4: Muimui'i pea lipooti 'a e ngaahi ngāue kuo fakahoko 'e ha kautaha ke fakapapau'i 'oku fai pau ki he aleapau ngāue	Ke laka hake he pēseti 'e 80% 'o e ngāue kuo kakato	Na'e 'ikai a'usia 'a e tāketi he na'e 'ikai kakato 'a e ngaahi ngāue 'o fakatatau ki he aleapau ngāue

d) VA'A PALANI MO E TU'UTU'UNI NGĀUE
Ko e ola ngāue mo e tu'unga fakahoko ngāue 'a e va'a ngāue ni 'oku hā atu ia he tēpile ko 'eni:

Ola Ngāue 17.1.03.6: Ke Kakato Fokotu'u mo Fakahoko 'a e Ngaahi Tu'utu'uni Ngāue Fakafonua 'a e Potungāue

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 6.1: Fokotu'u mo fakahoko 'a e ngaahi Tu'utu'uni Ngāue 'oku fakamalumu 'i he Potungāue	Vakai'i mo e fakafo'ou 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakafonua 'e 3 'a e Potungāue	Lava kakato hono vakai'i 'o e Tu'utu'uni Ngaue ki he Fakalalakaka 'a e Kakai Faingata'a'ia. Ka e kei hokohoko atu pē ngāue ki he Tu'utu'uni Ngāue ki he Fakalalakaka 'a e Kakai Fefine mo e Tu'utu'uni Ngāue ki he Fakalalakaka 'a e To'utupu ki he kongā ki mui 'o e 2025
	Fokotu'u 'a e palani ngāue ki hono fakahoko 'o e tu'utu'uni ngāue fakafonua 'e 3 'a e Potungāue	Te'eki kamata 'a e ngāue ni makatu'unga he te'eki fokotu'u kakato 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakafonua ko 'eni
Ngāue 6.2: Fokotu'u mo fakahoko 'a e founga ngāue ki hono muimui'i hono ngāue'i 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue	Kakato hono fokotu'u 'a e founga ngāue ki hono muimui'i hono ngāue'i 'o e tu'utu'uni ngāue 'a e kakai fefine mo e tu'utu'uni ngāue 'a e to'utupu	'Ikai ke ma'u 'a e tāketi ka 'oku fokotu'u ke fakakakato ki he kongā ki mui 'o e 2025

Ola Ngāue 17.1.03.7: Fokotu'u 'o e Ngaahi Palani Ngaue 'a e Potungāue pea pēhē ki he palani Tokateu ki ha Ngaahi Fakatamaki

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngaue 7.1: Fa'u pea fokotu'u 'a e palani fakata'u tolu (Corporate Plan) 'a e Potungāue	Sivi'i 'oku kakato hono fa'u 'o e palani fakata'u tolu pea fkhū ki he 'Ofisi Palani	Na'e tu'unga lelei 'a e palani fakata'u tolu pea kakato hono fakahū atu 'i Ma'asi 2025
	Fakahoko 'a e polokalama fa'u palani 'e 6 (polokalama	Na'e lava kakato 'a e polokalama 'e 6 ki he fa'u

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
	fa'u palani takitaha 'a e va'a ngāue 'e 6)	palani ngāue 'a e ngaahi va'a takitaha
Ngāue 7.2: Fokotu'u 'a e palani ngāue fakata'u 'a e potungāue	Fokotu'u 'a e palani ngāue fakata'u pea fakahū ki he 'Ofisi Palani 'i Ma'asi 2025	Na'e kakato 'a e palani ngāue fakata'u 'a e potungāue 'o fakahū 'i Ma'asi 2025
Ngāue 7.3: Fokotu'u ha palani ngāue ki ha fakatamaki fakaenatula 'e hoko	Fa'u 'a e Palani Ngāue 'e 1 ki ha Fakatamaki 'e ala hoko	Te'eki kakato 'a e ngāue ko 'eni
Ngāue 7.4: Fokotu'u ha palani ngāue ki he ngaahi fakatamaki kehekehe 'e ala hoko	Fokotu'u 'a e palani ngāue ki he ngaahi fakatamaki kehekehe ke kakato ki Fepueli 2025	Kakato hono fokotu'u 'o e palani ngāue ki he ngaahi fakatamaki kehekehe 'i Fepueli 2025
Ngāue 7.5: Fokotu'u 'a e palani ki he hoko atu 'o e ngāue 'o ka tō ha fakatamaki	Ke fokotu'u 'a e palani ki he hoko atu 'o e ngāue 'i Fepueli 2025	Kakato hono fokotu'u 'o e palani ki he hoko atu 'o e ngāue 'i Fepueli 2025
Ola Ngāue 17.1.03.8: Fakapapau'i 'oku muimui'i lelei 'a e Ngaahi Palani Ngāue 'a e Potungāue		
Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 8.1: Fokotu'u ha founga ngāue ki hono muimui'i 'o e ngaahi palani ngāue 'a e Potungāue	Fokotu'u 'a e founga ngāue 'e 6 (takitaha 'a e va'a ngāue)	Kakato hono fokotu'u 'a e founga ngāue 'e 6 ke takitaha 'a e va'a ngāue 'e 6
	Fakahoko 'a e 'a'ahi ngāue 'e 4 he ta'u	'Ikai ke kakato, tupu mei he nounou fakapa'anga
Ngāue 8.2: Fakahoko totonu mo taimi tonu 'a e ngaahi lipooti ngāue	Fakakakato 'a e lipooti ngāue fakata'u 'e 1 'o fakahū ki Fale Alea 'i Sepitema 2024	Na'e toloi 'a e ngāue ko 'eni 'o toki kakato ki Mē 2025

e) VA'A MITIA MO E ICT

Ko e ola ngāue mo e tu'unga fakahoko ngāue 'a e va'a ngāue ni 'oku hā atu ia he tēpile ko 'eni:

Ola Ngāue 17.1.03.9: Ke 'i ai ha Sevesi Fakakomipiuta mo e Mitia Lelei 'a e Potungāue

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 9.1: Fakahoko 'a e sevesi fakakomipiuta 'a e Potungāue	Fakahoko 'a e sivi 'e 12 he ta'u ki he ngaahi naunau fakakomipiuta he ngaahi 'Ofisi 'i Tongatapu	Kakato 'a e sivi 'e 12 (tu'o taha he māhina)
	Fakahoko 'a e sivi 'e 4 he ta'u ki he ngaahi naunau fakakomipiuta he ngaahi 'ofisi 'i he ngaahi 'otu motu	'Ikai ke kakato 'a e ngāue ni tupu mei he nounou fakapa'anga
	Fokotu'u 'a e polokalama ngāue fakakomipiuta 'e 2 ki	'Ikai ke kakato 'a e ngāue ni tupu mei he nounou fakapa'anga

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
	he ngaahi sevesi ‘a e potungāue	
	Fakatau pea fokotu’u ‘a e laiseni polokalama fakakomipiuta ‘e 2 ki he ngaahi komipiuta kotoa ‘a e Potungāue	‘Ikai ke kakato ‘a e ngāue ni tupu mei he nounou fakapa’anga
	Fakahoko ‘a e ako fakataukei fakakomipiuta ‘e 8 ma’ae kau ngāue	Kakato ‘a e ako fakataukei ‘e 8
Ngāue 9.2: Fetukutuku ‘a e ngaahi fakamatala e-government ki he website MIA	Fokotu’u ‘a e website fo’ou ‘a e MIA he Ta’u Fakapa’anga 24-25	‘Ikai ke kakato ‘a e ngāue ni tupu mei he palopalema ‘o e lēsisita website ki mu’a ‘a e MIA
Ngāue 9.3: Fokotu’u ha tānaki’anga fakamatala fakakomipiuta fakalūkufua ‘a e Potungāue	Fokotu’u ‘a e tānaki’anga fakamatala fakakomipiuta ‘e taha	‘Ikai ke kakato ‘a e ngāue ni tupu mei he nounou fakapa’anga
	Fakahoko ‘a e polokalama alelea ki hono tānaki ‘o e ngaahi fakamatala	Te’eki ke kakato
	Fakahoko ‘a e ako fakataukei ‘e 3 ma’ae kau ngāue ‘e toko 16 fekau’aki mo hono ngāue’aki ‘o e tānaki’anga fakamatala	Te’eki ke kakato
Ngāue 9.4: Fakahoko ‘a e ngaahi ngāue fakamitia	Fa’u pea tufaki ‘a e ngaahi tohi ongoongo ‘e 12 he ta’u	Kakato ‘a e tohi ongoongo ‘e 12 kuo tuku atu ki he kakai ‘o e fonua
	Tufaki ‘a e ngaahi tohi ongoongo ki he kakai ‘e toko 100 he mähina ‘o fakataumu’a ki he kau hoa ngāue ‘a e Potungāue pea pēhē ki he ngaahi potungāue faka-pule’anga	Kakato ‘a e toko 100 he mähina kotoa, kuo tufaki ki ai ‘a e ngaahi tohi ongoongo
	Ke a’u ‘o toko 5,000 ‘a e kakai ‘oku nau muimui ki he peesi mitia fakasōsiale ‘a e Potungāue	A’u ‘o toko 7,000 ‘a e kakai ‘oku nau muimui ki he peesi mitia fakasōsiale ‘a e Potungāue
	Fokotu’u ‘a e ngaahi polokalama ngāue ‘e 120 ki he peesi mitia fakasōsiale ‘a e potungāue	Kakato ‘a e ngaahi polokalama ngāue ‘e 120

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
	Fakalele ‘a e polokalama televisone mo e letio ‘e 24 he ta’u ma’ae Potungāue	Kakato ‘a e ngaahi polokalama televisone mo e letio ‘e 24 he ta’u ‘a e Potungāue
	Fakahoko ‘a e konifelenisi mo e kau faiongoongo tu’o 4 he ta’u	Na’e ‘ikai lava ha konifelenisi mo e kau faiongoongo ‘a e Potungāue ki he Ta’u Fakapa’anga 24-25
	Fakahoko ‘a e polokalama ongoongo tukuatu he māhina kotoa	Na’e ‘ikai lava ke tukuange atu ha ngaahi ongoongo tukuatu ‘a e Potungāue ki he Ta’u Fakapa’anga 24-25

f) VA’A FAKAHOKO NGĀUE MO E FEFONONGA’AKI

Ko e ola ngāue mo e tu’unga fakahoko ngāue ‘a e va’a ngāue ni ‘oku hā atu ia he tēpile ko ‘eni: **Ola Ngāue 17.1.03.10: Ke to e lelei ange ngaahi ngāue fefononga’aki ‘a e potungāue**

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 10.1: Fakahoko ‘a e ngaahi sevesi fefononga’aki	Fakapapau’i ‘oku n gāue lelei ‘a e me’alele ‘e 13	Me’alele ‘e 10 ‘oku fakahoko fatongia pea ‘ikai ngaue ‘a e me’alele ‘e 3
	Ke fakahoko ‘a e fakataha mo e kau faka’uli ‘o tu’o 1 he māhina	Kakato ‘a e fakataha ‘e taha he māhina kotoa
	Ko e kau faka’uli ‘e toko 7 ke fakahoko fatongia ki he fefononga’aki	Kakato e kau faka’uli ‘e toko 7
	Fakapapau’i ‘oku kakato ‘a e tohi lekooti ‘e 7 ‘a e kau faka’uli he māhina kotoa	Kakato e tohi lekooti ‘e 7 he māhina kotoa
	Ke holoki ‘a e ‘ekisiteni ‘a e ngaahi me’alele ki he o	‘Ekisiteni ‘e 1 na’e hoko ‘i he Ta’u Fakapa’anga 24-25
Ngāue 10.2: Tauhi ke ma’a ‘a e ngaahi ‘ofisi	Fakahoko ‘a e fakama’a ‘ofisi tu’o 2 he ‘aho	Kakato pē polokalama fakama’a ‘o e ngaahi ‘ofisi tu’o 2 he ‘aho
	Fakahoko hono fakama’a ‘o e ngaahi toilet tu’o 2 he ‘aho	Kakato pē polokalama fakama’a ‘o e ngaahi toileti tu’o 2 he ‘aho
Ngaue 10.3: Le’o mo tokanga’i ‘ae malu ‘oe ngaahi ‘ofisi	Tānaki ‘a e lipooti tu’o 1 he māhina	Kakato pē lipooti he māhina kotoa
Ngaue 10.4: Tauhi mo lekooti ‘ae ngaahi livi moe tu’unga ma’u ngaue ‘ae kau ngaue	Lekooti pea tufaki ‘a e ngaahi livi ki he kau ngāue tu’o 1 he māhina	Kakato ‘a e ngaahi lekooti livi hono tali mo tufaki he māhina kotoa

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
	Ke laka hake he pēseti 'e 80% 'a e ma'u ngāue 'a e kau ngāue	Tu'unga ma'u ngāue 'a e kau ngāue ki he Ta'u Fakapa'anga 24-25 na'e pēseti 'e 75%

Tesi 'o e Kau Taki Lotu (Polokalama si'i 05)

Ko e Tesi 'o e Kau Taki Lotu 'oku tokoni fakapa'anga kiai 'a e Potungāue ke tokoni ki hono fakalele honau 'ofisi. Ko e ta'u fakapa'anga lolotonga ne 'oatu ai 'e he potungāue ha tokoni fakapa'anga fe'unga mo e \$53,400 ke fakalele 'aki 'a e Tesi 'o e Kau Taki Lotu. Ke tānaki kiai 'oku 'ikai ke lipooti fakamatala 'a e Tesi he 'oku fakahoko kotoa pē 'enau ngaahi tali totongi 'e he Potungāue he 'oku 'ofisi pē 'a e Tesi 'i he 'ofisi 'o e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua. Ka ko e ngaahi ngāue 'oku fakahoko 'e he Tesi 'o e Kau Taki Lotu 'oku fakapa'anga ia mei he ngaahi tokoni fakapa'anga mei tu'apule'anga. Koia ai, ko e lipooti ngāue ko 'eni kihe ta'u fakapa'anga 2024-2025 'oku makatu'unga pe 'i he ngaahi tokoni fakapa'anga koia.

Ola Ngāue 17.1.05.1: Faka'ai'ai 'a e fengāue'aki vāofi mo e ngaahi siasi kotoa mo tokoni'i 'a e ngaahi senitā ki he ngaahi pole fakasōsiale kenau lava 'o solova 'a e ngaahi pole fakasōsiale kehekehe

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 1.05.1.1: Lekooti 'a e ngaahi senita pole fakasōsiale 'a e ngaahi siasi	Lekooti 'ae ngaahi senita 'e 12 'oku kei lele 'enau ngaue kihe ngaahi pole fksosiale	Ne 'ikai kakato 'ae ngaue ko 'eni tupu mei he nounou fk-kaungae
Ngāue 1.05.1.2: Fakahoko 'a e ako fakataukei ma'ae ngaahi senitā ki he ngaahi pole fakasōsiale	Fakahoko 'a e ako fakataukei 'e 4 ma'ae ngaahi senitā	Na'e 'ikai lava 'a e ngāue ni makatu'unga 'l he nounou fakapa'anga
	Fakahoko 'a e polokalama talatalanoa 'e 2 mo e ngaahi senitā 'oku 'ikai lele 'enau ngāue	Te'eki ke fakahoko 'a e ngāue ko 'eni

Ola Ngāue 17.1.05.2: Fakaivia mo e Faka'ai'ai 'a e Polokalama Ako Mata'itohi ki he Fale'i mo e Fakalelei Fakaeloto

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 1.05.2.1: Faka'ai'ai 'a e kau 'a e kau fakafofonga mei he ngaahi Siasi ki he polokalama ako mata'itohi 'i he fakalelei loto	Toko 40 kenau ma'u mata'itohi Tipiloma Levolo 5	Toko 18 pē ne ma'u mata'itohi 'i Tisema 2024
Ngāue 1.05.2.2: Fakahoko 'a e ako fakataukei ma'ae kau fai fale'i fakalelei loto	Fakahoko 'a e polokalama ako fakataukei 'e 5	Te'eki ke fakahoko 'a e ngāue ko 'eni

Ola Ngāue 17.1.05.3: Ke ma'u 'e he ngaahi hoa ngāue 'o e Tesi ha taukei fe'unga ki he ngaahi ngāue fekau'aki mo e malu 'a e fanau

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 1.05.3.1: Fakahoko ‘a e ako fakataukei felave’i mo e malu ‘a e fanau	Fakahoko ‘a e ako fakataukei ‘e 6	Kakato ‘a e ako fakataukei ‘e 6 ne tokoni’i ‘e he kautaha UNICEF

Ola Ngāue 17.1.05.4: Ke fakahoko lelei ‘a e ngaahi palani ngāue ‘oku fokotu’u ‘e he Fakataha’anga ‘o e Kau Taki Lotu

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 1.05.4.1: Fakahoko ‘a e ngaahi ngāue kuo fokotu’u he kau taki lotu	Fakahoko ‘a e ngāue lalahi ‘e 7 na’e fokotu’u ‘e he kau taki lotu	Ko e ngaahi ngāue lalahi pē ‘e 4 na’e lava fakakakato

Ola Ngāue 17.1.05.5: Fakalele ‘a e ngaahi polokalama ki he malu ‘a e kakai

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 1.05.5.1: Fakahoko ‘a e ngaahi polokalama ke faka’ilo ki he kakai ‘a e malu mei he ngaahi nunu’a tamaki ‘o e ‘initaneti	Fakahoko ‘a e polokalama ‘e 7 ki he malu mei he ngaahi nunu’a tamaki ‘o e ‘initaneti	Polokalama pē ‘e taha na’e lava fakahoko
Ngāue 1.05.5.2: Fakahoko ‘ae Polokalama Haofaki Mo’ui	Fakahoko ‘a e polokalama ngāue ‘e 20 ‘I he Haofaki Mo’ui	Kakato ‘a e ngāue kehekehe ‘e 20 ‘I he Haofaki Mo’ui
Ngāue 1.05.5.3: Fakahoko ‘a e polokalama fakalelei loto ki he ngaahi tukui kolo	Fakahoko ‘a e polokalama ‘e 6 fekau’aki mo e fakalelei loto	Polokalama ‘e 2 na’e kakato (1 ‘i ‘Eua pea 1 ‘i Ha’apai)
Ngāue 1.05.5.4: Fakahoko ‘a e polokalama ki hono fakasi’isi’i ‘o e ta’onakita	Fakahoko ha polokalama TV ‘e 10 ki he tokangaekina ‘o e ta’onakita mo e malohi faka’atamai	Kakato kotoa ‘a e ngaahi polokalama ‘i hono fakalele ‘o e Uike Fakamanatua Fakamamani lahi ‘o e Ta’ofi Ta’onakita ‘i Sepitema 2024
Ngāue 1.05.5.5: Fakahoko ‘a e polokalama tataki ‘o e to’utupu	Fakahoko ‘a e polokalama tataki e to’utupu ‘e 15	Na’e ‘ikai lava ‘a e ngāue ni makatu’unga ‘i he nounou fakapa’anga

Polokalama 2: Sipoti

‘I he vaha’a taimi ‘o e līpooti ko ‘eni na’e fakahoko ai ‘e he va’a ngāue ki he sipoti ‘a e ngaahi ngāue lalahi ‘e nima. ‘A ia na’e kau kiai ‘a e fakalalakaka fakapalofesinale ‘o e sipoti ‘i Tonga, tauhi mo fakalalakaka’i ‘a e ngaahi mala’e sipoti fakafonua hangē ko e Mala’e Teufaiva pea mo e ‘Atele Indoor Stadium, fakahoko mo faka’ai’ai ‘o e sipoti ki he mo’ui lelei, fakalalakaka’i ‘a e halanga ki he ma’u’anga mo’ui mei he sipoti, pea mo tokanga’i hono ngāue’aki ‘o e pa’anga tokoni ki he fakalalakaka ‘o e sipoti. Ke tanaki kiai, ko e Ta’u Fakapa’anga 2024-2025 na’e tataki ai ‘e he Potungāue ‘a e fokotu’u kihe Kosilio Sipoti ‘a e Pasifiki ke fakahoko mai ki Tonga ni ‘a e Sipoti ‘a e Pasifiki ‘I he 2031. ‘Oku pēhē foki mo e lava kakato ‘a e poloseki ki hono fakalelei’i

‘o Teufaiva ‘o kau kiai ‘a e maama floodlights. Na’e kakato ai pe foki mo e polokalama ki he fakalalakaka fakapalofesinale ‘o e sipoti ki Siaina, ‘aia na’e folau atu ai ‘a e kau sipoti ‘e toko 89 he māhina ‘e ua, ‘o fai hono teuteu’i kinautolu ki he ngaahi sipoti fakapalofesinale kehekehe. Ko e faka’osi na’e lava lelei hono vahevahe atu ‘a e pa’anga tokoni ki he fakalalakaka ‘o e sipoti ki he ngaahi kautaha sipoti moe ngaahi kulupu sipoti kehekehe ‘e 32. Koia ko e tēpile ko ‘eni ‘oku fakahā atu ai ‘a e fakaikiiki ‘o e ngaahi ola ngāue koia.

Ola Ngāue 17.2.1: Ke fakalalakaka ‘a e tu’unga ‘o e sipoti ‘i Tonga

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 2.1.1: Fokotu’u mo e ngaahi kautaha sipoti ‘a e ngaahi palani ngāue ki he fakalalakaka ‘o e sipoti	Ke fokotu’u ‘e he kautaha sipoti fakafonua ‘e 15 ‘a e ngaahi polokalama ki he fakalalakaka fakapalofesinale ‘o e sipoti	Kakato ‘a e ngaahi kautaha sipoti fakafonua ‘e 15 hono fokotu’u ‘enau polokalama ki he fakalalakaka fakapalofesinale ‘o e sipoti
	Tokoni’i ‘a e ngaahi kalapu sipoti fakakolo ‘e 42 ki hono fakalele ‘o e ngaahi sipoti kehekehe he ngaahi tukui kolo	Kakato ‘a e kolo ‘e 20 ki Tongatapu, kolo ‘e 7 ‘i ‘Eua, 5 ‘i Ha’apai, pea mo e kolo ‘e 10 ‘i Vava’u
Ngāue 2.1.2: Fakalalakaka’i ‘a e ngaahi sipoti fakakolo	Fokotu’u ‘a e ngaahi kalapu sipoti kehekehe ‘a e 20	Kakato hono fokotu’u ‘o e ngaahi kalapu sipoti ‘e 20 (7 ‘i Tongatapu, 5 ‘i Vava’u, 4 ‘i Ha’apai, pea mo e 4 ‘i ‘Eua)
	Ke fakalele ‘e he ngaahi kalapu sipoti fakakolo ‘a e ngaahi sipoti kehekehe ‘e 20	Kakato ‘a e sipoti kehekehe ‘e 15 na’e kakato ‘i Tongatapu, 5 ‘i Vava’u, pea 5 ‘i ‘Eua
Ngāue 2.1.3: Vahevahe ‘a e pa’anga tokoni ki he fakalalakaka ‘o e sipoti ki he ngaahi sipoti fakafonua, fakatu’apule’anga, pea mo e faka-kolo	Vahevahe ‘a e tokoni fakapa’anga kehekehe ‘e 32 pea muimui’i ‘enau ngaahi lipooti fakapa’anga	Kakato e tokoni fakapa’anga kehekehe ‘e 32. Ka ko e pēseti pē ‘e 60% ‘o e ngaahi pa’anga tokoni kuo lava ‘o lipooti
Ngāue 2.1.4: Fokotu’u ‘a e ako fakataukei ma’ae kau ngāue va’a ngāue ni ki he sipoti ki he mo’ui lelei mo e ngaahi mala’e ako kehekehe ‘i he sipoti	Kau ngāue ‘e toko 4 kenau ma’u setifikeiti mei he kakato ‘o e ako fakataukei	Toko 2 na’a na lava kakato ‘a e ako fakataukei ko ‘eni
Ngāue 2.1.5: Paaki pea tufaki ‘a e ngaahi saati mo e papa faka’ilonga ke fakamanakoa ‘a e sipoti	Paaki pea tufaki ‘a e ngaahi papa faka’ilonga ‘e 4	Te’eki ke fakahoko

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 2.1.6: Fakahoko ‘a e tālānga fakafonua fekau’aki mo e Lao mo e Tu’utu’uni Ngāue ki he Sipoti kene tataki ‘a e ngaahi ngāue kotoa fekau’aki mo e sipoti	Fakahoko ‘a e polokalama tālānga fakafonua ‘e 5	Te’eki ke kakato
	Fakahoko ‘a e tālānga mo e ngaahi kautaha hoa ngāue ‘e 12	Te’eki ke kakato
	Fokotu’u ‘a e tu’utu’uni ngāue ki he sipoti ‘i he kuata faka’osi ‘o e Ta’u Fakapa’anga 24-25	Te’eki ke kakato
Ngāue 2.1.7: Fakahoko ‘a e tālānga fakafonua fekau’aki mo hono to e vakai’i ‘o e Palani Fakalalakaka ‘o e Sipoti 2021-2025	Fakahoko ‘a e tālānga fakafonua ‘e 5	Te’eki ke kakato
	Fokotu’u palani fakalalakaka ki he sipoti ‘i he kuata faka’osi ‘o e Ta’u Fakapa’anga 24-25	Te’eki ke kakato
Ngāue 2.1.8: Fakahoko ‘a e ‘Aho Sipoti Fakafonua ‘a Tonga	Fakahoko ‘a e sipoti ‘e 15 ke kau mai kiai ‘a e kakai ‘e toko 3,000	Te’eki ke kakato

Ola Ngāue 17.2.2: Ke ma’u ha ngaahi mala’e sipoti mo e naunau sipoti mo e kau sipoti lelei mo tu’unga ma’olunga ange ‘i Tonga

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 2.2.1: Fokotu’u ‘a e ‘iuniti ki hono fakahoko ‘o e tu’unga ma’olunga ‘o e sipoti	Fokotu’u ‘a e ngaahi ‘iuniti ngāue ‘e 15 ki he sipoti tu’unga ma’olunga	Kakato ‘a e ngaahi ‘iuniti ‘e 15
	Filifili ha kau sipoti ‘e toko 20 ke teuteu’i ‘i he sipoti tu’unga ma’olunga	Kakato hono teuteu’i ‘o e kau sipoti ‘e toko 20 ki he tu’unga ma’olunga
Ngāue 2.2.2: Fokotu’u ha ngaahi poloseki fakapa’anga fekau’aki mo e sipoti tu’unga ma’olunga	Fokotu’u pea fakahū atu ha tohi poloseki fakapa’anga ‘e 2	Poloseki fakapa’anga pē ‘e 1 na’e kakato
Ngāue 2.2.3: Tufaki ‘a e ngaahi naunau sipoti ke tokoni ki he ngaahi kautaha sipoti	Hū mai pea tufaki ‘a e ngaahi naunau sipoti lalahi ‘e 10 ke tokoni ki he ngaahi kautaha sipoti	Te’eki ke kakato ‘a e ngāue ni

Ola Ngāue 17.2.3: Ke ma’u faingamalīe ‘a e taha kotoa kihe sipoti he fakaako, fakakolo, fakafonua, pe fakatu’apule’anga

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ola Ngaue 17.2.3: Ke to e lahi ange ‘a e kakai ‘oku ma’u mo’ui mei he sipoti	Fakahoko ‘a e ako fakafaiako sipoti ‘e 4 ma’ae kau faiako ‘e toko 15	Kakato ‘a e ako fakafaiako ‘e 4 mo e kau ako ‘e toko 15

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 2.3.2: Fakahoko ‘a e polokalama Junior Rugby	Teuteu’i ha kau faiako ‘akapulu ‘e toko 8 mei he ngaahi kolisi	Kakato hono teuteu’i ‘a e kau faiako ‘akapulu ‘e toko 8
	Fili ha fanau ‘akapulu fakaako ‘e toko 80 ke tua ki Nu’usila	Kakato hono filifili mo e teuteu’i e fanau ‘akapulu ‘e toko 80 pea kakato ‘a e tua ki Sepitema 2025
	Fakapapau’i ‘oku ma’u sikolasipi ‘akapulu ‘a e fanau ‘akapulu ‘e toko 16	Fanau ‘akapulu ‘e toko 16 ne ma’u faingamālie ako ki Nu’usila
Ngāue 2.3.3: Fokotu’u ‘a e pa’anga ngāue ki he ngaahi sipoti fakamamani lahi	Fokotu’u ‘a e pa’anga ngāue ke fakahoko ‘aki e ‘Olimipiki pea mo e Sipoti Kominuieli	Kakato ‘a e ngāue ko ‘eni
Ngāue 2.3.4: Fokotu’u ‘a e polokalama ako ki muli fekau’aki mo e fakamalohisino	Fokotu’u ‘a e ongo faiako ‘e toko 2 ki he polokalama ako fakamalohisino	‘Ikai ke lava fakahoko ‘a e ngāue ko ‘eni
Ngāue 2.3.5: Tokoni ki ha ngaahi fiema’u tokoni fekau’aki mo hono fakahoko ‘o e ngaahi sipoti fakafonua mo e fakatu’apule’anga	Tokoni ki he fetukutuku mo e fakafetu’utaki ‘o e ngaahi sipoti kehekehe ‘e 10	Kakato ‘a e ngāue ko ‘eni

Ola Ngāue 17.2.4: Sipoti ki he Mo’ui Lelei

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 2.4.1: Fakahoko ‘a e polokalama kau mai Tonga ketau fakamalohisino ki he ngaahi tukui kolo	Ke a’u atu ki he kolo ‘e 35 pea kau mai ‘a e kakai ‘e toko 500 ki he sipoti mo’ui lelei	Kakato ‘a e kolo ‘e 35 pea laka hake he kakai ‘e toko 500 ne kau ki he polokalama
Ngāue 2.4.2: Fakahoko ‘a e ngaahi polokalama fakamalohisino ‘i he televisone mo e mitia sōsiale	Fakahoko ‘a e polokalama fakamalohisino televisone mo e mitia sōsiale ‘e 16	Na’e ‘ikai ke fakahoko ‘a e ngāue ni
Ngāue 2.4.3: Fakahoko ‘a e Polokalama Sipoti Fiefia	Ke kau mai ‘a e ngaahi potungāue mo e kautaha ‘e 30 ki he sipoti fiefia	Ngaahi potungāue mo e kautaha pē ‘e 20 na’e kau mai ki he sipoti fiefia
	Ke kau mai ‘ae kau ngāue ‘e toko 400 ki he sipoti fiefia	Ofi pē ‘i he toko 200 na’a nau kau mai ki he sipoti fiefia
	Ke fakahoko ‘a e sipoti kehekehe ‘e 6 ‘i he sipoti fiefia	Sipoti kehekehe ‘e 6 na’e fakahoko kau kiai hoki, netipolo, petimitoni,

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
		'akapulu malemale, volipolo, mo e fe'auhi zumba
Ngāue 2.4.4: Tufaki 'a e ngaahi naunau sipoti ki he ngaahi 'api ngāue mo e ngaahi 'otu motu	Ke taki 5 'a e 'ofisi ngāue 'e 30 he naunau sipoti kehekehe	Ne 'ikai ke fakahoko 'a e ngāue ni

Ola Ngāue 17.2.5: Ke Hiki Hake Tu'unga 'o e Ngaahi Mala'e Sipoti Fakafonua

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 2.5.1: Fokotu'u ha ngaahi poloseki fakapa'anga ki hono langa mo fakalelei'i 'o e ngaahi mala'e sipoti	Fokotu'u 'a e poloseki 'e 1 ki he Ta'u Fakapa'anga 24-25	Ne kakato hono fokotu'u 'o e poloseki 'e 1 ki he mala'e Teufaiva
Ngāue 2.5.2: Monomono mo fakalelei'i 'a e ngaahi mala'e sipoti lolotonga	Fokotu'u 'i Teufaiva 'a e ngaahi 'alu'anga mo e nofo'anga ma'ae kakai 'oku faingata'a'ia fakasino	Kakato 'a e ngaahi ngāue ki he langa 'o e ngaahi nofo'anga mo e 'alu'anga ma'ae kakai faingata'a'ia
	Fakanaunau kakato 'a e Indoor Stadium 'Atele, Teufaiva Stadium, pea mo e Teufaiva Gym	Kakato 'a e maama flood lights 'o e mala'e 'akapulu Teufaiva pea kakato mo e monomono 'o e Teufaiva Gym
Ngāue 2.5.3: To e vakai'i pea fokotu'u 'a e ngaahi totongi fo'ou ki he ngaahi mala'e sipoti	Kamata 'a e totongi fo'ou he ta'u 2025	Fokotu'u 'a e totongi fo'ou ki Teufaiva mo e 'Atele Indoor Stadium

Polokalama 3: Va'a Ma'u Ngāue ki Muli

Ko e Ta'u Fakapa'anga 2024-2025 ne hanga ai 'a e tokanga 'a e va'a ngāue ni ki he ngaahi taumu'a ngāue lalahi 'o kau ai 'a e: Vakai'i mo fakafo'ou 'a e Tu'utu'uni Ngāue Fakafonua ki he Ma'u Ngāue ki Muli, fakalahi 'a e polokalama 'a'ahi ki he ngaahi kolo fekau'aki mo e polokalama ma'u ngāue ki muli, fakaivia 'o e ngaahi sevesi ki hono tokangaekina 'o e kau ngāue 'oku ma'u ngāue ki muli, fakahoko 'a e ngaahi polokalama ako fakataukei fekau'aki mo e ma'u ngāue ki muli, fokotu'u 'o e poloakalama ngāue ma'ae kau ngāue kuo foki mai mei he ma'u ngāue ki muli, pea ke to e fakalalaka ange 'a hono fakakau 'o e kau ngāue ki he polokalama ma'u ngāue ki muli.

Lolotonga 'o e vaha'a taimi lipooti ko 'eni, na'e fe'unga mo e toko 4,803 'a e kau ngāue Tonga ne fakafolau atu 'i he polokalama ma'u ngāue ki Nu'usila mo 'Aositelēlia. 'A ia ko e toko 3,109 (430 fefine mo e 2,679 tangata) na'a nau ma'u ngāue he polokalama Pacific Australia Labour Mobility (PALM) ki 'Aositelēlia, pea ko e toko 1,694 (170 fefine mo e 1,524 tangata) na'a nau

ma'u ngāue he polokalama Recognized Seasonal Employer (RSE) ki Nu'usila. Ko hono tokanga'i 'o e kau ngāue ni, 'oku fakangāue'i ai he Pule'anga Tonga 'a e kau 'ofisa fakafofonga 'e toko 7, 'a ia ko e toko 4 ki Nu'usila pea mo e toko 3 ki 'Aositelēlia pea 'oku nau fetu'utaki vāofi mo e ngaahi kautaha 'oku ma'u ngāue kiai 'a e kakai Tonga.

Ko e ngaahi ola ngāue 'a e va'a ngāue ni 'oku hā atu ia he tēpile ko 'eni:

Ola Ngāue 17.3.1: Ke fakahoko 'a e Tu'utu'uni Ngāue Fakafonua ki he Ma'u Ngāue ki Muli

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 3.1.1: Fokotu'utu'u fo'ou 'a e va'a ngāue ma'u ngāue ki muli 'o fakatatau ki he tu'utu'uni ngāue	Ke kakato 'a e ngāue ni he faka'osinga 'o e 2024	Ne kakato pē ngāue ni kimu'a pea 'osi 'a e 2024
Ngāue 3.1.2: Fakafo'ou 'a e ngaahi tohi talafatongia 'o fakatatau ki he tu'utu'uni ngāue	Kakato hono fakafo'ou 'o e ngaahi tohi talafatongia ki he faka'osinga 'o e Ta'u Fakapa'anga 2024-2025	Kakato 'a e peseti 'e 60% ki Tisema 2025
Ngāue 3.1.3: Fakanaunau kakato 'a e 'ofisi mo hono ngaahi 'iuniti kotoa	Ke kakato hono fakanaunau ki he faka'osinga 'o e 2024	Kakato 'a e ngāue ni he 'osi 'o e Ta'u 2024

Ola Ngāue 17.3.2: Polokalama ki hono fakalahi 'a e 'ilo 'a e kakai fekau'aki mo e polokalama ma'u ngāue ki muli

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 3.2.1: 'A'ahi ki he ngaahi tukui kolo 'o fakahoko 'a e ngaahi fakataha fakakolo fekau'aki mo e ma'u ngāue ki muli	Fakakakato 'a e 'a'ahi ki he ngaahi kolo 'e 40	Kakato 'a e ngaahi kolo kotoa 'e 40: 5 'i Ha'apai, 28 'i Vava'u, pea mo e 7 'i 'Eua
Ngāue 3.2.2: fakahoko 'a e savea ki hono vahevahe 'o e kakai 'oku kau he polokalama ma'u ngāue ki muli	Fakakakato 'a e savea 'i he ngaahi vahenga 'e 10	Te'eki kakato 'a e ngāue ni pea fokotu'u ke kumi ha kautaha kene fakahoko 'a e ngāue ni mo Potungāue Sitetisitika

Ola Ngāue 17.3.3: Ke ma'u ha fa'unga tanaki'anga fakamatata ke fakahū kiai mo tauhi 'a e ngaahi fakamatata fekau'aki mo e ma'u ngāue ki muli

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 3.3.1: Fokotu'u 'a e tanaki'anga fakamatata fakakomipiuta ke tanaki kiai 'a e: - Kau ngāue kuo mateuteu ke kau ki	Kakato hono fakafo'ou 'o e tu'unga 'o e tanaki'anga fakamatata ki he faka'osinga 'o e 2024	Kakato hono fakafo'ou 'o e tu'unga 'o e tanaki'anga fakamatata 'o fakatefito 'i he tanaki'anga fakamatata In-Country Recruitment Database pea hoko hake kiai 'a e ngāue ki he kau ngāue

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
<p>he polokalama ma’u ngāue ki muli</p> <ul style="list-style-type: none"> - Fakamatala ‘o e kakai kuo fakakau ki he ma’u ngāue - Fakamatala ‘o e kau ngāue kuo tali kenau folau atu he ngāue - Fakamatala ‘o e ngaahi kautaha ngāue muli - Fakamatala ‘o e kakai kuo hola he ngāue ‘i muli 		<p>kuo mateuteu ki he polokalama ma’u ngāue ki muli. ‘A ia ko e ngaahi tanaki’anga fakatamala ‘oku tu’unga totonu ‘o ofi ‘i he peseti ‘e 90%</p>
<p>Ngāue 3.3.2: Fokotu’u ‘a e tu’utu’uni ki hono pule’i mo tanaki ‘a e fakamatala</p>	<p>Ke kakato hono fakafehokotaki ‘o e ngaahi founa ngāue ki he faka’osinga ‘o e Ta’u Fakapa’anga 24-25</p>	<p>Kuo kakato ‘a e ngāue ni pea kamata hono fakahoko ‘o e tu’utu’uni mo e founa ngāue</p>

Ola Ngāue 17.3.4: Ke ma’u mo ngāue’i ‘a e tohi fakahinohino ‘o e founa ngāue ‘a e va’a ma’u ngāue ki muli

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
<p>Ngāue 3.4.1: Fokotu’u ‘a e founa ngāue tu’upau ki he fakahū visa ngāue</p>	<p>Ke a’u ‘o peseti ‘e 95% ‘a e vave ‘o e taimi fakahū visa ‘o a’u ki hono tali mai ‘o e visa</p>	<p>Ko e peseti ‘e 98% na’e a’u kiai ‘a e vave ‘o e taimi fakahū visa</p>
<p>Ngāue 3.4.2: Fakahoko ‘a e ako tokateu ‘o e kau ngāue kimu’a pea fakafolau atu kinautolu ki he ngaahi ngāue’anga</p>	<p>Fakahoko ‘a e polokalama ako ‘e 100</p> <p>Fokotu’u ha kau faiako ‘e toko 3 ke fakalele ‘a e polokalama ako tokateu</p>	<p>Lava ‘a e polokalama ako ‘e 66 ma’ae kau ngāue fo’ou ‘e toko 738. Pea mo e polokalama ako fakataki ‘e 22 ma’ae kau taki kulupu ‘e toko 274</p> <p>Na’e lava ‘o fokotu’u ‘a e toko 4 (toko 3 ‘oku nau ngāue tu’uma’u pea ko e toko 1 ‘oku ngāue fktaimi)</p>
<p>Ngāue 3.4.3: Fokotu’u ha founa ngāue ki hono sivilivi’i ‘e he ngaahi kautaha muli ‘a e fakahoko fatongia ‘a e va’a ngāue ki he ma’u ngāue ki muli</p>	<p>Ke a’u ‘o peseti ‘e 98% ‘a e tu’unga fakafiemālie ‘a e fakahoko fatongia ‘a e va’a ngāue</p>	<p>Ko e Ta’u Fakapa’anga 24-25 ne ma’u ai he va’a fakahū kau ngāue ‘a e peseti ‘e 98% ‘o e tu’unga fakafiemālie ‘enau fakahoko fatongia</p>

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 3.4.4: Fakahoko hono fetuku ‘o e kau ngāue kuo nau fakakakato ‘a e ngaahi fiema’u ki he polokalama ma’u ngāue ki muli	Ke a’u ‘o toko 2,500 ‘a e kau ngāue kuo fakafolau atu he ta’u	Na’e a’u ‘o toko 4,803 ‘ae kau ngāue Tonga ne lava ‘o fakafolau atu he ta’u Fakapa’anga 20224/2025 ko e toko 3,109 (430 fefine mo e 2,679 tangata) ki ‘Aositelelia pea mo e toko 1,694 (170 fefine mo e 1,524 tangata) ki Nu’usila
Ngāue 3.4.5: Fokotu’u ‘a e palani fetu’utaki mo e ngaahi hoa ngāue kotoa ki he ma’u ngāue ki muli	Ke fokotu’u ‘a e founga fetu’utaki mo e ngaahi hoa ngāue kehekehe ‘e 11	Kakato ‘a e ngaahi founga fetu’utaki mo e ngaahi hoa ngāue ‘e 11

Polokalama 4: Va’a Tokangaekina ‘o e Kakai Fefine mo e Vahevahe taau mo tatau ‘a Tangata mo Fefine

Ko e Ta’u Fakapa’anga 2024-2025 na’e hu’u ai ‘a e ngaahi ngāue ‘a e va’a ngāue ni ki hono fakahoko ‘a e talanga fakafonua ki hono to e vakai’i mo fakafo’ou ‘a e Tu’utu’uni Ngāue ki he Fakalakalaka ‘a e Kakai Fefine mo e Vahevahe taau mo tatau ‘a Tangata mo Fefine. Fakafehokotaki mo fakahoko ‘a e ngaahi polokalama ngāue ki hono fakangata ‘o e fakamamahi ‘o e kakai fefine mo e fakamamahi ‘i ‘api, fakahoko ‘a e tokoni fakapa’anga ki he ngaahi kulupu kakai fefine fakakolo ‘e 26, pou pou’i ‘a e kakai fefine ki he ngaahi lakanga fakataki, pea mo tokangaekina ‘a e ngaahi ‘isiu ‘a e kakai fefine he taimi ‘oku hoko ai ‘a e ngaahi fakatamaki.

Ko e ngaahi ola ngāue ‘a e va’a ngāue ni ‘oku hā atu ia he tēpile ko ‘eni.

Ola Ngāue 17.4.1: Ke a’usia ha ‘ātakai lelei ki hono fakakau atu ai ‘a e ngaahi ‘isiu ki he vahevahe tatau ‘a tangata mo fefine ki he ngaahi tu’utu’uni ngāue, palani ngāue, mo e polokalama ngāue ‘a e pule’anga

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 4.1.1: Fokotu’u ‘a e fa’unga ngāue ki hono muimui’i ‘o e ngaahi tu’utu’uni ngāue mo e palani ngāue ‘oku nau fakakau atu ‘a e vahevahe taau mo tatau ‘a tangata mo fefine	Ke kakato ‘a e fa’unga ngāue ki he faka’osinga ‘o e Ta’u 2024	Kakato ‘a e ngāue ni pea mo hono ngaahi me’afua
Ngāue 4.1.2: Fakahoko ‘a e ako ‘a e kau ‘ofisa	Fakahoko ‘a e polokalama ako ‘e 4	Na’e ‘ikai lava ha ako he Ta’u Fakapa’anga 24-25

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
fengāue’aki mei he ngaahi potungāue kehekehe		
Ngāue 4.1.3: Fakahū atu ngaahi ako fakataukei ki he vahevahe taau mo tatau ki he ngaahi ako fakataukei ‘a e PSC ma’ae kau ngāue fakapule’anga	Fakahoko ‘a e polokalama ako ‘e 4 ma’a kau ngāue fakapule’anga	Kakato ‘ae ako ‘e 4 hono fakahoko
Ngāue 4.1.4: Fakahoko ‘a e katoanga fakamanatu ‘o e ‘aho fakamamani lahi ‘o e kakai fefine	Fakakakato ‘a e polokalama kehekehe ‘e 6 ki hono fakamanatua e ‘aho ‘o e kakai fefine	Kakato kotoa ‘a e ngaahi polokalama ‘i Ma’asi 2025
Ngāue 4.1.5: Kau atu ki he polokalama PINKTOBER	Kau atu ki hono fakahoko ‘o e polokalama PINKTOBER	Kakato
Ngāue 4.1.6: Fakahoko ‘a e ngaahi polokalama letio mo e TV ke faka’ilo ki he kakai ‘a e ngāue ‘a e va’a ngāue ni	Fakakakato ‘a e polokalama TV mo e Letio ‘e 6	Na’e lava kakato kotoa ‘a e ngaahi polokalama TV mo e Letio ‘e 6
Ngāue 4.1.7: Fokotu’u ‘a e palani ngāue ki hono fakahū atu ‘o e CEDAW	Fakahoko ‘a e talanga fakafonua ‘e 3 ke talanga’i ‘a e palani ngāue	Fakatatali ‘a e ngāue ni ke ‘uluaki fakamo’ui ‘a e komiti ngāue CEDAW
Ngāue 4.1.8: Fakahoko ‘a e ngaahi fakataha fakakuata ‘a e Komiti Fale’i Fakafonua ki he Vahevahe Tatau	Fakahoko ‘a e fakataha ‘e 4	Kakato ‘ae ngaahi fakataha ‘e 4
Ngāue 4.1.9: Fokotu’u ha tanaki’anga fakamatala fakakomipiuta ‘a e va’a kakai fefine ‘i he ‘initaneti	Ke kakato hono fokotu’u ‘o e tanaki’anga fakamatala he faka’osinga ‘o e Ta’u Fakapa’anga 24-25	Na’e ‘ikai lava ‘o fakahoko ‘a e ngāue ni

Ola Ngāue 17.4.2: Ke hoko ‘a e vahevahe tatau ‘a tangata ko ha fakatu’amelie ki he ngaahi famili mo e ngaahi kolo

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 4.2.1: Fakahoko ‘o e polokalama Lipine Hinehina mo e ‘aho ‘e 16 ke faka’ilonga’i hono ta’ofi ‘o e fakamamahi ‘o e kakai fefine	Fakakakato ‘a e polokalama kehekehe ‘e 5 ki hono faka’ilonga’i ‘o e ta’ofi e fakamamahi ‘o e kakai fefine	Kakato ‘a e polokalama kotoa ‘e 5
Ngāue 4.2. 2: Fakahoko ‘a e fakataha fakakuata ‘a e kosilio fale’i ki he malu ‘a e famili	Fakahoko ‘a e fakataha ‘e 1	Kakato ‘a e fakataha ko ‘eni

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 4.2.3: Tanaki mo e lekooti ‘a e ngaahi fakamatala mei he ngaahi kautaha ngāue fekau’aki mo e taa mo e fakamamahi ‘i ‘api	Tanaki e lekooti fakamatala mei he ngaahi kautaha kehekehe ‘e 4	Toloi ‘a e ngāue ni ki he ta’u fakapa’anga ka hoko
Ngāue 4.2.4: Fakafo’ou ‘a e palani ngāue ki hono muimui’i ‘a hono fakahoko ‘o e Lao ki he Malu ‘a e Famili	Ke kakato ‘a e ngāue ni ki he faka’osinga ‘o e Ta’u Fakapa’anga 2024-25	Na’e ‘ikai lava ‘a e ngāue ‘o fakahoko tupu mei he feliuliu’aki ‘o e kau ngāue
Ngāue 4.2.5: Fokotu’u ‘a e tohi tu’utu’uni ki he ngaahi sevesi kotoa fekau’aki mo e taa mo e fkmamahi ‘i ‘api	Fakapapau’i ko e kautaha ‘e 4 ‘oku nau muimui pau ki he tu’utu’uni ngāue	Kakato ‘a e kautaha ‘e 4 ‘enau fakahoko ‘a e tu’utu’uni ngāue
Ngāue 4.2.6: Lesisita ‘a e kau fai fale’i fakalelei loto	Lesisita ‘a e kau fai fale’i fakalelei loto ‘e toko 16	Toloi ‘a e ngāue ni ki he ta’u fakapa’anga ka hoko
Ngāue 4.2.7: Fakahoko ‘a e ngāue ‘a e komiti ngāue ma’ae ngaahi siasi ki he taa mo e fakamamahi ‘o e kakai fefine	Fokotu’u ‘a e palani ngāue ‘a e komiti ngāue mo e ngaahi siasi ki hono fakangata ‘a e taa mo e fakamamahi ‘i ‘api	Na’e lava kakato ‘a e ngāue ko ‘eni
Ngāue 4.2.8: Fakahoko ‘a e ako fakataukeyi ma’ae kau taki e fonua fekau’aki mo e taa mo e fakamamahi ‘i ‘api	Fakahoko ‘a e polokalama ako ‘e 1 he ta’u	Na’e ‘ikai lava ke fakahoko ‘a e ngāue ni
Ngāue 4.2.9: Fakahoko ‘a e ako fakataukeyi ‘a e kau ngāue ‘o e va’a ngāue ni he poloseki Family Free of Violence	Fokotu’u ‘a e ‘ofisa ngāue ‘e 1 ke kau ki he ako	Na’e lava ‘o fakakakato he ‘ofisa ni ‘a e polokalama ako
Ngāue 4.2.10: Fakahoko ‘a e polokalama ke faka’ilo ki he kakai ‘a e Lao kihe Malu ‘o e Famili mo e Pa’anga Talāsiti ki he Malu ‘o e Famili	Fakahoko ‘a e polokalama ‘e 4 he ta’u	Na’e ‘ikai lava ke fakahoko ‘a e ngāue ni
Ngāue 4.2.11: Fakalele polokalama ngāue fengāue’aki mo e Mo’ui ‘a e Famili Tonga	Fokotu’u ‘a e aleapau ngāue mo e Mo’ui ‘a e Famili Tonga mo e UNFPA	Te’eki ke kakato ‘a e ngāue ni

Ola Ngāue 17.4.3: Ke vahevahe tatau ‘a e ma’u faingamālie ngāue mo e langa Faka’ekonōmika ‘a e Tangata mo e Fefine

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
--------------	---------------	------------

Ngāue 4.3.1: Fakalahi ‘a e ngaahi faingamalie ngāue mo e ngaahi faingamālie faka’ekonōmika ma’ae kakai fefine	Fakahoko ‘a e savea ‘e 2 ki he tu’unga faka’ekonōmika ‘o e kau tauhi ‘api	Kakato ‘a e savea ‘e 2 hono fakahoko
Ngāue 4.3.2: Fakatokolahi ‘a e kakai fefine ‘oku kau ki he ngaahi polokalama faka’ali’ali koloa fakatu’apule’anga	Fengāue’aki mo tokoni’i ha kulupu kakai fefine ‘e 4 ke kau atu ki he polokalama faka’ali’ali koloa fktu’apule’anga	Lava kakato hono fakafolau atu ‘a e kulupu kakai fefine ‘e 4 ki he polokalama faka’ali’ali koloa
Ngāue 4.3.3: Fakahoko ‘a e polokalama faka’ali’ali koloa fakafonua ma’ae kakai fefine	Fakahoko ‘a e polokalama faka’ali’ali koloa fakafonua ‘e 3	Ne ‘ikai lava ke fakahoko ‘a e ngaue ni
Ngāue 4.3.4: Fakaivia ‘a e ngaahi ngaue ‘a e kakai fefine ‘oku hā ‘i he ngaahi palani fakalalaka fakakolo	Fakahoko ‘a e poloseki ‘e 4 ma’ae kakai fefine ‘o fakatatau ki he palani fakalalaka fakakolo	Ne lava kakato ‘a e poloseki ‘a e kulupu kakai fefine fakakolo kehekehe ‘e 4
Ngāue 4.3.5: Tokangaekina ‘a hono tufotufa mo hono ngaue’aki ‘a e pa’anga fakalalaka ‘a e kakai fefine	Tufotufa ‘a e pa’anga fakalalaka ki he ngaahi kulupu kakai fefine fakakolo ‘e 25	Ko e kulupu ‘e 26 na’e lava tufotufa kiai ‘a e pa’anga fakalalaka
Ngāue 4.3.6: Fokotu’u ‘a e aleapau ngāue mo e va’a ngāue ‘a e kakai fefine he potungae ngoue mo e potungae fefakatau’aki mo e langa fakalalaka faka’ekonōmika	Kakato ‘a e aleapau ngāue ‘e 1	Ne ‘ikai ke lava fakahoko ‘a e ngāue ni
Ngāue 4.3.7: Fakahoko ‘a e talanga fakafonua ki he palani ngāue ki he fakalalaka fakapa’anga ‘a e kakai fefine	Fakahoko ‘a e talanga fakafonua ‘e 4	Ne ‘ikai ke lava fakahoko ‘a e ngāue ni
Ngāue 4.3.8: Fakahoko ‘a e polokalama A’u Tonu kiai ki he ngaahi ‘otu motu mo e tukui kolo	Fakahoko ‘a e polokalama ‘e 4 ki he Polokalama A’u Tonu Kiai	Ne lava kakato ‘a e polokalama ngāue ‘e 4 ‘o fakahoko ki he A’u Tonu Kiai

Ola Ngāue 17.4.4: Ke to e tokolahi ange kakai fefine ‘oku kau atu ki he ngaahi tataki Fakapolitikale

Ngaahi Ngāue

Ngaahi Tāketi

Ngaahi Ola

Ngāue 4.4.1: Fokotu’u ‘a e polokalama ngāue ki hono poupou’i ‘o e kakai fefine ‘oku fili Fale Alea mo e fili pule faka-kolo	Fokotu’u ‘a e netiueka ngāue ‘a e kakai fefine ‘oku fie fili fale alea mo e pule fakakolo	Ne ‘ikai ke kakato ‘a e ngāue ni
Ngāue 4.4.2: Fakahoko ‘a e ako fakataukei ma’ae fanau fefine mo e kakai fefine ‘oku nau fie pole ke fili Fale Alea pē fili pule faka-kolo ki he kaha’u	Fakahoko ‘a e polokalama ako fakataukei ‘e 1	Te’eki ke kakato ‘a e ngāue ni tupu mei toloi ‘a e tokoni fakapa’anga
Ngāue 4.4.3: Kau atu ki he polokalama tu’uaki mo faka’ai’ai ‘a e kakai fefine ki he ngaahi lakanga fakataki	Fakahoko ‘a hono tu’uaki vitio ‘a e kakai fefine taki he fonua	Toloi ki he ta’u fakapa’anga ka hoko
Ngāue 4.4.4: Fokotu’u ‘a e Sea Makehe ‘o e Kakai Fefine ki Fale Alea	Fakahū atu ki he Kapineti mo e Fale Alea ‘a e fokotu’u sea makehe ‘a e kakai fefine	Te’eki ke kakato ‘a e ngāue ni

Ola Ngāue 17.4.5: Ke fakafaingamālie tatau ‘a e taha kotoa pē kene lava matu’uaki ‘a e ngaahi fakatamaki fakaenatula mo e feliuliaki ‘a e ‘ea

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 4.5.1: Kau atu ki he ngaahi fakataha ‘a e sino ngaue ki he malu mo e hao ‘a e kakai tu’u lavea ngofua ke fakapapau’i ‘a e malu ‘a e kakai fefine he ngaahi taimi fakatamaki	Kau ki he fakataha ‘e 3 he ta’u ‘a e Safety and Protection Cluster	Kakato ‘a e ngaahi fakataha kotoa
Ngāue 4.5.2: Fai ‘a e ako fakataukei ki he kau ngaue tokoni ki he ngaahi fakatamaki kenau ‘ilo lahi ange ki he ngaahi fiema’u makehe ‘a e kakai fefine he taimi ‘oku tō ai ha fakatamaki mo e feliuliaki ‘a e ‘ea	Fakahoko ‘a e ako fakataukei ‘e 3 he ta’u	Ne lava ‘a e ako fakataukei ‘e 3 pea ‘oku kei lele mo e ako ‘e 3
Ngāue 4.5.3: Fa’u ‘a e naunau tu’uaki ke faka’ilo ki he kakai ‘a e ngaahi fiema’u makehe ‘a e famili he taimi fakatamaki hange ko e (kakai fefine feitama, fanau	Paaki pea tufaki ‘a e ngaahi naunau ‘e 3 ki hono faka’ilo ki he kakai ‘a e ngaahi fiema’u makehe ‘a e kakai tu’u lavea ngofua	Te’eki ke kakato ‘a e ngāue ko ‘eni

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
valevale, toulekeleka, mo e faingata'a'ia fksino).		
Ngāue 4.5.4: Talanga'i mo e 'ofisi ki he ngaahi fakatamaki fakaenatula mo e feliuliuaki 'o e 'ea 'a e ngaahi polokalama ngaue ma'ae kakai fefine pea mo e feliuliuaki 'o e 'ea mo e fakatamaki fakaenatula	Fakahoko 'a e talanga 'e 3	Te'eki ke kakato 'ae ngauen
Ngāue 4.5.5: Fokotu'u 'a e ngaahi tanaki'anga fakamatala fekau'aki mo e kakai 'oku tu'u lavea ngofua	Talanga'i tu'o 3 pea mo e 'ofisi ki he ngaahi fakatamaki mo e feliuliuaki 'o e 'ea	Ne lava kakato 'a e ngāue ni
Ngāue 4.5.6: Fakahoko 'a e ako Gender in Humanitarian Action Training	Fakahoko 'a e ako 'e 4 ma'ae kau ako 'e toko 30	Ne lava kakato 'a e ngaue ni mo e kau ako ne kau kiai
Ngāue 4.5.7: Fakahoko 'a e polokalama REACH hili ange hoko ha fakatamaki fakaenatula	Fakakakato 'a e polokalama 'e 3	Ne lava kakato 'a e polokalama 'e 3

Polokalama 5: Malu Fakasōsiale pea mo e Kakai Faingata'a'ia

Ko e Ta'u Fakapa'anga 2024-2025 ne fakahoko ai 'e he va'a ngaue ni 'a e ola ngaue lalahi 'e 9 'o kau ki ai 'a e vahe monū'ia 'a e kakai faingata'a'ia 'e toko 3,500, fakahoko 'a e talanga fakafonua mo e ngaahi hoa ngaue 'e toko 44 fekau'aki mo e Tu'utu'uni Fakafonua ki he Langa Fakalakalaka 'a e Kakai Faingata'a'ia, fokotu'u ha palani fakaakeake 'a e kakai tu'u lavea ngofua hili ha fakatamaki, faka'ilo ki he kakai 'o e fonua 'a e ngaahi 'isiu fekau'aki mo e kakai tu'u lavea ngofua. Ke tanaki kiai, ne lava kakato mo e polokalama Conditional Cash Transfer ma'ae ngaahi famili nofo masivesiva 'e 1,162, fakahoko 'a e poloseki Integrated Aged Care moe Pangikē 'a 'Esia ke fakapa'anga 'a e \$8.7 miliona ma'ae kau tauhi vaivai. Ko e faka'osi leva, ne kakato mo e tokoni fakapa'anga ki he fanau nofo masivesiva, pea mo e fengaue'aki mo e ngaahi kautaha fakapa'anga ke fakaivia 'a e malu fakasosiale 'i Tonga 'o kau ai 'a e polokalama P4SP.

Ko e ngaahi ola ngaue 'a e va'a ngaue ni 'oku fakaha atu ia 'i he tepile ko 'eni.

Ola Ngāue 17.5.1: Ke fakalele lelei 'a hono tokanga'i mo tuku atu 'a e pa'anga vahenga monu'ia 'a e kau faingata'a'ia pehē ki hono tauhi kinautolu

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
--------------	---------------	------------

Ngaue 5.1.1: Fakahoko 'a e polokalama ako fakataukei ma'ae kau tauhi 'a e kau faingata'a'ia	Fakahoko 'ae ngaahi ako fakataukei kihe vahenga 'e 5	Ne 'ikai kakato 'ae ngaueni tupu mei he nounou fakapa'anga
Ngaue 5.1.2: Fakahoko 'a e fakataha fakamahina mo e ngaahi hoa ngaue ki he tauhi 'o e kau faingata'a'ia	Fakahoko 'ae fktaha 'e 12 moe ngaahi hoa ngaue	Ne kakato 'ae fktaha 'e 8 he ta'u fkpa'anga 24-25
Ngaue 5.1.3: Fakahoko 'a e ako fakataukei ma'ae kau ngaue he tafa'aki ki he ngaahi vahe monu'ia ke to e fakalalakaka ange 'enau ngaahi sevesi	Fokotu'u 'ae ongo 'ofisa 'e 2 ke na fkkakato 'ae polokalama ako fktaukei 'e 5	2 staff completed all 5 trainings on cash assistance during the 24-25 financial year
Ngaue 5.1.4: Fokotu'u 'a e ngaahi fiema'u fekau'aki mo e kau faingata'a'ia ki loto he ngaahi palani ngaue 'a e ngaahi potungaue kehekehe 'a e pule'anga pehe ki he ngaahi kautaha 'ikai fakapule'anga	Fokotu'u 'a e polokalama ngaue mo e potungaue 'e 3 mo e kautaha 'e 2 'a e kau faingata'a'ia kenau fakahoko 'a hono fakakau atu 'a e ngaahi fiema'u 'a e kakai faingata'ia ki he ngaahi palani ngaue kehekehe	Ne lava kakato hono fakahoko 'a e ngaue mo e potungaue 'e 3 mo e kautaha 'e 2
Ngaue 5.1.5: Tokangaekina 'a e vahe monu'ia 'a e kau faingata'a'ia	Fakapapau'i 'oku ma'u 'a e vahe monu'ia 'a e kau faingata'a'ia 'e toko 3,500 he ta'u	Ne kakato kotoa 'a e ma'u vahe monu'ia 'a e toko 3,500 he Ta'u Fakapa'anga 24-25

Ola Ngāue 17.5.2: Ke fakapapau'i 'oku kei hokohoko atu pē ngaahi ngaue ki hono tali 'o e Konivesio ki he Ngaahi Totonu 'a e Kakai Faingata'a'ia

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 5.2.1: Ke fakahū atu 'a e fokotu'utu'u fo'ou 'o e konivesio ki he Kapineti	Ke fakahū ki he Kapineti 'i Sune 2024	Kuo kakato hono talanga'i 'o e konivesio pea kuo nga'unu 'a e 'aho ke fakahū Kapineti ai ki he ta'u fakapa'anga ka hoko
Ngāue 5.2.2: Vakai'i 'a e tu'unga fakalao 'o e konivesio ke fenapasi mo e Konisitūtone	Fakahoko 'a e polokalama 'e 4 ki hono talanga'i 'o e ngaahi lao	Te'eki ke kakato 'a e ngaue ni pea 'oku toloi ki he ta'u fakapa'anga ka hoko

Ola Ngāue 17.5.3: Ke fokotu'u ha tu'utu'uni ngaue fakafonua ma'ae kakai faingata'a'ia

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
---------------------	----------------------	-------------------

Ngaue 5.3.1. Fokotu'u 'a e tu'utu'uni fakafonua ki hono fakakau atu 'a e kau faingata'a'ia	Ke tali 'e he Kapineti 'i Tisema 2024	Ne kakato 'a e Tu'utu'uni Ngaue Fakaangaanga ki Tisema 2024 ka 'oku nga'unu 'a e ngaue ke fakakakato ki Sune 2025 pea fakahoko ki 'Akosi 2025
Ngaue 5.3.2. Tokoni mo fkivia 'a e ngaahi kautaha ngaue ma'ae kau faingata'ia fakafou he ngaahi ako fakataukei	Fakahoko 'a e ako fakataukei 'e 4 ma'ae kautaha 'e 4	Ne lava kakato 'a e ngaue ni
Ngaue 5.3.3. Kumi ha ngaahi faingamalie ako mo e sipoti ma'ae kakai faingata'a'ia fakaesino	Fakapapau'i 'oku lava 'a e kakai faingata'a'ia 'o kau ki he ako	'ikai ke kakato 'a e ngaue ni

Ola Ngäue 17.5.4: Ke 'iai ha palani fakapa'anga ma'ae kakai tu'u lavea ngofua ange mo 'enua fakaakeake faka'ekonōmika he hili ange ha hoko ha fakatamaki fakaenatula

Ngaahi Ngäue	Ngaahi Täketi	Ngaahi Ola
Ngäue 5.4.1. Fokotu'u 'a e palani ki he malu fakapa'anga 'a e kakai tu'u lavea ngofua he taimi fakatamaki fakaenatula	Fokotu'u 'a e palani ki hono fakalahi 'o e vahe monu'ia 'a e kakai faingata'ia mo e kau toulekeleka he taimi 'oku hoko ai ha fakatamaki fakaenatula	Ne 'ikai lava ke fakahoko 'a e ngäue ni pea 'oku toloi ki he ta'u fakapa'anga ka hoko
Ngäue 5.4.2. Fokotu'u 'a e Tu'utu'uni Ngäue Fakafonua ki he Malu Fakasosiale 'a e kakai tu'u lavea ngofua	Fokotu'u 'a e tu'utu'uni ngaue ke kakato 'i he 2023	Ne lava kakato 'a e ngäue ko 'eni he 2023
Ngäue 5.4.3. Fokotu'u 'a e Fa'unga Ngäue Tokamu'a ki he Malu Fakasosiale	Ke kakato ki he faka'osinga 'o e Ta'u Fakapa'anga 24-25	Ne toki fakakakato 'a e ngäue ni ki Siulai 2025
Ngäue 5.4.4. Fokotu'u 'a e Lesisita Fakafonua 'o e Kakai Tu'u Lavea Ngofua	Ke kakato ki he faka'osinga 'o e Ta'u Fakapa'anga 24-25	Te'eki ke kakato 'a e ngäue ni pea ke toki fakakakato ki Siulai 2025

Ola Ngäue: 17. 5.6: Ke fakasi'isi'i 'a e masivesiva 'ango'ango 'i Tonga

Ngaahi Ngäue	Ngaahi Täketi	Ngaahi Ola
Ngäue 5.6.1. Totongi atu 'a e ngaahi totongi ako he polokalama CCT ma'ae ngaahi famili masivesiva	Fakakakato 'a e ngaahi totongi ako ma'ae ngaahi famili 'e 1,162	Kakato kotoa 'a e ngaahi famili 'e 1,162 he Ta'u Fakapa'anga 24-25
Ngäue 5.6.2. Fokotu'u 'a e tanaki'anga fakamatala ki he ngaahi famili nofo masivesiva	Lesisita 'a e ngaahi famili kotoa 'oku nofo masivesiva he Ta'u Fakapa'anga 24-25	Kakato 'a e lesisita 'o e ngaahi famili nofo masivesiva

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 5.6.3. Faka'ilo ki he kakai 'a e ngaahi 'isiu 'oku fekuki mo e ngaahi famili nofo masivesiva mo e fanau ako he polokalama CCT	Fakahoko 'a e polokalama 'e 4 ke faka'ilo ki he kakai 'a e ngaahi 'isiu 'a e kakai nofo masivesiva	Kakato 'a e polokalam 'e 4 hono fakahoko
Ngāue 5.6.4. Vakai'i mo fakafo'ou 'a e tohi fakahinohino ngāue ki he polokalama ngāue ki he kakai nofo masivesiva	Fakakakato 'a hono vakai'i mo fakafo'ou 'i he Ta'u Fakapa'anga 24-25	Ne kakato 'a e ngāue ni he Ta'u Fakapa'anga 24-25
Ngāue 5.6.5. Fokotu'u ke to e hoko atu 'a e poloseki CCT	Fakahū 'a e tohi poloseki 'e 3 ki he to e hoko atu 'a e poloseki CCT ki he ta'u 'e 3 ka hoko mai	Kakato hono fakahū atu 'a e tohi poloseki 'e 3

Ola Ngāue 17. 5.7: Ke fokotu'u 'a e fa'unga ki hono tokangaekina 'o e kau toulekeleka pea mo e ngaahi sevesi ma'ae kau toulekeleka

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 5.7.1. Fakapapau'i ko e ngaahi ngaue 'a e ngaahi kautaha tauhi vaivai 'oku 'i he tu'unga totonu fakangāue	Fakahoko 'a e polokalama ako fakataukei ki he Ma'a Fafine moe Famili	Kakato 'a e ngaahi ako kotoa mo e kautaha Ma'a Fafine mo e Famili
Ngaue 5.7.2. Fokotu'u 'ae Tu'utu'uni Ngaue kihe ngaahi kautaha kotoa pe 'oku kau kihe ngaahi sevesi ma'ae kau toulekeleka	Fokotu'u 'a e palani ngaue ki hono sivisivi'i 'a e ngaahi sevesi ki he tauhi vaivai	Ne 'ikai ke fakahoko 'a e ngāue ni
Ngāue 5.7.3. Fokotu'u 'a e poloseki Integrated Aged-Care mo e Pangike 'a 'Esia (ADB)	Fakakakato 'a e fakataha poloseki 'e 2 ki hono fokotu'u 'o e poloseki Integrated Aged-Care	Kakato 'a e alelea pea ke kamata ngāue ai pē 'a e poloseki he Ta'u Fakapa'anga 24-25
Ngāue 5.7.4: Fokotu'u 'a e ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he malu 'a e kau toulekeleka	Fokotu'u 'a e tu'utu'uni ngāue 'e 2	Ne 'ikai ke fakahoko 'a e ngāue ni

Ola Ngāue 17.5.8. Ke tokangaekina 'a e fanau masiva 'oku fanau'i mo e faingata'ia fakasino he taimi fakaakeake mei he ngaahi fakatamaki fakaenatula

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
--------------	---------------	------------

Ngāue 5.8.1. Fakahoko ‘a e polokalama tokoni fakapa’anga ma’ae fanau faingata’a’ia mo e tokoni ‘a e UNICEF	Fakakakato ‘a e totongi ‘o e ngaahi pa’anga tokoni ma’ae fanau faingata’a’ia	Kakato ‘a e ngaahi totongia kotoa he Ta’u Fakapa’anga 24-25
Ngāue 5.8.2: Fakahoko ‘a e totongi kakato ma’ae fanau nofo masivesiva he hili ha fakatamaki fakaenatula	Fakahoko ‘a e totongi kakato ‘i he Ta’u Fakapa’anga 24-25	Ne lava kakato hono totongi ‘a e pa’anga tokoni ko ‘eni
Ngāue 5.8.3: Alea’i ‘a e poloseki vausia me’atokoni ma’ae fanau tu’u lavea ngofua he fakatamaki fakaenatula	Ke kakato ‘a e alea ko ‘eni ki Sune 2025	Ne ‘ikai lava fakahoko ‘a e ngāue ni

Ola Ngāue 17.5.9 Fakaivia ‘a e polokalama ki he malu fakasōsiale ‘i Tonga.

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 5.9.1: Fakahoko ‘a e ako fakataukei fekau’aki mo e malu fakasosiale mo e polokalama Partnership for Social Protection ‘a ‘Aositelēlia P4SP	Fakakakato ‘a e polokalama ako ‘e 5	Polokalama ako ‘e 2 na’e lava fakahoko he Ta’u Fakapa’anga 24-25
Ngāue 5.9.2: Kau atu ki he ngaahi polokalama ako ‘a e Pasifiki ki he fakalalakaka ‘a e malu fakasosiale mo e DFAT	Kau atu ki he polokalama ako ‘e 1	Kakato ‘a e polokalama ako ko ‘eni
Ngāue 5.9.3: Kau atu ki he polokalama South to South exchange	Kau atu ki he polokalama ‘e 1	Kakato

Polokalama 6: Va’a ki he Fakalalakaka ‘a e To’utupu

Ko e Ta’u Fakapa’anga 2024-2025 na’e fakahoko ai ‘e va’a ngaue ni ‘a e ola ngāue lalahi ‘e 4. ‘Oku kau ki ai ‘a hono vakai’i mo fakafou’ou ‘a e Tu’utu’uni Ngāue Fakafonua ma’ae To’utupu mo e Palani Ngāue 2021-2025. Ke tanaki kiai, na’e lava fakahoko mo e ako fakataukei ma’ae kautaha to’utupu ‘e 5, pisinisi ‘e 27 ‘a e to’utupu, pea mo e fengaue’aki mo e ngaahi ako tekinala ‘o kau kiai ‘a e ako tauhi vaivai mo e talitali kakai. Nae lava mo e tokoni fakapa’anga fakalalakaka ‘a e to’utupu ‘e 72 ke tokoni ki he ngaahi kulupu to’utupu fakakolo ‘e 31 pea mo e ngaahi pisinisi ‘a e to’utupu ‘e 41. Ko hono fakaikiiki ‘o e ngaahi ola ngaue ni ‘oku hā atu ia ‘i he tepile ko ‘eni.

Ola Ngāue 17.6.1: Ke fokotu’u mo fakahoko ‘a e Tu’utu’uni Ngāue Fakafonua ‘a e To’utupu

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 6.1.1: Fakahoko ‘o e Tu’utu’uni Ngāue Fakafonua ‘a e To’utupu mo e Palani Ngāue 2021-2025	Fakahoko ‘a hono vakai’i mo fakafo’ou ‘o e tu’utu’uni ngāue	Kakato ‘a e mid-term review ki he Faka’osinga ‘o e ta’u 2024
Ngāue 6.1. 2: Faka’ilo ki he kakai e fonua ‘a e Tu’utu’uni Ngāue Fakafonua ‘a e To’utupu moe Palani Ngāue 2021-2025	Fakahoko ‘a e polokalama ‘e 10 ke faka’ilo ki he kakai ‘a e tu’utu’uni ngāue ‘a e to’utupu	Ne lava kakato ‘a e ngāue ni ‘o fakafou ‘i he ngaahi ‘a’ahi ki he ngaahi kolo mo e ngaahi polokalama ako ‘a e to’utupu
Ngāue 6.1.3: Mape’i ‘a e ngaahi ngāue kotoa ‘a e to’utupu ‘i Tonga	Fakahoko ‘a e polokalama mape’i ‘e 3	Te’eki ke kakato ‘a e ngāue ni ka ‘oku kei fai e alelea ki he tokoni ‘ae SPC
Ngāue 6.1.4: Fakakau atu ‘a e ngaahi ‘isiu ‘a e to’utupu ki he ngaahi palani ngāue fakasekitoa kehekehe ‘a e pule’anga	Vakai’i ‘a e palani fakasekitoa ‘e 3	Ne ‘ikai lava ke fakahoko ‘a e ngāue ni
Ngāue 6.1.5: Fokotu’u ‘a e ngaahi fakataha’anga fakakolo ‘a e to’utupu	Fokotu’u ‘a e fakataha’anga to’utupu ‘e 4	Ne ‘ikai lava ke fakahoko ‘a e ngāue ni

Ola Ngāue 17.6.2: Ngaahi Polokalama Ngāue Fakalalakaka ‘a e To’utupu

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola Ngaue
Ngaue 6.2.1: Fakahoko ‘a e ngaahi ako fakataukei ‘a e to’utupu	Fakahoko ‘a e ako fakataukei ‘a e kautaha to’utupu ‘e 5	Lava kakato ‘a e kongā hono 2 ‘o e ako fakataukei mo e Pacific Youth Economic Empower Entrepreneurship
Ngāue 6.2.2: Fakaivia ‘a e ngaahi kautaha taautaha ‘a e to’utupu	Tokoni’i fakapa’anga ha pisinisi to’utupu ‘e 27	Kakato ‘a e kulupu to’utupu ‘e 27 hono tokoni’i fakapa’anga
Ngāue 6.2.3: Fakafehokotaki ‘a e ngaahi polokalama ako fakataukei ma’ae ngaahi kulupu to’utupu	Fakahoko ‘a e ako ‘e 4	Kakato ‘a e ako ‘e 4 ki he tauhi vaivai mo e talitali kakai

Ola Ngāue 17.6.3: Fakalele ‘a e Fakataha’anga fakafonua ‘a e To’utupu

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 6.3.1: Fakahoko ‘a e fakataha fakafonua ‘a e to’utupu	Fakahoko ‘a e fakataha fakafonua ‘e 6	Ne lava kakato ‘a e fakataha fakafonua ‘e 6
Ngāue 6.3.2: Fakahoko ‘a e ‘aho Fakamanatua Fakamamani lahi ‘a e To’utupu	Fakahoko ‘a e polokalama ‘e 1 ki hono fakamanatua ‘o e to’utupu	Ne kakato ‘a e ngāue ni ‘i ‘Akosi 2024

Ola Ngāue 17.6.4. Tokangaekina ‘o e Pa’anga Fakalalakaka ‘a e To’utupu

Ngaahi Ngāue	Ngaahi Tāketi	Ngaahi Ola
Ngāue 6.4.1: Vahevahe ‘o e pa’anga ki he fakalalakaka ‘a e to’utupu	Foaki ‘a e pa’anga fakalalakaka ki he kulupu to’utupu ‘e 20	Ngaahi pa’anga fakalalakaka ‘e 72 ne foaki ki he kulupu to’utupu ‘e 31 mo e ngaahi pisinisi to’utupu ‘e 41
	Fakahoko ‘a e ‘a’ahi poloseki ki he ngaahi kulupu to’utupu ‘e 20 ne foaki kiai ‘a e pa’anga fakalalakaka	Lava kakato ‘a e ‘a’ahi ki he ngaahi kulupu fakakatoa ‘e 32

2.3. NGAahi ME’A FAKAPA’ANGA ‘A E POTUNGĀUE

Ko e patiseti ‘a e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua na’e fe’unga mo e TOP\$33.65 miliona. ‘Aia ko e fakalukufua ‘eni ‘o e pa’anga mei he tukuhau ‘a e fonua pea mo e pa’anga fakalalakaka mei tu’apule’anga. ‘Aia ko e toenga palanisi mei ai na’e fe’unga mo e TOP\$1.97 miliona. Kaekehe, ‘oku mahu’inga ke fakatokanga’i ko e ngaahi pa’anga fakalalakaka ko e ‘esitimetri pē ia ki he Ta’u Fakapa’anga 2024-2025, pea ko e pa’anga fakalalakaka totonu pē ‘a ia ne ‘osi hū mai ki he potungāue na’e ngaue’aki he Ta’u Fakapa’anga 2024-20205.

Na’e hū mai foki pea mo e pa’anga ‘revolving funds’ ‘a ia ko e pa’anga ia mei he tukuhau sipoti (sports levy) ‘o fakataumu’a ki he fakalalakaka ‘o e sipoti. ‘Oku to e fakatokanga’i pē heni ko e patiseti ki he ta’u fakapa’anga ko e ngaahi ‘esitimetri pē ia. Ko e patiseti totonu ‘a ia koia ‘oku ha atu ‘i he patiseti ngaue mei Siulai 2024 ki Me 2025 ‘aia ‘oku fakahoko ‘aki ‘ae fakamatala pa’anga ko ‘eni.

2.3.1. Ngaahi Fakamatala Pa’anga

2.3.1.1. Fakahoa ‘o e Patiseti ‘Esitimetri mo e Ngaahi Fakamole Totonu

Patiseti ‘esitimetri mo e fakamole totonu.

Tēpile 1: ‘Oku hā atu ai ‘a e patiseti ‘esitimetri mo e fakamole totonu, ‘a ia ko e fakakatoa ‘o e ngaahi fakamole ko e TOP\$16,431,872 fakahoa ki he patiseti ‘esitimetri ko e TOP\$15,597,100.

Polokalama/ Polokalama Si’i	2024/25 ‘Esitimetri	Vaea pa’anga	Fakamole tononu	Toenga palanisi
Tataki, Tu’utu’uni Ngāue, & Fakahoko Ngāue	2,161,100.00	99,381.12	2,241,085.75	19,395.37
‘Ofisi ‘o e Minisitā	181,700	-24,625	157,075	-
‘Ofisi ‘o e CEO	145,900	14,614	160,514	-
Va’a Fakahoko Ngāue	1,415,600	164,409	1,574,777	5,232
‘Ofisi ‘o e Ngaahi ‘Otu Motu	364,500	-49,201	302,339	12,961
Tesi ‘o e Kau Taki Lotu	53,400	-5,815	46,381	1,203
Sipoti	266,300	-16,956	249,067	277
Polokalama Ngāue	266,300	-16,956	249,067	277
Fakalalakaka ‘o e sipoti				
Ma’u Ngāue ki Muli	784,700	23,440	750,544	57,596

Polokalama/ Polokalama Si'i	2024/25 'Esitimeti	Vaea pa'anga	Fakamole totonu	Toenga palanisi
Ma'u Ngāue ki Muli	784,700	23,440	750,544	57,596
Tokangaekina 'o e Kakai Fefine mo e Vahevahe Taau	360,400	9,263	369,663	-
Va'a tokangaekina 'o e Kakai Fefine mo e Vahevahe Taau	360,400	9,263	369,663	-
Malu Fakasōsiale & Kakai Faingata'a'ia	11,578,500	807,579	12,383,682	2,397
Malu Fakasōsiale & Kakai Faingata'a'ia	11,578,500	807,579	12,383,682	2,397
Fakalalakaka 'a e To'utupu	446,100	-6,780	437,830	1,490
Fakalalakaka 'a e To'utupu	446,100	-6,780	437,830	1,490
Fakakātoa	15,597,100	915,928	16,431,872	81,156

2.3.1.2. Fakamatala Pa'anga Hū Mai mo e Ngaahi Fakamole

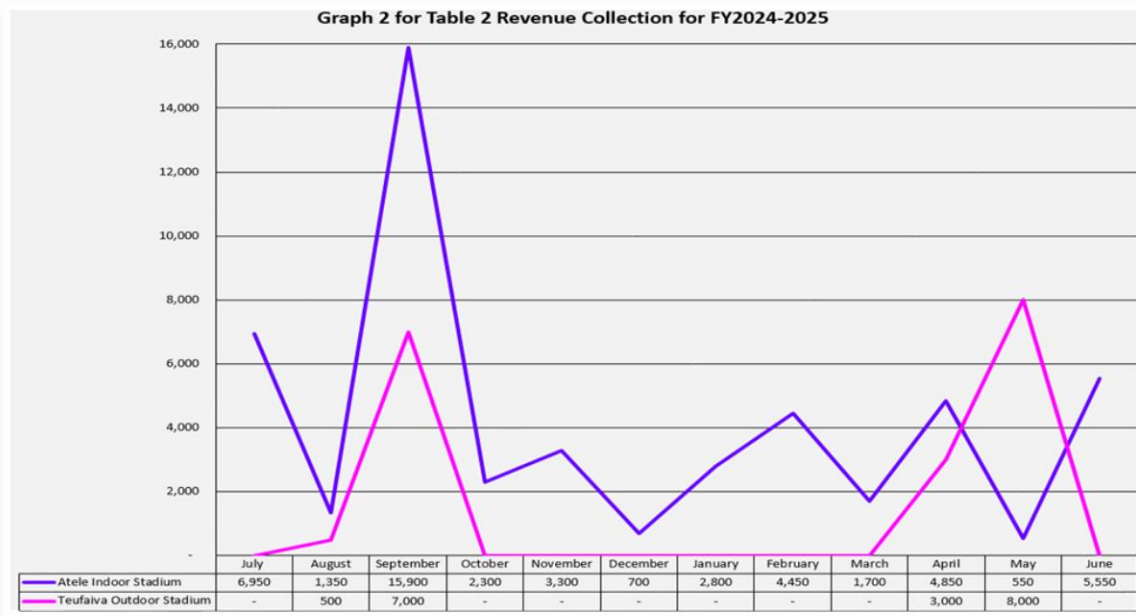
Ko e konga ko 'eni 'oku ne fakamatala 'a e pa'anga hū mai (receipts) 'aia na'e ma'u mai ki he potungaue, 'o fakahoa ia ki he 'ene ngaahi fakamole (payments). Ko e fakakātoa 'o e pa'anga hū mai 'a e potungaue ki he ta'u fakapa'anga 2024-2025 ko e TOP\$68,900.00 pea ko e fakamole fakakātoa ko e TOP\$27,209,921.98.

Tēpile 1: Patiseti mo e Ma'u'anga Pa'anga 'a e Potungaue ki he 2024-2025.

Ma'u'anga Pa'anga	2024/25 'Esitimeti	'Esitimeti fakatonutonu	Fakamole totonu	Toenga palanisi
1. Patiseti Ngaue (Pa'anga Tukuhau 'ae Pule'anga Tonga & Pa'anga Tokoni Fakapatiseti mei Tu'apule'anga)	15.60	16.51	16.43	0.08
2. Tukuhau Sipoti	12.78	5.89	5.60	0.29
3. Pa'anga Fakalalakaka mei Tu'apule'anga	5.27	6.77	5.17	1.60
Fakakātoa	33.65	29.18	27.21	1.97
<i>Pa'anga tokoni Fakapatiseti</i>	<i>7,717,100.00</i>	<i>7,232,251.20</i>	<i>7,232,251.20</i>	<i>-</i>
<i>Patiseti mei tukuhau</i>	<i>7,880,000.00</i>	<i>9,280,776.42</i>	<i>9,199,620.42</i>	<i>81,156.00</i>
<i>Pa'anga Fakalalakaka</i>	<i>5,271,600.00</i>	<i>6,772,999.00</i>	<i>5,177,618.00</i>	<i>1,595,381.00</i>
<i>Pa'anga Tukuhau sipoti</i>	<i>12,784,800.00</i>	<i>5,890,294.22</i>	<i>5,600,432.36</i>	<i>289,861.86</i>
Fakakātoa	33,653,500.00	29,176,320.84	27,209,921.98	1,966,398.86

Me	550	8,000	8,550
Sune	5,550	-	5,550
Fakakātoa	50,400.00	18,500.00	68,900.00

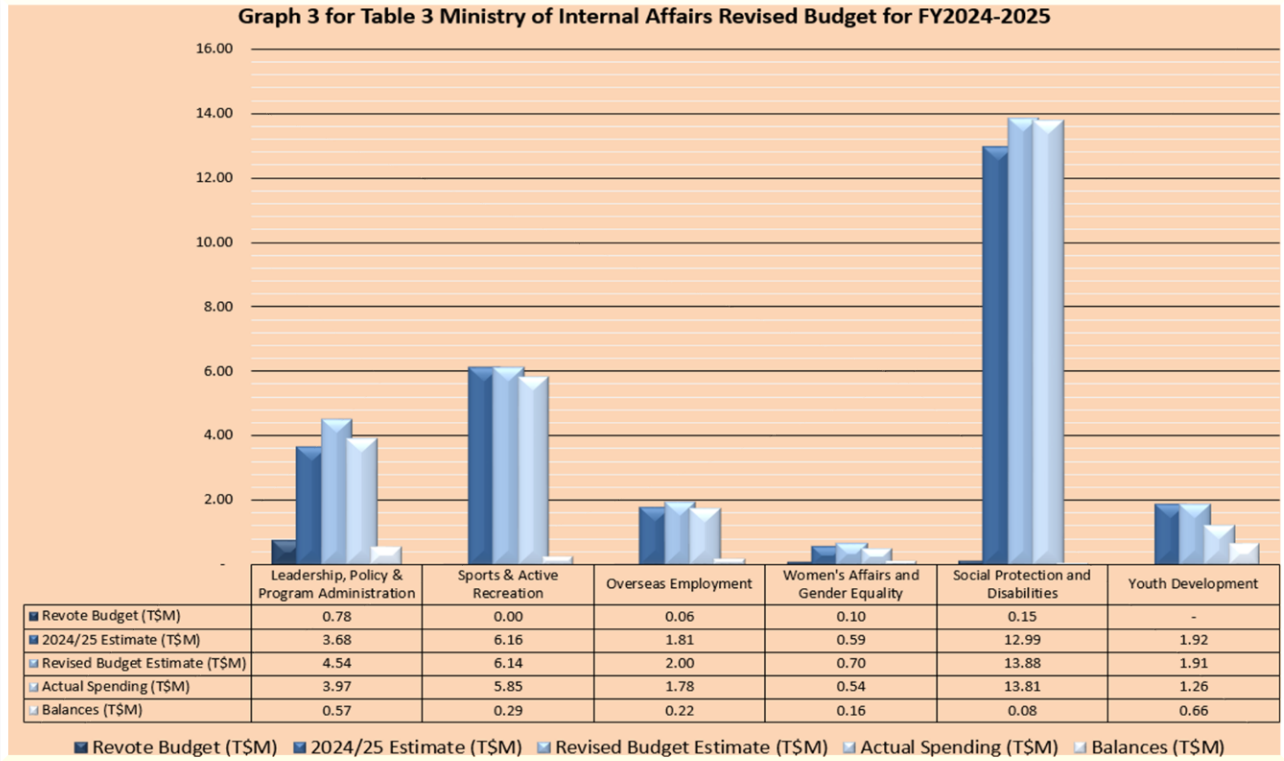
Kalafi 2: Tu'unga 'o e Tānaki Tukupau he Māhina Takitaha

Tēpile 3. Vahevahe 'o e patiseti ki he ngaahi polokalama takitaha.

Ngaahi Polokalama	Patiseti fakavoti fo'ou	2024/25 'Esitimeti	Patiseti 'esitimeti fakatonutonu	Ngaahi fakamole totonu	Toenga palanisi
1. Tataki, Tu'utu'uni Ngāue & Fakahoko Ngāue	781,083	3,684,785	4,538,976	3,969,622	569,353
2. Sipoti	4,636	6,156,594	6,144,274	5,854,135	290,139
3. Ma'u Ngāue ki Muli	60,000	1,805,406	1,995,996	1,779,726	216,270
4. Tokangaekina 'o e Kakai Fefine & Vahehe Taau	102,433	590,608	702,304	544,046	158,259
5. Malu Fakasōsiale & Kakai Faingata'a'ia	146,929	12,989,412	13,881,637	13,806,351	75,286
6. Fakalalakaka 'a e To'utupu	-	1,919,913	1,913,133	1,256,042	657,092
Fakakātoa	1,095,082	27,146,718	29,176,321	27,209,922	1,966,399

Kalafi 3 (Fakahoa ki he Tēpile 3). ‘Oku fakahā atu ai ko e patiseti lahi taha ‘oku vahe’i ki he va’a ki he Malu Fakasosiale mo e Kakai Faingata’ia makatu’unga ‘i he Polokalama Vahe Monu’ia ‘a e kau Toulekeleka pea mo e polokalama Tonga Social Services Program.

2.3.1.3. Mafai ki hono tuku atu ‘o e Fakamatala Pa’anga

‘I he vakai ‘a e Talēkita Pule ki he Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua pea mo e Tokoni Talekita ki he va’a fakahoko ngaue; ko e ngaahi fakamatala ‘i he tohi tali totongi mo e ngaahi fakamole kuo totongi ‘i he fakamatala pa’anga ko ‘eni mo hono fakahoa ki he patiseti ‘o e piliote ‘o a’u ki he ‘aho 30 Sune 2025, ko e ‘ata totonu ia ‘o e ngaahi fakamatala pa’anga felave’i mo e fakamatala ‘oku tuku atu ko ‘eni. Ne fakamā’opo’opo ‘a e ngaahi fakamatala ni ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni Ngāue Fakatauhi Tohi ‘a ia ‘oku ha atu ‘i he Nouti 2 ‘o e ngaahi fakamatala pa’anga ko ‘eni.

30 Sune, 2025

Mrs. ‘Akanesi F. Paunga
Talēkita Pule

Ms. Nancy Finau
Tokoni Talēkita Va’a Fakahoko Ngāue

2.3.1.4. Nouti ki he Ngaahi Fakamatala Pa’anga

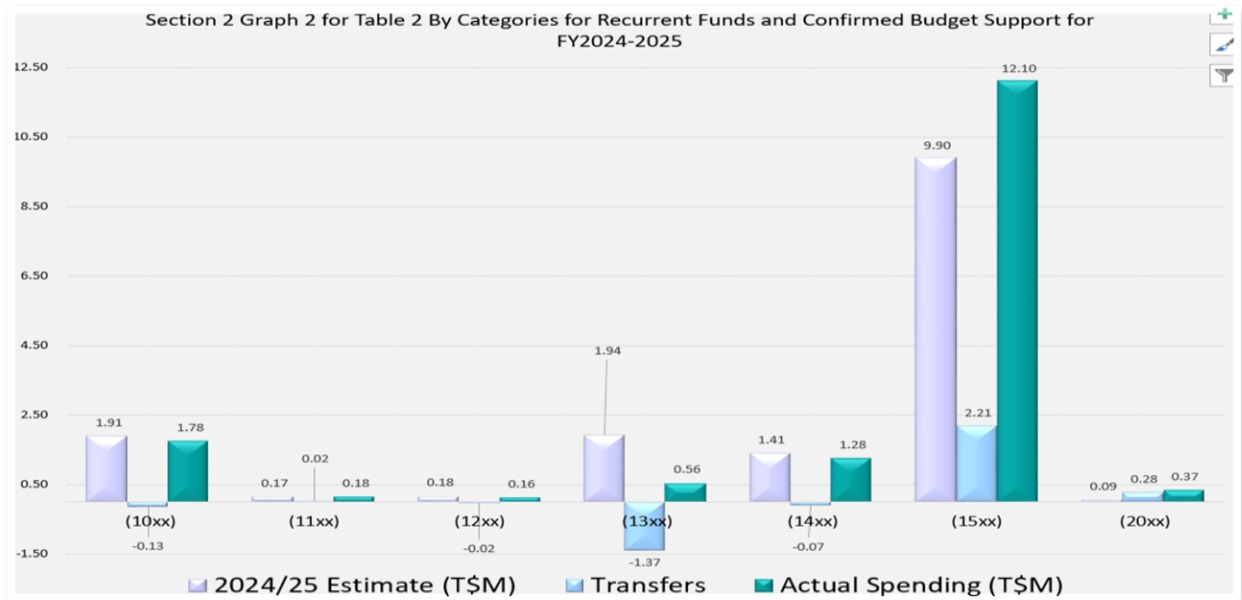
Patiseti ‘a e Pule’anga mo e Patiseti Pa’anga Fakalakalaka

Tepile 1: Patiseti pa’anga mei he tukuhau ‘a e pule’anga mo e pa’anga tokoni fakapatiseti.

Kalasi ‘o e ngaahi fakamole	2024/25 ‘Esitimeti	Vaea Pa’anga	Patiseti ‘esitimeti fakatonutonu	Ngaahi fakamole totonu	Toenga palanisi
Vahe ‘ae kau ngāue tu’u pau (10xx)	1,907,100	-128,463	1,778,637	1,777,412	1,224
Vahe ‘ae kau ngāue lau’aho mo e konituleki (11xx)	168,700	22,367	191,067	177,581	13,486
Fefolau’aki mo e fetu’utaki (12xx)	184,000	-23,762	160,238	159,238	1,000
Ngaahi ngaue faka’aho (13xx)	1,935,100	-1,366,636	568,464	564,071	4,393
Totongi sevesi mo e hū koloa (14xx)	1,414,900	-74,613	1,340,287	1,282,343	57,944
Grants and Transfers (15xx)	9,897,900	2,205,202	12,103,102	12,100,696	2,406
Ngaahi koloa ‘eseti (20xx)	89,400	281,833	371,233	370,530	703
Fakakātoa	15,597,100	915,928	16,513,028	16,431,872	81,156

Kalafi 1 (Fakahoā ki he Tēpile 1) ‘Oku hā atu ai ‘a e vahevahe ‘o e kalasi ‘o e fakamole lahi taha mo e si’isi’i taha ‘a e potungāue pea mo e vaea pa’anga lahi taha ‘a e Potungāue;

- Ko e lahi taha ‘o e vaea pa’anga ki he teuteu ‘o e Fakataha ‘o e Kau Taki ‘o e Pasifiki ‘aia ko hono fakalelei ‘o e ongo ‘ofisi ‘o e Potungāue.
- Ko e hoko hake he vaea pa’anga lahi taha ko e vaea ‘o e pa’anga totongi ‘api ki he ngaahi senitā ‘o e kau toulekeleka ke fakalava ‘aki ‘a e vahe monū’ia ‘a e kau toulekeleka.

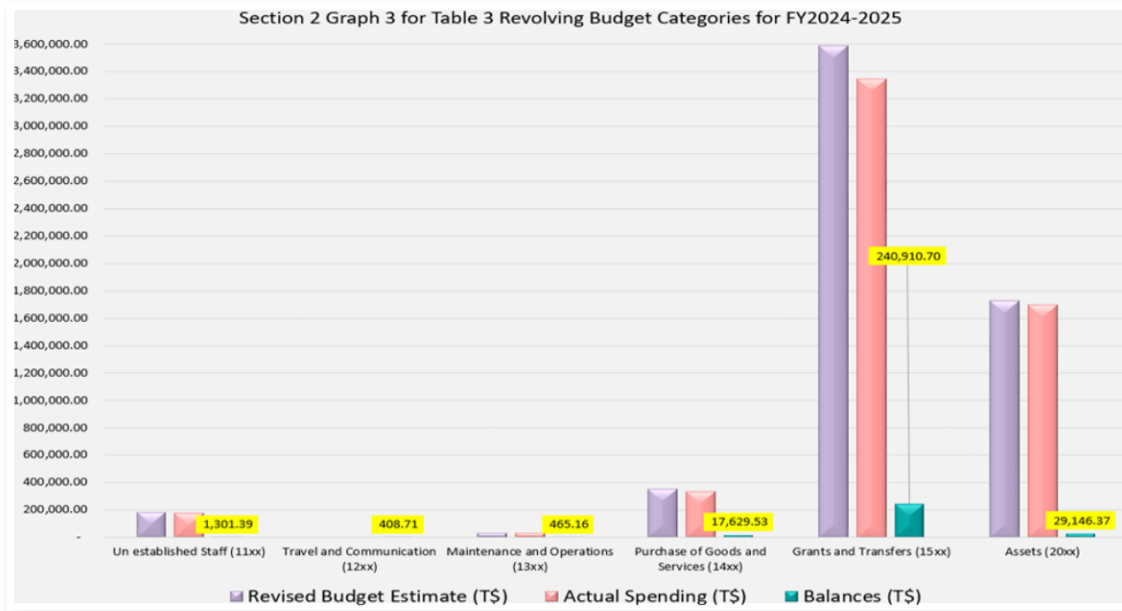

Tēpile 2: Pa’anga Tukupau Sipoti (Va’a Sipoti)

Polokalama/Polokalama Sī’i	2024/25 ‘Esitimeti	Vaea pa’anga	Ngaahi fakamole totonu	Toenga palanisi
Sipoti mo e Va’inga	5,890,294	-	5,600,432	289,862
Polokalama Ngāue	983,461	46,730	1,013,647	16,544
Fakalalaka ‘o e sipoti	4,906,833	-46,730	4,586,785	273,317

Kalasi ‘o e ngaahi fakamole	Patiseti ‘esitimeti fakatonutonu	Ngaahi fakamole totonu	Toenga palanisi
Vahe ‘a e kau ngaue lau’aho mo e konituleki (11xx)	183,543.00	182,241.61	1,301.39
Fefolau’aki mo e fetu’utaki (12xx)	3,000.00	2,591.29	408.71
Ngaahi Ngāue Faka’aho (13xx)	36,377.77	35,912.61	465.16
Totongi sevesi mo e hū koloa (14xx)	354,167.88	336,538.35	17,629.53
Grants mo e Transfers (15xx)	3,587,677.98	3,346,767.28	240,910.70
Ngaahi koloa ‘eseti (20xx)	1,725,527.59	1,696,381.22	29,146.37
Grand Total	5,890,294.22	5,600,432.36	289,861.86

Kalafi 3 (Fakahoā ki he tepile 3) ‘Oku hā atu ai ‘a e kalasi mo e lahi ‘o e ngaahi fakamole ne ngaue’aki kiai ‘a e pa’anga tukupau sipoti; ko e kalasi fakamole lahi taha ko e peseti 61% pa’anga tokoni ki he fakalalaka ‘o e sipoti, hokohoko atu kiai ‘a e peseti ‘e 29% ki hono fakalelei’i ‘o e ngaahi mala’e sipoti. Hoko hake kiai ‘a e ngaahi fakamole ki he fefolau’aki mo e fetu’utaki, ngaahi ngaue faka’aho, ko e si’isi’i taha ko e peseti 3% ki he vahe kau ngaue lau ‘aho mo e konituleki.

Tēpile 3: Pa'anga Fakalalaka Tokoni mei Tu'apule'anga (In-kind & Cash)

'Oku hā atu heni 'a e ngaahi polokalama 'oku vahevahe kiai 'a e ngaahi pa'anga fakalalaka.

Polokalama	Pa'anga fakalalaka	Fakaikiiki 'o e Poloseki
1. Tataki, Tu'utu'uni Ngaue & Fakahoko Ngaue	<ul style="list-style-type: none"> • 200,920 • 210,726.75 • 1,866,848.06 	<ul style="list-style-type: none"> • Deportees Project • Financial Assistance through the Church Desk • World Bank Project (final phases of the project aka SET project)
2. Sipoti	<ul style="list-style-type: none"> • 4,636 	<ul style="list-style-type: none"> • Financial Assistance from Tonga Health for the Fiefia Sports Program
3. Ma'u Ngaue ki Muli	<ul style="list-style-type: none"> • 877,207 • 310,648.78 	<ul style="list-style-type: none"> • Australia Assistance through PLSMP • World Bank Project (final phases of the project aka SET project)
4. Tokangaekina 'oe Kakai Fefine & Vahevahe Taau	<ul style="list-style-type: none"> • 323,986.88 • 8,654 	<ul style="list-style-type: none"> • DFAT assistance for Support Staff • SPC Funds for the WEGET Policy Consultations
5. Malu Fakasosiale & Kakai Faingata'ia	<ul style="list-style-type: none"> • 30,700 • 61,145.49 • 1,403,712.29 	<ul style="list-style-type: none"> • Finance Assistance from PRC • Financial Assistance from UNICEF for Vulnerable Projects • World Bank Project (final phases of the project aka SET/CCT project)
6. Fakalalaka 'a e To'utupu	<ul style="list-style-type: none"> • 1,473,813.49 	<ul style="list-style-type: none"> • Integrated Age Care Project
Fakakātoa	6,772,999.14	

Tepile 3.1- Fakamā'opo'opo 'o e Ngaahi Tokoni Fakapa'anga Fakalalaka ki he 2024-2025

Ngaahi Kautaha Tokoni Fakapa'anga	Patiseti 'esitimeti fakatonutonu	Ngaahi fakamole totonu	Toenga palanisi
1. Asian Development Bank (ADB)	1,473,813	818,212	655,601
2. Australia Bilateral Assistance	323,987	174,472	149,514
3. Australian – Other	877,207	756,742	120,465
4. New Zealand Bilateral	200,920	101,433	99,487
5. People's Republic of China	30,700	30,700	-
6. Secretariat of the Pacific Community	8,654	- 90	8,744
7. Tonga Health Promotion Foundation	4,636	4,636	-
8. UN International Children's Fund	271,872	260,848	11,024
9. World Bank/International Development Agency (IDA)	3,581,209	3,030,664	550,546
Fakakātoa	6,772,999	5,177,618	1,595,381

2.4. TU'UNGA 'O E HŪ KOLOA FAKAPULE'ANGA 'A E POTUNGĀUE

Puipuitu'a

Ko e lipooti ko 'eni 'oku ne fakahā atu 'a e tu'unga 'o e hū koloa fakapule'anga 'a e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua ki he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025. Ko e ngaahi hū koloa fakapule'anga kotoa 'oku fakahoko ke muimui tonu ki he Lao ki he Hū Koloa Fakapule'anga 2015/19.

'I he vaha'a taimi 'o e lipooti ko 'eni ne fetaulaki ai 'a e Potungāue pea mo e ngaahi pole kehekehe 'aia 'oku 'iai 'ene kaunga tonu ki he fetō'aki 'a e ngaahi founa ngāue pea mo e ngaahi pehē ki hono kumi ha ngaahi kautaha mei tu'a. Ka neongo 'a e ngaahi fetō'aki kehekehe ka ne feinga pē 'a e va'a ngaue ki he hū koloa fakapule'anga ke fakapapau'i 'oku kakato 'a e ngaahi ngāue ki he hū koloa fakapule'anga pea muimui tonu he palani ngāue 'a e Potungāue pea mo e ngaahi tu'utu'uni 'a e Lao ki he Hu Koloa Fakapule'anga.

Ko e Ngaahi hū koloa Fakapule'anga 'a e Potungāue

Mei 'aho 1 'o Siulai 2024 ki he 'aho 30 Sune 2025, ne fakakakato ai 'e he Potungāue 'a e hū koloa fakapule'anga lalahi ko 'eni:

Tēpile 1: Fakamā'opo'opo 'o e ngaahi Hū koloa fakapule'anga

Kalasi 'o e hū koloa fakapule'anga	Mahu'inga (\$TOP)	Lahi e ngaahi hu koloa
Treasury Checklist Procurement	\$12,000 – \$19,999.99	1
Procurement Threshold (PPR 2015/19)	Laka hake 'I he \$20,000	13

'Oku kei tu'u tafa'aki pē 'a e va'a ngāue ni ke tokoni fakafale'i mo e ako fakataukei ki he kau tokoni talekita 'o e ngaahi va'a pea mo e kau ngāue kotoa 'oku nau fengaue'aki pea mo e ngaahi kautaha mei tu'a ke to e fakalahi ange 'enau 'ilo ki he founa ngaue mo e tu'utu'uni ngāue ki he hū koloa fakapule'anga.

Palani Fakata'u ki he Hū Kolo Fakapule'anga

'Oku tulifua 'a e va'a ngaue ni kene fakakakato 'a e ngaahi hū koloa fakapule'anga kotoa kuo fokotu'u 'i he palani fakata'u ki he hū koloa. Ka 'i he lolotonga 'o e ta'u ne 'iai 'a e ngaahi tanaki makehe ki he ngaahi hū koloa fakapule'anga 'e 5 he palani fakata'u, ka ko e kongā pē 'o e ngaahi hū koloa ko 'eni ne lava fakakakato makatu'unga he ngaahi fiema'u vivili makehe, feliuliuaki 'o e ngaahi taumu'a ngāue, pea mo e founa faitu'utu'uni.

Fakatātā 1: Tu'unga fakakakato 'o e ngaahi hu koloa fakapule'anga 'i he palani fakata'u

Vahevahe 'o e tu'unga fakakakato 'o e ngaahi hu koloa fakapule'anga

☒ Hū koloa fakapule'anga ne kakato ki he taimi: 84.6%
☐ Hū koloa fakapule'anga 'oku kei fakahu: 7.7%

✘ Hū koloa fakapule'anga na'e kaniseli: 7.7% (kaniseli makatu'unga he ngaahi 'uhinga kehekehe)

Tu'unga 'o e muimui ki he Lao ki he Hū Koloa Fakapule'anga

Ko hono fakapapau'i 'a e ngaahi hū koloa fakapule'anga ke muimui pau ki he Lao ki he Hu Koloa Fakapula'anga 2015/19 ko e tefito'i ngāue ia 'a e va'a ngāue ni. Ko e tepile ko'eni 'oku fakaikiiki atu ai 'a e tu'unga 'o e muimui ki he Lao 'a e ngaahi hū koloa fakapule'anga 'a e potungau 'I he vaha'a taimi lipooti ko 'eni:

Tēpile 2: Fakalukufua 'o e tu'unga muimui ki he Lao ki he Hū Koloa Fakapule'anga

Hū Koloa Fakapule'anga 'o e Ngaahi Poloseki Ngāue

'Aho ne fokotu'u ai	Polōseki ngāue ke totongi	Mahu'inga (TOP/NZD)	Tu'unga muimui kihe Lao	Fakamatala makehe
20.08.2024	Faka'uhila & Maama Fo'ou ki he mala'e 'akapulu Teufaiva	NZD 1,200,605.85	☒ Muimui tonu	Kakato 'o fakatatau kihe founga ngaue
23.08.2024	Fakafo'ou 'o e 'ā ki he 'ofisi. Totongi kia Katieli O. Lauikuonga Holo'ia	TOP 109,500.00	✘ 'Ikai ke muimui	Ne fakahoko 'ae ngaue he tu'utu'uni 'ae tokoni talēkita ki mu'a pea fakahu e me'a fakapepa kihe CPU
23.08.2024	Monomono& Vali 'Ofisi – Totongi kihe Kautaha Kalu	TOP 157,989.00	✘ 'Ikai ke muimui	Ne fakahoko 'ae ngaue he tu'utu'uni 'ae tokoni talēkita ki mu'a pea fakahu e me'a fakapepa kihe CPU
27.09.2024	Monomono& Vali 'Ofisi – Totongi kihe Kautaha Kalu	TOP 68,624.00	✘ 'Ikai ke muimui	Ne fakahoko 'ae ngaue he tu'utu'uni 'ae tokoni talēkita ki mu'a pea fakahu e me'a fakapepa kihe CPU
—	Fakafo'ou 'o e 'ā ki he 'ofisi. Totongi kia Katieli O. Lauikuonga Holo'ia	TOP 70,000.15	✘ 'Ikai ke muimui	Ne fakahoko 'ae ngaue he tu'utu'uni 'ae tokoni talēkita ki mu'a pea fakahu e me'a fakapepa kihe CPU

Hū Kolo Fakapule'anga 'o e Ngaahi Sevesi

'Aho ne fokotu'u ai	Sevesi ke totongi	Mahu'inga (TOP/NZD)	Tu'unga muimui kihe Lao	Fakamatala makehe
21.08.2024	Fakaloloa aleapau ngāue – Ma'a Fafine mo e Famili Inc. (Polokalama Tauhi Vaivai)	TOP 70,851.83	☒ Muimui tonu	—
23.08.2024	Fakaloloa aleapau ngāue – 'Uluaki Faiako Inc.	TOP 174,198.00	☒ 'Ikai ke muimui	Tōmui hono fakahu makatu'unga 'i he tuai 'a hono fakahoko mei he va'a ngaue
03.10.2024	Fakafo'ou 'o e aleapau ngāue 'a Tevita Niulata	NZD 126,000.00	☒ 'Ikai ke muimui	Tōmui hono fakahu makatu'unga 'i he tuai 'a hono fakahoko mei he va'a ngaue
April 2025	Fakafo'ou aleapau ngāue – 'Uluaki Faiako Inc.	TOP 87,099	☒ 'Ikai ke muimui	Tōmui hono fakahu makatu'unga 'i he tuai 'a hono fakahoko mei he va'a ngaue
30.06.2025	Fakaloloa aleapau ngāue – Ma'a Fafine mo e Famili Inc. (Polokalama Tauhi Vaivai)	TOP 1,678,790	☒ 'Ikai ke muimui	Taimi tonu hono fakahu kae ta'ekakato e ngaahi me'a fakapepa ne fiema'u 'e he CPU
30.06.2025	Fakafo'ou aleapau ngāue – 'Uluaki Faiako Inc.	TOP 414,760.40	☒ 'Ikai ke muimui	Taimi tonu hono fakahu kae ta'ekakato e ngaahi me'a fakapepa ne fiema'u 'e he CPU
30.06.2025	Fakafo'ou aleapau ngāue – Mr. Sefita Hao'uli	NZD 75,000	☒ 'Ikai ke muimui	Taimi tonu hono fakahu kae ta'ekakato e ngaahi me'a fakapepa ne fiema'u 'e he CPU
☒ Te'eki ke tali	Fetongi 'o Viliami Tupou	AUD 84,000	Kei tu'uaki ke 'osi ki he: 15 July 2025	Tuai hono tu'uaki 'oe ngāue koe 'ikai ha pa'anga fe'unga

Hū Koloa Fakapule'anga 'o e Ngaahi Sevesi ne kaniseli

Kaniseli	Fokotu'u 'o e ngaahi sea nofo'anga ki Teufaiva	TOP 393,913.00	Kaniseli	Kaniseli makatu'unga he 'ikai ha pa'anga fe'uga
-----------------	---	---------------------------	-----------------	--

Fakamā'opo'opo 'o e tu'unga muimui ki he Lao: Ngaahi ngaue ki he Hū Koloa Fakapule'anga (Siulai 2024 – Sune 2025)

'Oku tulifua 'a e va'a ngaue ni ke tauhi mo muimui ki he Lao ki he Hū Koloa Fakapule'anga 2015/19. Koia 'oku fakahā atu heni 'a e tu'unga ma'olunga 'o e 'ikai muimui ki he Lao ki he Hu Koloa Fakapule'anga:

Fakataataa 2: Tu'unga muimui ki he Lao Hū Koloa Fakapule'anga

Fakamatala:

- **Ngaahi Hū Koloa Fakapule'anga ne fakahū:** Fakahū e 13 | **Tali e 11**
- **Tu'unga muimui ki he Lao:** Peseti 'e 15% na'e kakato 'a e ngaahi tu'utu'uni 'a e Lao
- **Tu'unga 'ikai ke muimui ki he Lao:** Peseti 85%, ne 'ikai kakato 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Lao, 'aia 'oku kau ai 'a e:
 - Ngaahi fai tu'utu'uni tō mu'a (Ngāue ne fakahoko kimu'a pea toki ma'u e faka'ataa mei he 'Ofisi Pule ki he Ngaahi Hū Koloa Fakapule'anga)
 - Tomui hono fakakakato 'a e ngaahi me'a fakapepa

- Tuai ‘a e founga ngāue makatu’unga he ta’ekakato ‘a e ngaahi me’a fakapepa ki he ‘Ofisi Pule ki he Ngaahi Hū Koloa Fakapule’anga.
- **Ngaahi hū koloa fakapule’anga ne fakatatali:** Koe fo’i ngāue ‘e taha na’e kei fakafou he founga ngaue ki he ngaahi piti.

Ngaahi ‘isiu angamaheni ‘oku hā mai:

- **Hū Koloa Fakapule’anga ‘o e ngaahi poloseki ngaue:** Lahi taha ‘o e ngaahi ngaue ne ‘osi fakahoko ia kae te’eki ke ma’u mai ‘a e faka’ataa mei he ‘Ofisi Pule ki he Ngaahi Hu Koloa Fakapule’anga.
- **Hū Koloa Fakapule’anga ‘o e ngaahi sevesi:** Tomui hono fakahu ‘o e ngaahi tohi hu koloa fakapule’anga tupu mei he vaivai ‘a e fakafehokotaki ngāue fakaloto’i potungae pē ko e vā fengae’aki pea mo e ngaahi kautaha mei tu’a.
- **Ngaahi fakafe’atungia fakapa’anga:** Nounou fakapa’anga ‘a e ngaahi ngāue ‘e ni’ihi ‘o tuai ai hono tu’uaki ‘o e ngaue pea iku ke kaniseli ai ‘a e hū koloa fakapule’anga koia (eg. Fokotu’u ‘o e ngaahi sea ki he Teufaiva Stadium).

Ngaahi fokotu’u ‘o e ngaue ke fakalalakaka ai tu’unga hu koloa fakapule’anga ‘a e Potungāue:

- Fakalahi ‘a e fakataukei mo e ‘ilo ‘a e kau ‘ofisa fai tu’utu’uni ki he ngaahi founga ngāue ki he hu koloa fakapule’anga
- Fakamamafa’i hono ngaue’aki ‘a e founga sivisi’i ‘a e ‘Ofisi Pule ki he Hu Koloa Fakapule’anga kimu’a pea toki kamata’i ha ngaue
- Fakalelei’i ‘a e vā fengae’aki vaofi mo e ngaahi kautaha mei tu’a ke to e vave ange ai hono fakakakato ‘a e ngaahi me’a fakapepa
- Fokotu’u ha ngaahi tu’utu’uni ngaue fakalotofale pea fakataukei’i ‘a e kau ngaue kiai kene tataki kinautolu he founga ngaue mo e tulifua ki he ngaahi taimi ke kakato kiai ‘a e ngaahi me’a fakapepa.

Ka neongo ‘a e ngaahi pole kehekehe ko ‘eni na’e fai pe feinga ‘a e va’a ngaue ni ke fakakakato hono fatongia ke ‘oua na’a uesia ‘a e ngaahi ngaue ‘a e Potungae. Kae tautautefito ki he feliuliuaki ‘a e faitu’utu’uni pea hoko ai ke uesia ‘a e founga ngaue ki he hū koloa fakapule’anga.

Ako fakataukei ki he founga ngaue mo e Lao ki he Hu Koloa Fakapule’anga

Ko hono fakalalakaka’i ‘a e ngaahi ngaue ki he hu koloa fakapule’anga ‘a e Potungae koia ne fokotu’u ai ‘e he va’a ngaue ni ‘a e polokalama ako fakataukei tu’o taha he ta’u ma’ae kau tokoni talekita pea mo e kau ‘ofisa ma’olunga, pehe foki ki he ngaahi ‘ofisi ki he ngaahi ‘otu motu. ‘Oku fakamamafa ‘a e ako fakataukei ko ‘eni ki he founga ngaue ki he hu koloa fakapule’anga pea mo e muimui tonu ki he ngaahi tu’utu’uni ‘a e Lao ki he Hū Koloa Fakapule’anga.

Ka ‘i he vaha’a taimi ‘o e lipooti ko ‘eni ne ‘ikai lava ke fakahoko ‘a e polokalama ako ko ‘eni. Koia ko e ta’u fakapa’anga ka hoko mai ‘oku fakamamafa’i ai ‘a e ako fakataukei ko ‘eni.

Fakamā'opo'opo

Tukukehe ange 'a e ngaahi fakafe'atungia mo e pole kehekehe, ka ne fai pe feinga 'a e va'a ngāue ni ke lele lelei pē 'a e ngaahi ngāue 'a e potungāue. 'Oku kei fiema'u pe ke fakalalakaka 'a e tu'unga muimui ki he Lao, fakalelei'i 'a e ngaahi founga ngāue, 'ata ki tu'a 'a e ngāue, pea ke to e vaofi ange 'a e fengāue'aki mo e ngaahi hoa ngāue mo e ngaahi kautaha mei tu'a.

Kaekehe, 'oku tukupa 'a e Potungāue ke fakalalakaka'i 'ene ngaahi ngāue ki he hū koloa fakapule'anga 'o fakafou 'i hono fakalelei'i e founga ngāue, fakataukei 'a e kau ngāue, pea mo e fengāue'aki vaofi. Koia 'oku 'iai 'a e ngaahi lesoni mahu'inga 'oku ako mei ai 'a e Potungāue pea sio faki ke to e lelei ange 'a e ngaue he ta'u fakapa'anga ka hoko.

2.5. NGAHI NAUNAU & KOLOA 'ESETI 'A E POTUNGĀUE

Lesisita 'o e ngaahi naunau & koloa 'eseti								
Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 30 Sune, 2025								
	Asset	Cost	Addition	Disposal	TOTAL	Depreciation	Accumulated Depreciation	Closing Book Value
1	Building	500,000.00	1,122,579.82	-	1,622,579.82	40,564.50	273,130.34	1,349,449.48
2	Infrastructure	-	-	-	-	-	-	-
3	Vehicles	1,169,734.34	-	6,500.00	1,163,234.34	76,065.48	890,643.75	272,590.59
4	Computer Software	-	-	-	-	-	-	-
5	Computer Hardware	32,850.00	13,600.00	-	46,450.00	7,228.71	22,563.20	17,891.80
6	Office Equipment	128,540.01	19,800.00	-	148,340.01	14,640.00	94,108.96	54,231.05
7	Furnitures & Fittings	7,800.00	-	-	7,800.00	-	594.08	7,205.92
8	Other Plant & Equipment	-	74,056.89	-	74,056.89	14,811.38	18,876.48	23,316.91
	TOTAL	\$1,838,924.35	\$1,230,036.71	\$6,500.00	\$3,062,461.06	\$153,310.07	\$1,299,916.81	\$1,724,685.74

2.5.1. Ngaahi 'Eseti 'a e Potungāue

Date of purchase/ revaluation	Asset description	Make/model/ identification number	Ministry reference	Purchase price	Addition	Asset condition
1/01/2006	Building	Government quarter (main office)		500,000		Old
14/06/2024	Building	Tonga Water Board premises (MIA 2 office)			1,122,579.82	Old
1/06/2017	Bus P2043	Mitsubishi Rosa	P2043	70,000		Good
1/06/2017	Bus P2044	Mitsubishi Rosa	P2044	70,000		Damaged
1/06/2017	Bus P2045	Mitsubishi Rosa	P2045	70,000		Good
30/06/2019	Car P2098	2008 Nissan Xtra (Black)	P2098	25,000		Good
30/03/2016	Car P1869	Roewe 950	P1869	55,000		Damaged (tendered)
11/05/2015	Car P1836	CRV/ Grey Honda	P1836	20,724		Good
6/01/2018	Car P2013	Toyota Vitz Yaris	P2013	8,900		Good
30/03/2016	Car P1870	Roewe 950	P1870	65,000		Good
22/07/2019	Car P2651	CX5 Skyactive 2019	P2651	88,880		Good
28/07/2010	Double cab P1345	Toyota Hilux	P1345	70,579		Good
30/06/2019	Double cab P2097	Mazda BT50 PRO SDX white	P2097	65,500		Good
31/07/2012	Double cab P1612	Toyota Hilux	P1612	70,579		Good
1/05/2019	Double cab P2062	Mazda BT50 PRO SDX grey	P2062	55,000		Good
30/09/2019	Double cab P2647	Toyota Hilux 2019	P2647	89,572.34		Good
30/06/2024	Double cab P2430	Mazda	P2430			Good
28/07/2010	Pajero P1410	Mitsubishi	P1410	52,000		Good
1/06/2016	Pajero P2070	Mitsubishi	P2070	45,000		Damaged (tendered)
8/09/2017	Shuttle P7996	Toyota Hiace	P1996	45,000		Good

Date of purchase/ revaluation	Asset description	Make/model/ identification number	Ministry reference	Purchase price	Addition	Asset condition
30/06/2019	Shuttle P2096	Toyota Hiace 16 seater	P2096	75,000		Good
30/09/2019	Shuttle P2649	Toyota Hiace 2019	P2649	85,000		Good
30/03/2016	Van P1876	Toyota Voxy white	P1876	19,000		Good
28/07/2010	Van P1551	CMC Varica 1990 truck	P1551	20,000		Good
28/02/2025	SUV MIA1	GWM Tank	MIA 1			Good
20/05/2021	Laptop	Lenovo- Yoga C740 Flip	CH71	5,895		Damaged
28/10/2020	Finger biometric scanner	ZKFiner VX10.0	CH91	7,500		Good
29/03/2020	Laptop	HP Elite Desk 800 G2 mini	CH92	7,590		Good
23/08/2022	Computer desktop	Apple IMAC27 Intel i5		5,870		Brand new
26/02/2024	Laptop	Apple Macbook Pro M3 silver			13,600	Brand new
24/07/2024	Laptop	HP Probook 450 G10 Intel core i7		5,995		Brand new
1/07/2016	Photocopier	Apeosport V3065, Model No: TC101066, S/N: 538343	OE02	14,595.00		Good
1/08/2017	Photocopier	Apeos, Model: J-1B131, S/N: TC10051/735569	OE17	14,595.00		Good
5/01/2017	Photocopier	Fuji Xerox, Model: D-D020, S/N: 120336	OE31	14,595.00		Good
3/06/2021	Photocopier	Toshiba; e.STUDIO 4515 AC; Model: FC- 4515 AC, Black color	OE46	19,000.00		Good
9/05/2022	Photocopier Machine	Ricoh MP3555	-	12,000.01		Good

Date of purchase/ revaluation	Asset description	Make/model/ identification number	Ministry reference	Purchase price	Addition	Asset condition
24/05/2022	Photocopier Machine	Brother Printer MFC L9570CD	-	5,295.00		Good
20/07/2022	Photocopier Machine	E-Studio 4515 Colour Copier	-	19,800.00		Brand new
23/08/2022	Chubbsafes Viper S90	-		5,795.00		Brand new
8/09/2023	Photocopier Machine	TASKALFA 50041	-			Brand new
11/11/2019	Photocopier Machine	Ricoh 3129M520276		22,865.00		Good
25/09/2024	Sofa	Dark Teal Stanfort fabric		7,800		Good
26/02/2024	Lawn mower	CUB Pro Z760S 31HP		43,558.72		Brand new
13/03/2024	Cub Cadet Power Assist	Tripple Bagger		15,820.72		Brand new
13/06/2024	Sound System	5 Channel Power Mixer Amplifier		14,677.45		Brand new

2.5.2. Mahu'inga 'o e ngaahi 'eseti

- Ko e mahu'inga 'o e ngaahi 'eseti 'oku hā atu ia 'i he ongo tēpile 'i 'olunga.

2.5.3. Palani ki hono tokangaekina 'o e ngaahi 'eseti

- 'Oku fakahoko 'e he Potungāue 'a e ngaahi ngāue ki hono tauhi 'a e ngaahi 'eseti 'o ka toki fiema'u. Koia 'oku fakahoko pē 'o fakatatau ki he patiseti ngāue 'oku ma'u 'e he Potungāue he ta'u takitaha.

2.5.4. Ngaahi 'eseti kuo fetongi

- Ne 'ikai ha 'eseti 'e fetongi he Ta'u Fakapa'anga 2024 – 2025.

3. NGAahi POLE LALAHi

3.1. NGAahi POLE

- Fakakatoa 'a e potungāue 'oku 'iai 'a e ngaahi tōnounou fakafetu'utaki 'o tupu ai 'a e fetōkehekehe'aki he ngaahi faitu'utu'uni, 'o tupu ai 'a e ngaahi ngāue ne 'ikai palani'i lelei mo e ngaahi fakamole ne 'ikai fokotu'utu'u lelei pea iku ai ke si'isi'i 'a e ngaahi ola ngāue 'a e potungāue ne lava fakakakato
- Vaivai 'a e ngaahi founga ngāue lolotonga pea mo hono fakahoko 'a e ngaahi founga ngāue 'o tupu ai fepakipaki 'a e ngaahi ngāue

- Ma'olunga 'a e tu'unga 'ikai ke muimui ki he founga ngaue mo e tu'utu'uni 'o e Lao ki he Hu Koloa Fakapule'anga
- 'Oku fiema'u 'e he potungaue ha palani ngaue ki hono fakalalakaka'i 'a e tu'unga fakahoko fatongia 'a e kau ngaue ke hiki hake ai 'a e tu'unga ngaue 'a e potungaue
- Kei hokohoko pe 'a e nounou fakakaungaue 'a e va'a to'utupu mo e va'a ki he malu fakasosiale mo e kakai faingata'ia
- Ne 'ikai kakato 'a e ngaahi ola ngaue 'e ni'ihi 'a e Va'a ki he Fakalalakaka 'a e To'utupu, tupu mei he tuai hono fakapapau'i 'a e tokoni fakapa'anga mei he ngaahi hoa ngaue hange ko e SPC mo e UNFPA
- Fiema'u tokoni lahi 'a e va'a ngaue ki he to'utupu ha tokoni fakalao mei he Potungaue Fakamaau'anga ki hono fakalalakaka 'a e 'ilo 'a e to'utupu ki he ngaahi Lao 'o e fonua.
- 'Ikai ke ma'u ha patiseti totonu ke fakahoko 'aki he va'a sipoti 'a e polokalama kau mai Tonga ketau fakamalohisino ki he ngaahi tukui kolo – pea mo e sipoti fiefia ma'ae ngaahi potungaue 'a e pule'anga koia ne lahilahi ai 'a e kole ke vaea ha ngaahi pa'anga ki he ngaue koia.
- Nounou 'a e patiseti ki he ngaahi ngaue 'a e sipoti ki he ngaahi 'otu motu.
- Ne 'ikai ha patiseti ne vahe'i mai ke fakalele 'aki 'a e polokalama 'a'ahi 'a e Junior Rugby ki Nu'usila, koia ne iku transfer ai 'a e pa'anga grants ke fakahoko 'aki 'a e ngaue ko 'eni.
- Ko e patiseti ki he langa mo e monomono fale ne 'ikai ke fe'unga ia ki hono monomono mo fakalelei'i 'a e ongo mala'e sipoti ki he Teufaiva Stadium mo e 'Atele Indoor Stadium.
- Ne 'ikai ha patiseti ne vahe'i ki he ngaue tu'a taimi 'a e kau ngaue tukukehe pe 'a e kau ngaue lau 'aho.
- Fiema'u ha 'ofisa tu'upau ki hono fakahoko 'o e ngaahi tu'utu'uni ngaue fakafonua lalahi 'a e va'a ki he malu fakasosiale mo e kakai faingata'ia
- Nounou 'a e ngaahi patiseti ngaue ki he ngaahi ngaue lalahi he va'a ma'u ngaue ki muli 'o kau ai 'a e ako tokateu ma'ae kau ngaue 'oku teu fakafolau atu he polokalama ma'u ngaue ki Nu'usila mo 'Aositelelia, savea ki he ngaahi famili 'oku kau ki he ma'u ngaue ki muli, pea mo e 'a'ahi fakata'u 'a e Minisitā ki he ngaahi kautaha 'oku nau 'ave 'a e kau ngāue mei Tonga ni
- 'Ikai ha feitu'u fai'anga ako tu'upau ke ngaue'aki ki hono teuteu'i 'o e kau ngaue ki he polokalama ma'u ngaue ki muli pea kuo pau ai ke totongi 'a e ngaahi feitu'u kehekehe ke fai kiai hono teuteu'i 'a e kau ngaue meimei ofi he toko 4,803 he ta'u
- 'Oku 'ikai ke fe'unga 'ae kau 'ofisa lolotonga 'oku nau fakafofonga'i 'a e polokalama ma'u ngaue ki 'Aositelelia. 'Aia ko e ongo 'ofisa pe 'e toko ua 'oku na tokanga'i 'a e kau ngaue Tonga 'e toko 3,109 'i 'Aositelelia.

3.2. Tokangaekina ha ngaahi fakatamaki 'e hoko

Kuo 'osi fokotu'u 'e he Potungaue 'ene palani ki he ngaue'anga he taimi 'oku hoko ai ha fakatamaki fakaenatula, mahaki faka'auha, pē ko ha to e fakatamaki kehe pē. Ko e palani ngaue ko 'eni 'oku 'iai pē 'ene komiti ngaue pea mo e kau ngaue tu'u pau kenau fakahoko 'a e palani ngaue ni. 'Oku kau 'i he palani ngaue ko 'eni 'a e tu'unga mateuteu 'o e kau ngāue,

ngaahi founa ngaue, ngaahi tu'utu'uni ngaue, me'a ngaue, founa fetu'utaki, mo e founa fetukutuku 'o ka hoko ha fakatamaki.

4. TALITALI KAKAI

'Oku 'ikai ke ma'u 'e he Potungāue ha ngaahi fakamatala fekau'aki mo e talitali kakai. 'Oku makatu'unga pē 'i he 'ikai ha 'ofisa tu'u pau, pē taukei fe'unga, pē 'ilo fe'unga ki hono tanaki 'o e ngaahi fakamatala savea ke sivilivi'i 'aki 'a e tu'unga talitali kakai 'a e Potungāue.

5. 'ATA KI TU'A mo e TALIUI KI HE LAO

5.1. FAKAMATALA 'ATITA

5.1.1. 'Atita fakaloto'i-potungaue

'Oku te'eki ke malava 'a e potungaue 'iate ia pe kene fakahoko 'a hono 'atita'i 'a e ngaahi fakamatala pa'anga 'a e potungaue. Koia 'oku fakafalala pe 'a e potungaue ki he 'Ofisi 'o e 'Atita Seniale kenau fakakakato 'a e ngaahi fiema'u faka'atita 'a e potungaue.

5.1.2. 'Atita mei tu'a

Ko e lipooti 'atita 'a e Potungaue ki he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025 'oku hā atu he tēpile ko 'eni:

	Fakamatala	Ngaahi me'a 'oku tokanga kiai 'a e 'atita	Ngaahi fokotu'u mei he 'atita	
TUKUHAU		NGAAHI 'ISIU	FOKOTU'U 'A E 'ATITA	NGAUE KE FAKAHOKO 'E HE POTUNGĀUE
1	Tukuhau pa'anga hu mai	'Ikai ha lekooti lesisita ki hono haea 'o e ongo mala'e sipoti	1. Fokotu'u 'o e tohi lesisita 'i he va'a fakapa'anga	Tohi lesisita ke lekooti mo tauhi 'e he Principal Accountant
			2. Lekooti mo e tohi lesisita 'i 'Atele pea mo Teufaiva	Tohi lesisita ke lekooti mo tauhi 'e he 'ofisa sipoti
			3. Toutou fakamā'opo'opo ma'u pe 'a e lesisita he va'a sipoti mo e va'a fakapa'anga	Fakamā'opo'opo ke fakahoko he kamata'anga 'o e mahina kotoa
			Fiema'u 'a e ngaue ni ke fakahoko 'i he 'aho 3 'o Fepueli 2024 ke fakama'op'opo kiai 'a Sanuali 2025 pea mo Siulai ki Tisema 2024	
2	Ngaahi mo'ua	'Ikai ha founa ngaue ki hono tapuni mai 'o e ngaahi mo'ua ne te'eki ke totongi mai ki mu'a	1. Tauhi 'a e lekooti totonu 'o e ngaahi mo'ua te'eki ke totongi mai	Ke fokotu'u 'e he taki 'o e va'a fakapa'anga pea mo e sipoti ha tu'utu'uni ngaue ki hono taa fakafoki mai 'o e ngaahi mo'ua ki mu'a
			2. Fokotu'u 'a e founa ngaue mo e tu'utu'uni ngaue ki hono	

	Fakamatala	Ngaahi me'a 'oku tokanga kiai 'a e 'atita	Ngaahi fokotu'u mei he 'atita	
			taa fakafoki mai 'o e ngaahi mo'ua	
NGAAHI FAKAMOLE				
3	Lekooti mo e faile	'Ikai ke kakato mo ma'opo'opo 'a e lekooti 'o e ngaahi ngaue 'ovataimi	Tautea'i 'a e 'ofisa koia 'oku ta'ekakato 'ene lekooti	Taki 'o e va'a fakapa'anga kene fakapapau'i 'a e kaunga 'a e 'ofisa faivahe ki he ngaue ko 'eni
4	'Ikai ha lekooti tohi taimi ki he ngaahi houa ngaue kuo totongi	Onetoto 'Anisi & Makelesi Kioa ngaue 'ovataimi 'i Ma'asi 2024 ne 'osi totongi ka ne 'ikai kakato 'a e ngaahi me'a fakapepa	Tautea'i 'a e ongo 'ofisa ke totongi fakafoki mai 'a e pa'anga koia	Ko e ongo 'ofisa kena totongi fakafoki mai 'a e; 'Anisi- \$220.31 Kioa- \$138.37
5	Ngaahi feohi'anga 'a e potungaue 'oku ngaue'aki ai 'a e kava malohi	Ko e pa'anga 'a e pule'anga 'oku 'ikai ke ngaue'aki ia ki he kava malohi	Ta'ofi hono to e fai 'a e ngaue ko 'eni	Ke kamata ia 'i Sanuali 2025
6	Folau ki Tu'a Pule'anga	Folau ki tu'apule'anga ha 'ofisa lau 'aho	Ta'ofi hono to e fai 'a e ngaue ko 'eni	Ke kamata ia 'i Sanuali 2025
7	'Ikai ke kakato hono faile 'o e ngaahi vausia	'Ikai ke lava fakakakato 'a e ngaue faka'atita ko e 'ikai kakato 'a e ngaahi vausia	Ke tautea'i 'a e taki 'o e va'a fakapa'anga	Ke fokotu'u 'e he va'a fakapa'anga 'a e fatongia ki hono faile mo lekooti 'a e ngaahi vausia
8	'Ikai ke to e vakai'i pe fakafo'ou 'a e polokalama grants	'Oku 'ikai ke muimui 'a e vahevahe 'o e grants ki he Lao, 5k 'oku vahe atu fakakongokonga. Fiema'u ke to e vakai'i 'a e polokalama grants ke fakahoko lelei	Ki he MIA kene to e vakai'i pea fkfo'ou 'a e founga hono vahevahe 'o e grants mo hono ngaahi makatu'unga	Ta'ofi he taimi ni 'a e tufa 'o e grants kae 'oua kuo vakai'i pea fakafo'ou 'a e founga ngaue mo e ngaahi makatu'unga

	Fakamatala	Ngaahi me'a 'oku tokanga kiai 'a e 'atita	Ngaahi fokotu'u mei he 'atita	
		'Ikai ha lipooti fakamatala pa'anga ki he grants kuo foaki	'Oku mahu'inga 'aupito 'a e lipooti 'o e grants	
		'Oku 'iai mo e ngaahi vausia grants 'oku mole	Fiema'u 'a e alepau kotoa ke fakamo'oni	
9	'Ikai ke lesisita 'a e ngaahi 'eseti	'Oku 'iai 'a e ngaahi sea mo e tesi 'oku 'ikai ke kakato	'Oku mahu'inga ke lesisita pea tauhi 'a e lekooti 'o e ngaahi koloa 'eseti	Fokotu'u he va'a pa'anga ha 'ofisa kene tokanga'i 'a e ngaahi 'eseti
		Me'alele ne maumau'i 'e Maamaloa Kuluka	Ke to e tokanga ange 'a e potungaue ki he ngaahi 'eseti 'a e pule'anga	Ta'ofi 'a e to e faka'uli 'a e kau ngaue he ngaahi me'alele fakapule'anga

5.2. Tohi fakamatala 'o e ngaahi me'afua ngaue

Ne 'ikai ha fa'unga ngaue 'a e potungaue ki he M&E. he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025. Ka 'oku fokotu'u ke fa'u 'a e fa'unga ngaue mo e palani ngaue M&E 'a e potungaue ki he Ta'u Fakapa'anga 2025-2026. Ko e ngaahi me'afua ngaue lolotonga, 'oku fakatefito pe ia 'i hono fua 'o e ngaahi ola ngaue (outputs). 'Oku te'eki ke ma'u 'e he potungaue 'a e ivi malava fakatekinikale mo e fakapa'anga ke fakahoko 'a e tanaki fakamatala hange ko e savea, 'a'ahi ki he ngaahi tu'unga ngāue mo sivi'i ha ngaahi ngaue, pē fakahoko ha ngaahi fakatotolo. Ka faifaiange pea a'usia 'e he potungaue 'a e tu'unga fakatekinikale mo e fakapa'anga fe'unga, pea 'e toki lava 'a e potungaue kene fokotu'u 'a e ngaahi me'afua kehekehe 'o hange ko e tu'unga hono fakahoko ha ngaue, lahi 'o e fakamole ki ha fo'i ngaue, pea mo e ola hono fakahoko 'o e ngaahi ngaue.

5.3. Ngaahi Fokotu'utu'u Fakaminisita

- 'Ikai ke kaunga 'eni ki he Potungaue

5.4. Ngaahi fakamatala tuku ki tu'a 'a e Potungaue

- 'Ikai ke kaunga 'eni ki he Potungaue

5.5. Ngaahi fiema'u tu'utu'uni ngaue 'a e Pule'anga

- 'Ikai ke kaunga 'eni ki he Potungaue

5.6. Ngaahi vahenga pē monu'ia 'o e kau Poate, Komisoni, pē Komiti Ngāue

- 'Ikai ke kaunga 'eni ki he Potungaue

6. TEKINOLOSIA, ICT, mo e 'ILO FO'OU

'Oku 'ikai ke 'iai ha fa'unga tanaki'anga fakamatala lolotonga 'a e potungaue ke tanaki 'a e ngaahi fakamatala totonu kene fua 'aki 'a e ngaahi ola hono ngaue'aki 'o e ICT ki he ngaahi fatongia mo e fakahoko ngaue 'a e potungaue.

7. NGAHI PALANI FAKALAKALAKA FAKAVAHENGA FILI

'Oku 'ikai ke kaunga tonu 'a e potungāue ni kihe ngaahi palani fakalalakaka fakavahenga filii. Ka 'oku makatu'unga 'a e ngaahi sevesi mo e ngaue 'a e potungāue ni mei he ngaahi setisitika fakafonua pea mo e tohi kakai.

8. FAKAMĀ'OPO'OPO

Ko e Ta'u Fakapa'anga 2024-2025 na'e faka'osi kiai 'a e Palani Fakata'u Tolu 'a e Potungāue mei he Ta'u Fakapa'anga 2022-2023 ki he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025. 'Oku pehe foki mo e ngaahi Tu'utu'uni Ngāue Fakafonua kehekehe 'oku fakamalumu 'i he Potungāue 'aia ne 'osi kotoa ki he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025. 'Oku kau kiai 'a e Tu'utu'uni Ngāue Fakafonua ki he Ma'u Ngāue ki Muli, Tu'utu'uni Ngāue Fakafonua 'a e To'utupu, Tu'utu'uni Ngāue Fakafonua ki he Fakalalakaka 'a e Kakai Fefine mo e Vahevahe Taau mo Tatau 'a Tangata mo Fafine, pea mo e Tu'utu'uni Ngāue Fakafonua ki he Fakalalakaka 'a e Kakai Faingata'a'ia. Koia ne lahi ai 'a e fakamamafa 'a e Potungāue 'i he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025 ki hono to e vakai'i mo e fakafo'ou 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue ko 'eni. Ka 'i he taimi tatau ai pe, na'e fakahoko mo e ngāue ki hono fakalalakaka'i 'o e founa tānaki'anga fakamatala ke sivi'i 'aki 'a e tu'unga mo e ola hono fakahoko 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue ko 'eni. Na'e kau kiai mo hono fakahoko 'o e ngaahi tālanga fakafonua kehekehe ke kau mai 'a e kakai 'o e fonua mo e ngaahi kupu fengāue'aki kehekehe 'o e fonua ki hono to e vakai'i mo fakafo'ou 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue ko 'eni. 'I he vakai fakalukufua leva, 'oku ha mai ko e peseti 'e 40% 'o e ngaahi ngāue 'a e Potungāue ki he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025 na'e fekau'aki ia mo e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakafonua 'oku 'i he Potungāue. Ko e peseti leva 'e 60% ko e ngaahi sevesi ia mo e ngaahi polokalama ngāue 'a e potungāue 'o kau kiai 'a e langa fakalalakaka 'o e sipoti mo e ngaahi faingamalie to'utupu 'i he sipoti, fakalalakaka 'a e kakai fefine, fakaivia 'a e to'utupu mo e ngaahi pisinisi 'a e to'utupu, fakalalakaka 'a e ongo polokalama ma'u ngaue ki Nu'usila mo 'Aositelelia ki he kumi ngaue, faka'ai'ai e 'inivesi 'o e pa'anga 'a e kau foki mai mei he polokalama ma'u ngaue ki muli, pea mo e ngaahi sevesi ke ne solova 'a e ngaahi palopalema fakasosiale he nofo 'a e fāmili 'a kinautolu 'oku fakakaungatamaki he ma'u ngaue ki muli, pea pehe foki ki hono fakalalakaka'i 'o e ngaahi polokalama malu fakasosiale 'a e pule'anga.

Ko e tu'unga 'o e ngaahi ola ngaue 'a e potungāue ne kakato ki he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025 na'e 'i he peseti 'e 70%. 'Aia ko e ngaahi ngāue kotoa na'e fokotu'u 'i he Palani Ngāue Fakata'u ki he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025, ko e peseti 'e 70% ai na'e lava 'o fakahoko 'o kakato. Ko e ngaahi ola ngāue ne 'ikai ke kakato na'e kaunga tonu kiai 'a e nounou fakapa'anga, nounou

faka-kaungāue, pea mo e founga fakamole fakapa'anga 'a e potungāue. Ne 'iai foki 'a e kaunga lahi 'a e fe'unu'aki he patiseti ngāue 'a e potungāue ko e to e vahe'i atu e kongā 'o e patiseti ki he ngaahi ngāue teuteu ki he Fakataha 'a e Taki 'o e Pasifiki. Koia 'oku ngatolo atu ai 'a e ngaahi ngāue lahi 'a e potungāue mei he Ta'u Fakapa'anga 2024-2025 ki he 2025-2026.

Ka ko e peseti 'e 70% ki he ngaahi ngaue ne fakakakato na'e kau kiai, 'a e ngaahi polokalama fakafonua ke faka'ilo ki he kakai 'o e fonua 'a e ngaahi pole fakasosiale 'oku fekuki mo e ngaahi lotofale mo e ngaahi famili 'i Tonga. Ne lava 'a e ngaahi polokalama ko 'eni 'o fakahoko he fakamafola lea mo e 'ata, mitia fakasōsiale, pea mo e 'a'ahi ki he ngaahi tukui kolo. Na'e kau kiai mo e fakalalakaka'i 'o e tu'unga fakasipoti 'a e kau sipoti 'i he ngaahi kautaha sipoti fakafonua 'e 15, tokanga'i mo e vahevahe 'o e pa'anga fakalalakaka 'a e sipoti ki he ngaahi ngaahi sipoti fakafonua mo e faka-kolo 'e 32, fakahoko 'o e fe'auhi 'akapulu junior rugby ki Nu'usila 'o kau kiai 'a e fanau 'akapulu 'e toko 80 pea mo e kau faiako 'akapulu fakaako 'e toko 8, pea mo hono fakalalakaka'i 'o e mala'e Teufaiva ki he tu'unga fakatu'apule'anga 'o e 'akapulu. Ke tanaki kiai na'e lava 'e he va'a ma'u ngaue ki muli 'o fakahoko 'a e ako fakataukei ma'ae kau ngaue 'e toko 738, teuteu'i pea fakafolau atu 'a e kau ngaue 'e toko 4,803 he polokalama ma'u ngaue ki Nu'usila mo 'Aositelelia, 'a'ahi ki he ngaahi kolo kiate kinautolu 'a e ngaahi famili 'oku fakakaungatamaki he polokalama ma'u ngaue ki muli, pea mo hono fokotu'u 'o e polokalama ngaue fo'ou ki he ngaahi sevesi ma'ae ngaahi famili 'oku kau ki he ma'u ngaue ki muli, pea pehe foki ki he polokalama ngaue 'a kinautolu 'oku foki mai mei he polokalama ma'u ngaue. Na'e lava foki 'e he va'a ngaue ki he fakalalakaka 'ae kakai fefine 'o fakalele 'a e tālanga fakafonua ki he tu'utu'uni ngaue ki he fakalalakaka 'a e kakai fefine, vahevahe pa'anga fakalalakaka ki he ngaahi kulupu kakai fefine fakakolo 'e 26, pea mo e ngaahi polokalama ako fakataukei fekau'aki kakai fefine pea mo e feliuliuaki 'o e 'ea mo e ngaahi fakatamaki fakaenatula. Ko e va'a ngaue ki he malu fakasosiale mo e kakai faingata'ia na'e lava ke fakahoko mo 'enau tālanga fakafonua ki he tu'utu'uni ngaue fakafonua ma'ae kakai faingata'a'ia, fakapapau'i 'oku fakahoko 'a e vahe monū'ia ma'ae kakai faingata'a'ia 'e toko 3,500 pea mo e kau toulekeleka 'e toko 1,001, pea pehe foki hono kamata'i 'o e polōseki ki he tauhi vaivai pea mo e Pangike 'a 'Esia. Ko e faka'osi leva 'i he vaha'a taimi lipooti ko 'eni, ne lava ai 'a e va'a ki he fakalalakaka 'a e to'utupu 'o vakai'i 'a e tu'utu'uni ngāue fakafonua ma'ae to'utupu, fakahoko 'a e polokalama ako ngaue 'e 4 kihe fakalalakaka 'a e to'utupu, pea pehe ki hono tokanga'i mo vahevahe atu 'a e pa'anga fakalalakaka 'a e to'utupu ki he ngaahi kulupu to'utupu 'e 31 pea mo e ngaahi pisinisi 'e 41 'a e to'utupu.

Ko hono fakakātoa, 'i he lolotonga 'o e Ta'u Fakapa'anga 2024-2025 na'e malava pe ke fakahoko 'a e ngaahi taumu'a ngaue lahi 'a e potungāue, neongo 'a e kaungatamaki 'a e patiseti ngāue. 'Aia 'oku ha atu 'i he fakamatala pa'anga patiseti 'a e lahi 'o e vaea pa'anga koe'uhi ke malava ke fakalava 'a e ngaahi fiema'u fakapa'anga ki he ngaahi ngāue 'a e potungāue. Koia na'e pau ai ki he va'a fakahoko ngāue kene fakatotofu 'a e ngaahi fiema'u

fakakaungaue, fakapa'anga, mo e fakanaunau ki he ngaahi va'a ngaue kenau lava 'o fakakakato 'enau ngaahi taumu'a ngāue.

Kae kehe ange ia, 'oku 'iai 'a e 'amanaki lelei ki he potungāue ke hiki hake tu'unga 'ene fakahoko 'ene ngaahi ola ngāue, 'o kapau 'e fakanaunau fe'unga, vahevahe totonu 'a e ngaahi patiseti ngāue pea ngaue'aki fakapotopoto ia ke a'usia 'a e palani ngaue kuo fokotu'u ki he ta'u fakapa'anga takitaha. 'Oku kei ngāngāue atu pe 'a e va'a ki hono tokangaekina 'o e kau ngāue ke hiki hake tu'unga fakahoko fatongia 'a e kau ngāue 'aki 'a hono kumi 'o e kau ngāue lelei taha 'e ala ma'u, fokotu'utu'u lelei 'a e ngaahi tu'unga fakahoko fatongia, pea mo fakalakalaka'i 'a e taukei mo e poto'i ngaue 'a e kau ngāue, 'o fakafou 'i he ako fakataukei, hoko atu 'o e ako mata'itohi, pe ko e fakatotolo fakaako mo e 'ilo fo'ou. Ke tākaki kiai, 'oku 'iai 'a e tokanga makehe 'a e potungāue ki he 'ene lipooti ngaue koe 'uhi ke 'ata ki tu'a 'ene ngāue pea mo taliui ki he pule'anga mo e kakai 'o e fonua. Koia 'oku mahu'inga ai ki he potungāue ni he ta'u fakapa'anga ka hoko, ke langalanga hake 'ene fa'unga 'Monitor and Evaluation' (M&E) pea pehe ki he fakataukei mo fakanaunau 'a e kau ngaue 'i he tanaki fakamatala. Ko e faka'osi, 'oku kei malava pe ki he potungāue ke to e lelei ange 'ene tu'unga ngaue'aki 'o e patiseti ngāue 'o makatu'unga 'i he muimui tonu ki he palani ngāue kuo fokotu'u, sivilivi'i 'a e ngaahi ngāue 'oku fakahoko, pea mo muimui tonu ki he founa ngāue pea mo e ngaahi tu'utu'uni 'a e Lao ki he Hū Koloa Fakapule'anga, pea fengāue'aki vaofi mo e ngaahi va'a ngāue ke tokangaekina lelei hono ngāue'aki 'o e patiseti ngāue. Koia ko e taumu'a fisifisimu'a ia 'a e potungāue ke ke a'u ki he kakato 'o e faha'i ta'u palani fakata'utolu ko 'eni 2025/2026 ki he 2027/2028, 'oku ne a'usia 'a e peseti 'e 100% 'ene ngaahi taumu'a ngāue, 'aki 'a e kau ngāue lelei taha, pea mo e peseti 'e 100% 'ene muimui tonu ki he ngaahi Lao mo e Tu'utu'uni Ngāue.